

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Hieronymi Lagomarsini Orationes Publice Dictæ Florentiæ

Lagomarsini, Girolamo

Augustae Vindelicorum, 1752

[urn:nbn:de:hbz:466:1-68647](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-68647)

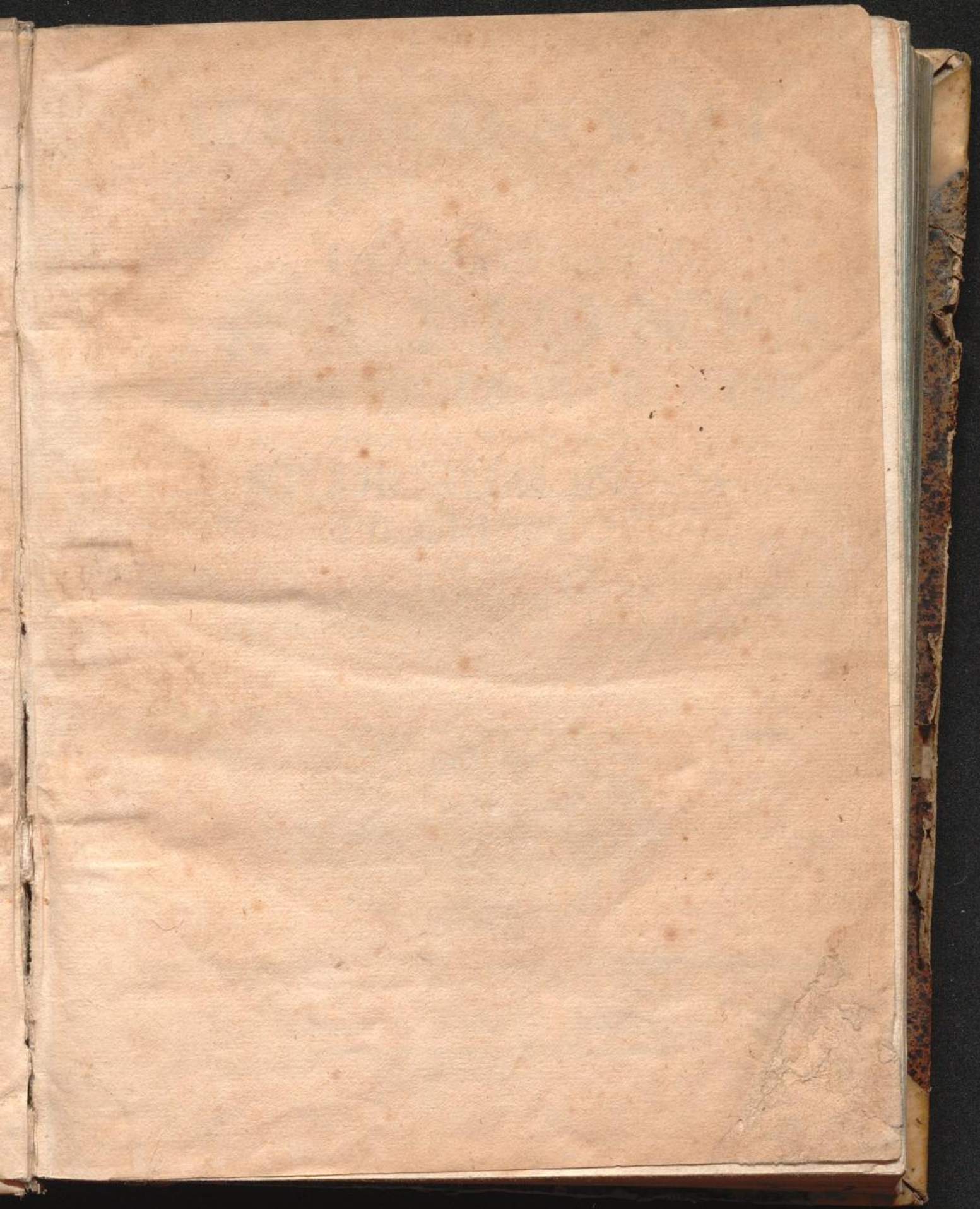
o
m
bet
io.
s.

87

Th. 5787.

X. XI. 15

~~20~~

HIERONYMI
LAGOMARSINI
E
SOCIETATE JESU
ORATIONES
PUBLICE DICTÆ FLORENTIÆ
AB IPSO AUCTORE,
STUDIORUM IBIDEM
PRÆFECTO,
ET JAM
CUM SPECIALI PER PROVINCIAM GERMANIÆ
SUPERIORIS SOC. JESU FACULTATE
ET PRIVILEGIO CÆSAREO
TYPIS IMPRESSÆ.

*Ulegii s. s.
Paderby*

1707

AUGUSTÆ VINDELICORUM & OENIPONTI,
Sumptibus JOSEPHI WOLFF.

MDCCLII.

HIERONYMI
LAGOMARSINI

SOCIETATE LESU

ORATIONES

IN USU S. SOCIETATIS

ANNO 1750 AUCTOR

STUDIORUM BRIDEM

FRANCFORTO

ET JAM

CUM PRIVILEGIO PER PROVINCIAM GERMANICAM

SUPERIORIS S. SOCIETATIS

ET PRINCIPALIS CAESARIS

1757

Handwritten notes in the right margin.

ADGETA VINDOBONENSIS & ORIENTALIS

Sumptibus JOSEPHI WOLFFI

MDCCCLVII

MM (O) MM

FACULTAS
R. P. PROVINCIALIS

CUM
PRIVILEGIO CÆSAREO.

Um D. Josephus Wolff Bibliopola
& Civis Augustanus vulgare typis desideret
Orationes Lagomarsini & Chiabergæ de Societate
Jesu latino Idiomate scriptas ego Adamus
Dichel Soc. Jesu per Superiorem Germaniam
Præpositus Provincialis, potestate ad id mihi facta ab
Adm. R. P. Nostro Ignatio Vicecomite universæ Societatis
Præposito Generali, eidem facultatem impertio ad editionem
prædicti libri quoad quem respectu ipsius primam, hancque solam,
simulque communico Privilegium Cæsareum, quo aliis Bibliopolis
atque Typographis prohibetur, ne dictum librum citra consensum
Superiorum recudere, aut intra fines S. R. J. & hæreditarias S. C. Ma-
jestatis Provincias inferre præsumant. In cujus fidem has ma-
nu mea subscripsi, & consuetum officii mei Sigillum apposui.
Oettingæ Veteris 8. Januarii 1752.

(L.S.)

ADAMUS DICHEL.

A 2

HIERO.

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,
 ORATIO
 IN ADVENTU
 FRANCISCI III.
 LOTHARINGIÆ BARRI
 ET MAGNI ETRURIÆ DUCIS
 AD FLORENTINOS

CORAM

ZENOBIO DE RICCI

ORDINIS

HIEROSOLYMARI EQUITE COMMENDATARIO ET EJUS-
 DEM MAGNI DUCIS A CUBICULO

PRINCIPIS MANDATO AC NOMINE PRÆSIDENTE

HABITA

IN ÆDE S. JOANNIS EVANGELISTÆ
 VII. KAL. MARTIAS MDCCXXXIX.

I vestrum incredibilem mærorem, Floren-
 tini, in acerbissimo luctuosissimoque JOAN-
 NIS GASTONIS PRIMI funere, non obscuris
 Doloris significationibus Collegii hujus So-
 dales olim prosequuti sumus; dabit is iisdem,
 opinor, hanc veniam, ut summam lætitiã
 vestram in auspiciatissimo jucundissimoque
 FRANCISCI TERTII adventu, publica etiam
 atque Illustri Gratulatione prosequamur. Neque enim minùs æquum
 vobis debet videri, lætari nos in vestris fœlicitatibus, quàm mæstos in
 acerbis-

acerbitatibus fuisse. Certè, si non tantam in secundis rebus vestris præ nobis lætitiã ferremus, quantum mæroris atque tristitiæ in adversis ostendimus, simulatus ille ipse dolor videri posset, nec magis vestrâ causâ, quàm privato nostro aliquo incommodo esse susceptus. Non enim possumus acerbè casus tristes aliorum ferre, ut non iidem jucundè prosperos ac fortunatos feramus. Ac tum quidem vox Oratoris audita est nulla ex hoc loco; vel quòd propter vim inusitati doloris obmutueramus, vel quòd nulla orationis nostræ facultate levare ægritudinem vestram posse confideremus, vel denique quòd consolandi Provinciam melioribus auctoribus integram reservari mallems. At verò in hoc tempore, domestico etiam, ex nostròque numero esse locum Oratori intelligimus. Neque enim aut lætitiæ comes est taciturnitas, aut non aliquem voce etiam nostra lætitiæ vestræ cumulum afferre nos posse speramus, aut, etiam si gratulationis officium æquè commodè atque alios exsequi te posse diffidas, idcirco esse prætermittendum homines arbitrantur. Ego autem, cui hæ partes impositæ sunt ac demandatæ, vobis ut, in recentissima hac tantaque lætitiã vestra, omnium meorum Sodalium nomine gratuler, satis me illis meoque muneri esse facturum confido, si lætitiæ hujus ipsius vestræ causas mea oratione complexus, & foelicitatem vestram in FRANCISCI TERTII fortunatissimo Imperio retentam ac constitutam commemorans, jure ac merito tantopere lætari vos ejus adventu præsentiaque docuero. Vos quæso atque obtestor, ut me de foelicitate vestra, maximè libenti animo studiosoque dicentem, benignitate atque benevolentia eã, qua conluèstis, audiatis.

Ac primùm quantæ foelicitati vestræ tribuendum est, Florentini, quòd sine ulla hostilis belli vobisque calamitosi non modò vi aut impressione, sed ne terrore quidem aut suspicione, Etrusci hujus Imperii tanta sit nuper facta muta-

rio; eaque tranquillitate ac quiete novus hic repente dominatus statusque rerum constitueretur, ut non externus atque longinquus accitus, sed domesticus & paratus ac praesens adscitus esse heres videatur? Repetite, ac vobiscum ipsi recordamini praeteritorum temporum memoriam, vetustissimis annalium monumentis ac litteris consignatam. Vix reperietis, sine gravibus belli summaeque rerum omnium perturbatione atque hominum maximis calamitatibus, alienorum in vacua Imperia successiones contigisse. Quae quidem ego bella ut justissima plerumque, nec, nisi legitimi juris obtinendi voluntate aut certe opinione, fuisse suscepta concedam: tamen vehementer miseras ac calamitosas videri eas gentes necesse est, de quarum Imperio, vel justissimo jure, utrimque certatur. Quin etiam, quod justius cepisse arma sibi pars utraque videtur, eò acrius pertinaciusque contendunt, eò minus ab injuriis ac detrimentis inferendis abstant: contingitque nonnumquam, ut miserandum in modum diripiantur Urbes, Regionésque vastentur ea, quarum possessionem ac fructum sibi quisque deposcit, belloque persequitur: ut saepe is, qui vicit, non satis, aut ubi consistat, aut quibus imperet, habeat. Veritus enim ne suum facere non posset, de quo contendebat, perdere illud maluit, quam suis hostibus concedere; quumque adimere illis vellet, quod possiderent, sibi vix, quo potiretur, reliquit. Itaque sic tandem domini plerique evadunt, ut eos, quos appetere ac propemodum deperire videbantur, partim perdiderint, partim afflixerint; & in fidem amicitiamque recipiant, quos antè tamquam adversarios atque hostes tractarunt, quorumque bonis atque fortunis bellum funestissimum intulerunt. Qui quidem si Imperium moderatè ferunt, fortes eos ego atque etiam sapientes appellare possim; foelices ac fortunatos appellare quis possit? Vos prope uni, Florentini, in omni ferè temporum memoria, hoc assequu-

affequuti estis, ut, vetustis dominis amissis, in novorum po-
 testatem, sine partium contentione ac sine ulla vestra calami-
 tate, veniretis. Inventus est, qui ita præesse vobis atque
 imperare voluerit, ut, nisi vobis rebúsque vestris salvís at-
 que incolumibús, Imperium recusaturus videretur; qui non
 aut improvidos occuparet, aut invitos ac repugnantes ca-
 peret, aut, quos alii etiam deposcerent, sibi uni vi atque ar-
 mis vindicaret: sed volentes atque exoptantes, nemine in-
 terveniente aut recusante, non tam sub ditionem ac potesta-
 tem redigeret; quam in suam fidem patrociniúmque recipe-
 ret; qui denique non otium vobis ac tranquillitatem belló
 turbísque ac jacturís vestris quæsièrit, sed beatissimam pa-
 cem ac sempiternam pacis adjumentis atque insignibús con-
 stituerit: ut non iratus vobis DEUS immortalis, id quod
 nonnulli suspicabantur, ob aliquod delictum, qui optimum
 vestriq̄ue amantissimum Principem è medio repente sustule-
 rit, sed certè placatus atque amicus sit existimandus; qui,
 siquidem illa eventura erant, quæ acciderunt, ita res admi-
 randâ quadam providentiâ gubernârit, ut, in tanta Impe-
 rií, tanquam orbís, conversione, vix impressam orbitam vi-
 deretis, mutatisque repente dominis, vestræ pristinae foelici-
 tatis minimè esse immutatam conditionem sentiretis. Ita
 vobis Superior est Princeps ereptus, ut continuo sit alter ma-
 ximè opportunus ac commodus, DEI benignitate, donatus;
 nec illi Successorem imperii hunc temerè fortuitoque na-
 ctus, sed consilio ac voluntate destinasse & reliquisse here-
 dem videatur. Certè si non JOANNES GASTO sine
 liberis decessisset, si moriens, id quod tunc optabatis, filio
 alicui suo Imperium atque opes suas tradidisset, non video,
 quí tranquillius, id ac minore cum rerum vestrarum motu
 transigi, quí meliùs tum vobis, Florentini, consuli posset.

Sinite me, quæso, hoc loco, recentis lætitiæ vestræ au-
 gendæ cumulandaëque causâ, paulisper veteris doloris ve-
 stri

stri memoriam recordando renovare. Neque enim refricare vulnus illud comemorando, sed obduci planè cicatricem, si qua hiabat, præsentium rerum adspectu volo. Scio, id vulgò in principibus, iis præsertim, quibùs diu mansuetis ac comodis usi sumus, expeti atque efflagitari, ut, siquidem mori ipsi debent, non toti quodammodo moriantur; aliquemque ex sese genitum ac procreatum, in spem generis submittentes, suam quamdam expressam in eo vivamque imaginem hinc abeuntes relinquunt. Quod ubi contingit, levatur magna ex parte in Principum suorum obitu luctus populorum. Non omnino destitutos sese homines unius morte arbitrantur, quos alicui ex eadem stirpe superstiti creditos & comemendatos intelligunt: paternamque in filiis atque avitam virtutem, animos præsertim illos liberales, mites, amantes, de suis populis unicè sollicitos atque anxios, esse iterum revocandos atque instaurandos confidunt. Hac illi spe erecti atque elati, nihil tam averlantur atque exhorrescunt, quàm suorum Principum orbitates, nihil tam exoptant ac poscunt, quàm regiae sobolis propagationem. Quam si impetrarint, præsertim post longam votorum spem atque expectationem, videmus, eos præ gaudio, non gestire atque exsultare, sed propemodum insanire. Non possum equidem, quod bonum plerisque mortalium videtur, non bonum ducere. Nisi multæ ac magnæ utilitates in Principum liberis ostenderentur, non tantopere de iis expectendis atque efflagitandis ferè universæ gentes consentirent. Inest profectò sua comoditas, & ad plurimas cum publicas, tum privatas res, in perpetua Principum ex eadem gente successione, opportunitas. Fruantur sanè eo bono, quibus datum est; quo vos etiam, Florentini, si ita superis visum esset, frueremini. Verumtamen sic intelligite; alia vobis ratione, atque haud scio an comodiore, à DEO immortalis, cui certè estis charissimi, esse provisum. Nihil esse

esse

esse video de vestra foelicitate detractum: detractum dico? aliquid etiam esse illi additum confirmo. Etsi enim, nascentibus Principum liberis, populorum sit tanta lætitia; eaque re una homines maximum reipublicæ bonum suamque omnem incolumitatem contineri ac dignitatem putent; tamen, quàm sæpe sua ipsorum spe atque opinione fallantur, nec causam fuisse, cur tantopere iis nascentibus lætarentur, quos adultos parùm sibi aliquando comodos, sive imbecillitate consilii, sive naturæ ac voluntatis pravitate, experiuntur; testantur scilicet quotquot in hereditariis Imperiis non boni Principes exstiterunt. Quòd si, jam tum in nascendo, quales futuri essent, aliquo certo signo atque indicio declararetur; si de eorum sapientia, justitia, liberalitate, de reliquis virtutibus, quibus rempublicam administraturi olim sunt, tantò antè sciri ac provideri sine ullo errore posset: tum profectò, liquida planè atque sincera, nec ulla metùs aut suspitionis acerbitate permista, populorum voluptas & in recens natis Principibus lætitia illa esset ac gratulatio justissima. Ac ne tum quidem non aliquid tamen ad eam augendam ac cumulandam posset accedere, si, quæ bona in universos olim profectura conspicerentur, eorum fructus, non in spem futuri temporis dilati, in ipso nascendi exordio maturi atque uberes perciperentur. Etenim, si jucunda est boni, quod certò futurum scimus, exspectatio, multò est certè jucundior ipsa perceptio; quum, nisi nos id percepturos consideremus, non modò exspectationis jucunditas, sed ne exspectatio quidem ulla esse posset. Hoc igitur vobis pulcherrimum ac jucundissimum deputo, Florentini, quòd non incerto rerum eventui commissa, neque in longinqui temporis spem rejecta sit vestra foelicitas: verum, quo primùm tempore vobis est Imperii vestri Successor atque heres ostensus, is & firmata ætate, & maturo consilio, & rebus omni-

B

bus

bus ad vestra summa commoda maximè aptis atque opportunis contigerit: ut neque incerta, neque diuturna expectatione suspensi atque anxii quidquam de vestra summa lætitia ac foelicitate perderetis. Talem repentè Principem habuistis, qualem neque semper, & non nisi serò, habere reliquæ nationes solent. Non, qualis evasurus esset, unquam dubitastis. Evaserat jam summus, quam primùm vobis est datus. Non diu spem ac vota duxistis. Vix frui priore bono desideratis, quum, circumscripta expectandi omni mora ac sollicitudine, alterum bonum est vobis oblatum. At quale bonum, DEUS immortalis! Nàmque hoc ad foelicitatem vestram maximè pertinet, Florentini, non modò quòd tanto cum reipublicæ otio ac tranquillitate, quòd sine animorum, qualis evasurus esset, ancipiti dubitatione, quòd sine moræ atque expectationis molestia, sed quòd tanta nobilitate conspicuus, tantis virtutibus præditus, tamque ex omni parte perfectus vobis Princeps obtigerit.

Si generis vetustam neque interruptam claritatem spectarimus, audebo dicere, ne si optio quidem daretur, ex clariore magisque nobilitata gente deligi potuisse. Ab ipso Carolo, Francorum Rege, in quem longo intervallo Romanorum vetus Imperium revocatum est atque translatum, quique non populari adsentatione, sed incredibilium virtutum admiratione, Magni cognomen est consequutus, Lotharingicæ Familiæ hujus duci primordia non ignoratis. Num multas toto Orbe terrarum Familias arbitramini tam antiqua, tamque Illustri posse Nobilitate censerì? Nõnne, si quæ amplissimæ existimantur, ab eodem illo Auctore ac Principe amplitudinem suam repetant necesse est? Nam, quàm multi ex hac gente tum belli tum domi præstantes ac planè singulares viri deinceps atque admirandi prodièrunt, quibus Imperiis atque honoribus, quantaque nominis celebritate flourerint, quid me attinet commemorare? Possem Gotho-

fridum

fridum Bullionium, illum, cujus ductu atque auspiciis, iter est ad Hierosolymorum Urbem, antea obstructum atque interclusum, Barbarorum internecone, nostris exercitibus patefactum; & religiosissimum illud humani generis ad salutem, DEO Vindice, revocati, monumentum, Christi Sepulchrum, ex hostium ditone ac potestate ereptum, populo Christiano est restitutum; Possent duos Carolos, Quartum & Quintum, Lotharingæ clarissimos Duces; Possent duos Guisæ item Duces, Franciscum atque Henricum; Possent innumerales alios proferre: Qui, quum pacis artibus apprimè florent, maximis bellis, præsertim pro Religione suscipiendis, perfecerunt, ut, non cum aliis, sed secum ipsi de summa dignitate & in omni laudis genere præstantiâ certare viderentur. Verùm me rapit ad se jam dudum, & quodammodo absorbet orationem meam FRANCISCI TERTII incredibilis vis animi ac magnitudo, pietas, moderatio, sapientia, justitia, fortitudo, virtutes omnes; quibus majores suos non tam singulos æmularur, quàm unus exhibet universos: quæ quidem tantæ sunt, ut constitui satis ac dijudicari non queat, plùsne ille majoribus suis, an illi majores sui debeant, & num ille ex suis, an sui ex illo crescant. Hoc brevissimum dictum est, idemque verissimum, non egere alienis laudibus, qui abundet suis; nec, si nulli tales ex sua gente majores habuisset, idcirco nos hominem, satis per se cognitum atque spectatum, minùs admiraturos. Quo quidem loco hoc mihi levius onus imponi video, eoque me brevior esse oportebit, quòd FRANCISCI TERTII virtutes cum notissimæ vobis, tum etiam summa in admiratione sunt: ut earum à me non modò exornatio, sed ne commemoratio quidem quaeri aut expectari videatur: quorum alterum molestum vobis, de notissimis rebus à me doceri; alterum mihi periculosum ac turpe, ipsi illi, quem exornare velim, incommodum atque

inimicum, si fortè opinioni de illo vestræ mirificæ; ampliffimisque judiciis minimè orationis meæ studio celebrandi hominis ac facultate responderim. Perficiam tamen, ut neque in virtutum ejus comémoratione verfer, & tamen intelligatis, ità me universas fuisse complexum, ut à nemine neque distinctius explicari, neque uberius ornari, amplificarique potuerint. Adestote igitur animis, quotquot hïc adestis corporibus, & me de FRANCISCI TERTII virtutibus nullam præcipuam comémorantem, ac tamen nullam prætermittentem, diligenter attendite. Neque enim vereor, ne aut quidquam mihi arrogasse, quod præstare non possim, aut quidquam FRANCISCO, quod illi debeatur, videar derogasse. Breve est, quod dicam, sed quo uno & fidem meam liberâro, & omnia illi summa concessero. FRANCISCUS TERTIUS is est, cui CAROLUS SEXTUS, Imperator Augustus, & suam belli gravissimi contra Turcas commiserit, & MARIAM TERESIAM filiarum maximam natu charissimamque desponderit. Potuitne FRANCISCIUS TERTIUS magnificentius, cummulatius, explicatius à me, quàm Sapientissimi Cæsaris tanto studio judicioque laudari? Quæ potest huic, bellica præsertim, virtus abesse, quem suis provinciis in potestate retinendis, sui nominis dignitati conservandæ, Christiano Imperio ab immanissimis gentibus tutando, omnium mortalium securitati præstandæ, CAROLUS Cæsar præposuit, & Eugenio illi magno atque invictissimo subrogavit? Non possum magis laudare Cæsarem, quàm Cæsarem appellando: neque ulla majori FRANCISCI TERTII laudatio esse potest, quàm tanti à tanto Cæsare fieri. Agite verò: quanta ejusdem hominis dignitas ex eo, immo verò in eo declaratur, quòd idem Cæsar dignum judicârit, cui Filiam charissimam, electissimam Fœminam, in matrimonium daret? Non ille hunc delegisset, si quem magis probâisset: Et certè alium probâisset, si quem potiore reperisset. Praeter enim patriam charitatem illam, qua pa-

rentes

rentes in liberos naturâ sunt propensi, ut eos etiam, qui minus videntur diligendi esse, maximè diligant, eisque optimam vivendi conditionem facultatè que comparent; Illa etiam Cæsari amoris erga filiam, & paternæ de ea bene, ex animique ejus sententia, collocandâ; curæ ac sollicitudinis causa accedebat, quòd pro lectissima, nec suo modò, sed omnium gentium amore dignissima Fœmina laborabat. Capiebatur mirandum in modum eximiâ Virginis honestissimâque formâ; in qua nec Majestâs pulchritudinem desideraret, nec pulchritudo quidquam de Majestâte decerperet; ut altera re Matrem pulcherrimam, altera verendum Augustumque Patrem, mira quadam utriusque rei confusione ac temperamento, referret: indolem præsertim egregiam, suavissimos castissimosque mores, perspicax Ingenium, plurimarum rerum Scientiam, dicta, facta filia rarissimâ non modico neque usitato patrum amore, sed immenso quodam ac singulari prosequeretur. Huic tantæ tam eximiæque virtuti pari virtute vir quæsitus est; quem non modò Cæsar, verum etiam Cæsaris Filia, cui maximè consultum in hac quidem re ipse Cæsar volebat, tanto conjugio dignum judicaret. Habetis igitur utriusque gravissimis judiciis, CAROLI MARIAE que TERESIAE, FRANCISCUM TERTIUM reliquis prælatum omnibus: ut omnes summâsque virtutes confitendum sit inesse ei, quem Cæsar sibi Generum legit, Cæsaris Filia sibi conjugem optavit. Si quis adhuc, quanta sit FRANCISCI TERTII dignitas atque amplitudo, non satis intelligit, nec de ejus universis maximisque virtutibus satis à me esse dictum arbitratur, is specie quidem mihi facultatè que meæ non nihil detrahit; re autem verâ plus quàm ego velim ac res ipsa patitur, tribuit atque concedit. Majorem enim orationi meæ, quàm tantis, quantas attuli, auctoritatibus fidem habiturus videtur; qui meæ potius vocis auctoritatem ac testimonium requirit. Ego

autem nihil mihi, omnia tribui veris argumentis ac rationibus volo. Vobis igitur mirificè gratulor, Florentini, omniumque gratulatione felicitatem vestram prosequendam censeo, qui Cæsaris Filiæque Cæsaris iudicio probatum, hoc est, omni virtutum, quæ cadere in hominem possunt, genere præditum atque ornatum Principem nacti estis. Qui si idem amore est erga vos incredibili quodam ac singulari, si tantarum virtutum fructuum in vestram incolumitatem ac comòdum est collaturus, ac sui quodammodo oblitus de vobis est unicè cogitaturus; imensum quiddam atque infinitum est, quod ad vestram totiùsque Etruriæ felicitatem accedat. De quo ne dubitare possitis, duo illa paulisper tempora animis vestris proponite: Alterum, quo primum fuit huic Imperio destinatus; Alterum, quo nuper ad vos ex Germania venit. Nihil illo vestri vestrorumque comòdorum amantius fieri aut cogitari posse intelligetis.

Lotharingiæ, quæ Galliæ Belgicæ Regio est multò amplissima ac florentissima FRANCISCUS TERTIUS imperitabat. Erat id ei paternum avitumque & ab ultimis usque majoribus, Jure hæreditario, traditum ac commendatum Imperium: Quod ita diligenter ac studiosè retinebat, ut in eo conservando suas omnes totiùsque posteritatis suæ fortunas esse positas & constitutas arbitraretur; nihilque mallet, quàm inclyto conjugio, affluentibus copiis ac multiplici prole florentem, patriò inter suos Regnò consensescere. Colebant autem eum populi sic ac diligebant, ut sua bona sibi diripi vitamque adeò eripi mallet, quàm suum à se divelli Principem ac distrahi passuri esse viderentur. Ecce autem de Etruriæ Successore subrogando, vestris temporibus ita poscentibus, & de florentissimo hoc Imperio FRANCISCO TERTIO comittendo agi cœptum est, Cohorruit Lotharingia universa improvise acerbissimoque nuncio: Vox propemodum ac spiritus

ritus est, tam horribilis calamitatis denunciatione ac metu, omnibus interclusus. Mærebant, afflictabantur, propè examinati concidebant. Denique, quum jam nihil in vita fore posthac jucundum sibi, FRANCISCO amisso, confiderent, crudelem vitam abrumpere ac mori potius, quàm in tanta rerum suarum acerbitate versari cupiebant. Una modo spe illa sustentabantur animi, fore, uti conditionem FRANCISCUS nequaquam acciperet, suorumque rationes potiores, quàm alienorum duceret. Verùm, ubi non ita esse intellectum est, ac de vestris commodis cogitantem illum Etruriam Lotharingiæ præferre senserunt: Tum enim vero desperare rebus suis omnino cœperunt; Et vicem dolentes suam, fortunaèque inconstantiam atque imperum incusantes, durius secum agi, quàm cum cæteris gentibus atque atrociùs statuerunt. Etenim cæteris eripiuntur ferè Principes necessitate moriendi atque naturâ; Sibi viventem eripi atque adeò vigentem florentemque intelligebant: Ut in acerbissimo suo gravissimoque casu non expectata communis humanitatis conditio, sed multò antè representata videretur. Ex sensu doloris vestri, quem tam acerbum, Florentini, in obitu Superioris Principis, non sine ratione justissimisque causis, suscepistis, quàm graviter Lotharingici abitum sui Principis atque amissionem tulerint ac ferre debuerint, existimare potestis. Nam in obitu quidem vel charissimorum, etsi gravi dolore ac desiderio angimur, tamen, quum naturæ repugnare, nec necessitati fatòque parere minimè sani esse sentiamus, ratione in consilium advocata, naturales illos immoderatòsque motus, ubi paululum sese effuderunt atque jactârunt, cohibemus continuo atque comprimimus. At verò in charorum hominum discessu, quos non mortali conditione, sed casu voluntario aliquo in perpetuum amittimus, non à natura, cui esse acquiescendum putamus, sed ab hominum iniquitate, cui resisti ac repugnari in nostris

Obit. J. J. J. J.

stris incommodis posse atque adeo debere censemus, invadi nos ac violari arbitramur: ut iniquius aliquando, atque ægrius vivorum, quam mortuorum discessus atque discidium feramus. Neque hanc FRANCISCUS non intelligebat; quantoque in maiore Lotharingici, profectioe illa sua ac fuga, futuri essent videbat. Erat illi grata ac jucunda, tanta suorum erga se studii benevolentiaque significatio; amabat amorem; dolore ac luctu commovebatur. Verum tamen obversabatur illi ante oculos Etruria; quæ illecebris nescio quibus suis, occultaque quadam amoris vi ac vehementi, eum ad sese rapiebat potius quam invitabat. Cessit enim vero blandissimo lenocinio; tradidit sese atque addixit Etruriæ; vosque jam tum mente animoque complexus, alienos prætulit suis, nec, nisi vos, duxit suos. Hoc quantum est, Florentini! quam inusitatum! quam inauditum! quantaque in eo incredibilis erga vos vis amoris ostenditur! Neque enim mediocribus quibusdam vinculis adstricti, patriis quisque regionibus retinemur. Hic incunabula, hic sedes, hic gentis insignia hic monumenta majorum, consuetudines amicorum, conjunctiones propinquorum, senectutis perflugium, & vel in ipsa morte, multa tot inter charos solatia, funeris piæ complorationes, sepulturæ domesticæ religiones. Itaque sapienter inductus esse à summo Poëta * prudentissimus vir Ulysses existimatur; cui quum Calypso immortalæ ævum, secum si perpetuò manere vellet, polliceretur, negavit; Ithacamque illam suam, in asperis saxis, tamquam nidulum, affixam, ipsi immortalitati anteposuit. Nimirum omnes omnium charitates Patriæ charitas vincit. Sed hanc ipsam tamen rerum omnium victricem charitatem FRANCISCI TERTII inaudita erga vos atque incredibilis charitas vicit. Statuit, hanc, quæ vestra patria est, sibi non esse alienam; illam, quæ vestra non esset, non duxit suam; ac, tamquam inter vos vobisque unice natus esset, vobis inter vos, ac vobiscum

* Homer.
Odyss. l. v.

biscum vivere, animum vestri amantissimus Princeps induxit.

Jam quale ad vos iter, abdicatō Lotharingiæ Imperio, proximè instituerit, extremō locō cognoscite. Expleri fœlicitatem vestram ac planè cumulari, tanta ac tam singulari amoris significatione, intelligetis. Profectionem ille quidem aliquamdiu Italicam distulit, neque statim, ac vester esse Princeps cœpit, vobis præsentia suæ copiam fecit. Maximo difficillimōque bello implicatus, quo bello rei Christianæ salus ac dignitas agebatur, itineris faciendi tempus publicis temporibus esse transmittendum putavit. Verum ille ita à vobis abfuit, ut vestræ etiam incolumitati atque otio tum maximè prospexerit, suisque laboribus atque periculis, sollicitō animō atque amantissimō consuluerit. Non ferocissimorum hostium impetum atque immanitatem pertimescebat, non ullam dimicationem, non ullum vitæ discrimen in acie atque in proeliis pro comūni, vestræque potissimū, salute deprecabatur. Equidem de tanto Imperatore non possum dicere, cavisse eum sibi aliquando, quò caveret vobis; vitæque suæ aliqua in re pepercisse, ut eam vestræ fœlicitati ac bono reservaret. Illud mihi videor verè esse dicturus; si quid illi, in tanto bello quotidianisque contentionibus atque periculis, humanitus accidisset, non id fortissimo viro doliturum fuisse, quòd vitam, naturæ debitam, immortalitati ac gloriæ redderet; sed quòd vestro conspectu, multò jucundissimo atque exoptato, antequam è vita excederet, caruisset. Sed omen tristissimum atque horribile ac omne periculum superi averterunt; sibi vobisque servârunt; incolumem atque victorem præstiterunt. Ponuntur arma; miles in hiberna dimittitur; res bellicæ paululūm conquiescunt. Num hîc FRANCISCUM etiam, num amantissimi Principis de vobis curam ac sollicitudinem, num desiderium quamprimum videndi vos, Florentini, inquieturum putatis? Iter illi ex Hungaria conti-

C

nuò

nuò Viennam: Viennâ confestim ad vos cogitabat. Quò
 tuus iste cursus, impiger atque invictè Imperator? quò tan-
 ta festinatio ista atque celeritas pertinet? nullâne diutur-
 no militiæ labore atque opere, assiduûsque ac difficillimîs i-
 tineribus defatigato corpori atque confecto; nullam tanti
 belli administratione ac curis defessæ menti atque contractæ
 convenit requietem ac relaxationem dari? Atqui victrices
 legiones tuæ, te non modò permittente, sed imperante, cu-
 rant sese hoc tempore, atque reficiunt; vacuæque curis at-
 que laboribus, summa tranquillitate in hibernis atque otio
 suavissimo perfruuntur. Iniquum est profectò, ducem, ces-
 sante milite, laborare. Quid? sævissimam anni maximè-
 que infestam tempestatem non animadvertis? Dabis te igitur
 sumâ hieme in iter? Non Montium difficiles lubricos-
 que ascensus atque descensus, non torrentium ac flumi-
 num periculosos transitus, non viarum salebras asperrimas
 cæcosque hiatus, non imbres, non nives, non vim vento-
 rum ac frigorum pertimescis? Nos tectis urbium parieti-
 busque defensi insolitam cœli intemperiem atque inclemen-
 tiam ferre vix possumus. Quid sub dio, inter Apennino-
 rum pruinas illas ac nives, iter habentibus fiet? Sed ne per-
 petuo quidem atque interrupto itinere venire in Italiam, cur-
 sûque consueto poteris. Obvallatos aditus atque interclu-
 sos pestilentiæ metu ac suspicionibus offendes. Si rectè te
 atque animum tuum novi, ægrîus hæc moras, quàm reli-
 quas itinerum difficultates feres. Molestum est, tot inter
 cœli terræque incommoda, peregrinari; properantem ve-
 rò in medio cursu detineri ac retardari, certè molestius ac
 non ferendum. Hæc omnia, Princeps, vitâris, vitæque tuæ,
 qua nostra omnium continetur, valetudinique peperceris, si
 istud iter in aliam, quæ mox ventura est, magis idoneam
 tempestatem distuleris. Perfer modò desiderium: sine, pau-
 lulum frangat sese vis hiemis atque cœli: dum itinera li-
 bera

bera atque aperta fiant, paulisper exspecta. Seriùs ad nos, modò tutiùs ac sine molestia tua, Princeps, veni.

Hiscè vocibus amantissimis Etruria, ut mihi quidem videtur Principem suum, ubi primùm de ejus consilio huc ad vos, post tanti belli labores pèrque itinerum tot incommoda, veniendi cognovit, anxia atque sollicita compellabat: quibus incensam moraeque impatientem hominis cupiditatem restingueret ac retardaret. Quid ille? Num sibi persuaderi quidquam est passus? num orationi succubuit? num precibus concessit? Cessisset ille quidem (nam quid est illo mitius atque indulgentius?) neque quidquam repugnasset, nisi in eo, quod rogabatur, amori erga vos suo, acri ac vehementi, vim quamdam fieri, aut certè modum statui praescribique sensisset. Non ille ità vos diligebat, ut, vel rogatu vestro, posset aut minùs diligere vos, aut minores, quàm ipse vellet, diligendi vos significationes dare. De itinere Etrusco, sine cunctatione sulcipiendo, agere adhuc armatus bellique egregio pulvere penè sordidus coepit.

Hic jam certè Uxor amantissima intercedet: &, quod Etruria à Principe non potuit, ipsa à Viro profectò impetrabit. Num abire, vix ex belli ore, tantisque periculis ereptum, ex longòque, quo penè contabuerat, desiderio receptum; & diuturnis pèrque incommodis itineribus lese, tam adversa tempestate, committere charissimum atque amantissimum Conjugem sinet? Quòd si se comitem ac sociam itinerum ac laborum adjungere generosa atque amans Virago destinàrit; si, ne cupido protectionis Viro retinendo molesta sit, sibi, Viri cupidissimae, remanendo infesta ac gravis, unà simul proficisci atque in iter se dare constituerit: huic certè suavissimae Filiae tali consilio providentissimus Pater obstabit, Mater amantissima repugnabit. Non poterit tantam utriusque auctoritatem illa defugere; nolet hunc acerbissimum charissimis Parentibus dolorem

inurere: si non Imperio, at certè precibus lachrimisque flectetur. Ità MARIAM TERESIAM Parentes abire non sinent; FRANCISCUM abire non sinet Uxor; Etruria sui Principis incommodorum metu curaque levabitur.

Sed jam tempus illud metus ac sollicitudinis abiit, Florentini. Nunc decet quoniam quidem tam bellè res è vestroque commodo processerunt, tantummodo lætari vos atque gestire, nec de præteritis vestri Principis incommodis, nisi ut eximium ac singularem hominis erga vos amorem, in iis vestrà causâ suscipiendis ac tolerandis, intelligatis, cogitare: quibus usque adeò deterreri se non est passus, ut in eorundem societatem non modò inclytum FRATREM, verùm etiam Augustam CONJUGEM, volentem illam quidem, nec Viro quidquam de amore erga eosdem vos concedentem, vobis quàm illi certè commodior, vestri studiosissimus cupidissimisque vocarit. Iter longum atque difficile, horridà maximèque infesta tempestate, non mærore, non lachrymis amantissimorum sui charissimorumque permoti, læti atque alacres ingressi sunt: nec verò illi, quàm difficilis esset via sed quàm longa, cogitabant: cujus si brevitatis incommodis suscipiendis redimi potuisset, multis partibus plura ac graviora, quò fieret illa brevissima, suscipere non dubitassent. Nihil solet esse viatoribus tam opportunum tamque jucundum, quàm paratæ diversoriorum stationes; ubi diurnis laboribus molestiæque defuncti, nocturnæ quietis aliquid ac levationis defatigatis corporibus radiorque affectis animis imperiant. Quo reliqui capiuntur ac recreantur, eo nihil illis, ad vos inflammato studio properantibus, odiosius atque molestius: ut quiete defatigari, itinere ac cursu levari ac refici viderentur. Assiduus illis de vobis inter se sermo; vix ulla secum, nisi de vobis, cogitatio. Quò propius Etruriam accedebant, eò minùs eos tanti itineris suscepti tantorumque
incom-

incommodorum poenitebat : quin immo eò magis de tali consilio suo propositòque gaudebant. Ut verò in conspectu ex edito quodam propinquòque loco Florentia fuit, non secùs affectos eos intimisque commotos sensibùs affirmant, ac si, non hospitam tum primùm terram adspicerent, sed dulcissimam patriam, ex longo errore ac veluti postliminio, reviserent. Hasce inter itinerum asperitates, animorum autem tam sedulas atque officiosas curas, tandem ad vos vestri amantissimi Principes pervenerunt.

Hic ego jam finem dicendi faciam necesse est. Plura ac majora vel in ipso illo primo adventu vidistis atque experti estis, quàm quæ ego assequi aut complecti oratione mea possim. O noctem illam beatam & propè ad immortalitatis memoriam consecrandam ! O occursum illos vestros, cùm dignitatis, tum etiam inusitatae cujusdam jucunditatis plenissimos ! O effusas gratulationes ! O secundos festosque clamores, quibus peregre venientes excepistis ! Quis non interfuit ? quis non gaudio lætitiæque exsilivit ? quis non, suorum Principum adspectu mirificè captus ac delinitus, Populorum foelicitatem intra mœnia receptam sensit ? O consequentes deinceps dies, vobis Etruriaëque universæ auspiciatissimos, & futuræ omni posteritati vestræ, tamque sacros, quotannis colendos ac celebrandos ; quibùs, tot jam signis atque indiciis amoris, tam brevi tempore, editis ac declaratis, quàm chari vestris Principibus essetis, sentire potuistis ! Videtis profectò, prima illa hisce novissimis pulcherrimè respondere. Etrusci Imperii successorem, statim ac superiore Principe orbatu estis, talem à DEO immortalis paratum vobis atque oblatum, me dicente, cognovistis, qui sine bello aut tumultu, sine animorum ancipiti atque anxia, qualis futurus esset, dubitatione, sine temporis mora, maturus jam tum atque perfectus, & summis virtutibus cùm bellicis,

tum domesticis praeditus, amore praefertim erga vos singulari, olim in Etruriam veniens suis populis imperaret. Hac tanta foelicitate, quae vobis tum ventura ostendebatur, allata ac praesente nuper potiti estis. Nihil jam, quo omnium gentium foelicissimi & sitis & habeamini, esse reliquum intelligo, nisi (id quod ab eodem immortali DEO omnes, qui vestro nomini ac commodis maxime favemus, enixe petimus atque precamur) ut vestris Principibus diutissime vos, vestrorum Principum Filiis atque Nepotibus, eorum similibus, vestra posteritas omnis atque Etruria universa, perpetua ac sempiterna successione, perfruatur.

Dixi.

HIE-

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

ORATIO

HABITA FLORENTIÆ

III. IDUS JANUARIAS MDCCXXXIV.

CORAM

FABRITIO SERBELLONIO

ROMANI PONTIFICIS

AD MAGNUM ETRURIAE DUCEM

LEGATO, &c.

*MULTAM DANDAM ESSE LITTERIS,
AT NON MULTIS OPERAM.*

QUod vulgò reliqui artium liberalium Magistri vehementer expetunt, quaque re una maximè litterarum utilitatem contineri arbitrantur, ut, qui ad sese doctrinae comparandae causâ adolentes accedunt, studium immensum quoddam, atque inexplicabilem quamdam discendi cupiditatem adferant; id mihi Rhetoricæ præcepta nunc primum apud vos, Florentini, tradere instituenti, neque utile, neque propterea optandum videtur: quin, nisi modus, ac certa in ea ipsa re adhibeatur ratio, nihil litteris infestius, nihil juventuti perniciosius puto, quàm nimio isto discendi studio inflammatos esse discipulos. Nam me usus annorum jam ferme decem, quibus in hoc Rhetoricæ tamquam curriculo versor, edocuit; nullius in humanis hisce litteris progressus esse tardiores, quàm eorum, qui humanitatem omnem tota mente animisque spectantes, ita contendunt, sic impetu quodam studiorum suorum ac tamquam ardore rapiuntur, ut, quemadmodum Herculem ajunt stadium Olympicum animam continentem unòque spiritu con-

confecisse, sic ipsi spatia hæc literarum immensa vix unquam
 respirantes, animamque liberam ducentes percurrere velle
 videantur. Non eos multitudo cognoscendarum rerum
 propè infinita, non varietas incredibilis, non difficultas sum-
 ma deterret. Artem Oratoriam, Poëticam Facultatem, La-
 tinas, Græcas, Etruscas litteras, rerum gestarum monumen-
 ta, antiquitatis memoriam, reliqua artium omnia non eo-
 dem modò tempore, sed eadem, ut ità dicam, opera con-
 sectantur. Iidem & accusatores acres, & defensores boni,
 & hortatores graves, & dissuasores consiliorum probabi-
 les, & laudatores rerum ac personarum periti, & vitupera-
 tores vehementes (quibûs dicendi generibûs eloquentia fer-
 me circumscripta continetur) iidem Epici, iidem Tragici,
 iidem Comici, Lyrici, Bucolici, Satyrici, & si quod est a-
 liud Poëticæ laudis genus, repentè evadere, atque haberi
 vellent. Arque utinam ætatis hoc esset vitium, non natu-
 ræ: Ubi semel juvenilis hic eorum ardor deferbuisset, mo-
 deratioribûs tum iisdem, ac sanioribûs uteremur. Nunc
 ætates omnes hominis reliquas discendi hoc tamquam Ca-
 coëthes conripit, in dièsque latius miserâ contagione ser-
 pit ac sævit. Quàm multos enim viros, quàm multos se-
 nes videmus æstu quodam cognoscendi omnia sic ferri, &
 tamquam tempestate aliqua perpetuò jactari, ut nunquam
 errandi finem faciant, nunquam in ullius doctrinæ tamquam
 portu conquiescant. Per Logica, per Physica, per Mathe-
 matica, per Cœlestia, per terrestria, per humana, per Divina
 omnia vagantur. Discruciantur intimis sensibûs, si quis ul-
 lius aut veteris, aut novi scriptoris liber non in eorum ma-
 nus pervenerit: si verò aliquid, sibi antea inauditum, inter
 legendum offenderint, planè, planè inquam exanimantur:
 miranturque quodammodo taciti ipsi secum, potuisse in rerum
 omnium naturâ esse aliquid, quod non jam antè didicerint.
 Sed si verum quærimus, non est ea discendi cupiditas, sed fa-
 stidium.

stidium. Ut quidam ægro corpore ciborum omne genus adpetunt, adlatos verò, quum paululùm gustârint, rejiciunt, atque adspernantur, aliòsque, quos suaves atque jucundos palato suo fore falsò autumant, subinde poscunt: sic isti morbida quadam discendi tamquam orexi incitati, quas primùm tam avidè disciplinas adpetiverunt, eas primòribùs, ut ajunt, labrìs gustatas respuunt, deinde atque fastidiunt, animùmque continuò ad alias deinceps, atque alias, mox æquè fastidien- das, ac repudiandas adjiciunt.

Horum ego hominum morbo, quantum quidem possum, sive potius quantum ipsi, qui sibi sani videntur, me posse sinent (pro ea, qua omnes, qui bonas litteras amamus ac colimus, erga litterarum studiosos charitate; & pro eo, quo erga litteras ipsas, quibus ex hoc immoderato litteratorum hominum studio periculum sanè ingens impendet, amore esse debemus) sententiæ meæ atque Orationis medicinam adhibebo in hoc tempore. Ea est hujusmodi: ut in animum inducant, sibique illud persuadeant; *Multam quidem dandam litteris esse, at non multis operam.* Hoc ego dum planum facere conor; dum ea, quæ adolescentibus disciplinæ nostræ commissis, censeo profutura esse, dico; dum litterarum studiis modum certòsque fines constituo; dum litteras ipsas eadem opera orno atque amplifico: tu me, Præsul amplissime, & litterarum cultor, & litteratorum fautor, vòsque omnes, quotquot huc tam frequentes, tantaque alacritate convenistis, litteratissimi viri, multùm dubitantem, neque modò judicia de me vestra, sed conspectum vultùsque ipsos verentem, vixque tandem aliorum voluntate atque auctoritate compulsus, non mea sponte in hanc lucem domestica ex umbra prodire audentem, humanitate vestrà atque benevolentia, quæso, sustentate, & mea verba bonâ cum veniâ, ut aliorum soliti estis, ac diligenter attendite.

D

Doctri-

Doctrinarum omnium, ut virtutum, quoddam esse in-
 ter se vinculum; neque posse quemquam in una aliqua sic
 versari, ut excellat, qui non sit reliquarum etiam omnium
 copiis atque opibus instructus, possum facile stoicis adsen-
 tiri. Hinc ille Doctrinarum cursus, ac tamquam orbis ex-
 sistit, quem Græci propterea ἐγκυκλοπαιδείαν dixerunt:
 quem qui potuit universum conficere, is demum cumulatè
 doctus, ac planè sapiens existimatur. Præclara profectò
 res, ac magnifica, multorumque mortalium studiis acerrimè
 expetita; verumtamen ejusmodi, quam nondum quis-
 quam adsequi completique potuerit. Nam, quamquam
 nonnullos aut legimus, aut audivimus doctrinè omnibus
 excultos, sapientissimos evasisse, id non ità intelligere debe-
 mus, quasi nihil ab iis fuerit dignum studiis hominum ac
 cognitione, præteritum; sed ità, ut tantum quisque in co-
 gnoscendo profecerit, quò plùs, qui simile ingenium ad
 discendum adtulerint, parèmq; industriam adhibuerint,
 proficere non potuerunt. Nempe hanc in omni rerum na-
 turâ æstimandâ regulam normamque adhibemus, non ut
 eas per se ipsas consideremus, sed ut, ad res alias in eodem
 genere referendo, quantum aliis aliæ præstent, judicemus.
 Nam neque magnum adpellare possumus in rebus huma-
 nis quidquam, neque multum, neque aliquid tale, nisi cum
 aliis magnis, multis ceterisque similibus unumquodque com-
 paratur. Quâ etiam ex re fit, ut, quæ summa esse in ali-
 quo genere existimamus, ea excellere atque præstare in il-
 lo eodem genere dicamus: ut non modò sine comparatio-
 ne judicare de rebus non possimus, sed neque judicia ipsa
 nostra sine comparandi significatione iisdem de rebus ex-
 promere. Atque hæc quidem omnis disputatio non mea,
 hominis indocti, sed sapientissimi Socratis apud Platonem,
 ex mediâque ipsa Academia repetita eò pertinet, ut ne
 nos vulgi opinionibus abduci, abripique patiamur, né-
ve

ve iis, quos in omni temporum memoriâ, doctissimos, sapientissimos, ac si superis placet, minùs quidem Latino, verumtamen splendidissimo gloriosoque vocabulo *omniscios* adpellatos cognovimus, nihil doctrinæ, sapientiæ, scientiæ ullius defuisse arbitremur. Non est profectò, non est hujus imbecillitatis ingenii nostri, non exigui hujus spatii, quod est homini ad vivendum datum, non denique ipsius naturæ rerum, quæ in infinita cùm varietate, tum difficultate versatur, omnia pervidere, omnia nôsse, omnia meminisse. Fuit ista quondam Sophistarum veterum adrogantia; quorum Princeps Leontius Gorgias poposcisse in Conventu Græciæ quæstionem fertur; deque omni re, quæ in disceptationem vocaretur, professus fuisse, copiosissimè se esse dicturum. Haud paulo adrogantior Eleus Hippias ex eadem disciplina fuit; quem ait Cicero, (a) quum Olympiam venisset, maximâ illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatum esse cuncta penè audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solùm has artes, quibûs liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, Geometriam, Musicam, litterarum cognitionem & Poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur; sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. O hominem singularem! O miram professionem, ac propè horribilem! de qua profectò idem sentiendum puto, quod de quorundam testimonio, qui mira quædam de Marco Antistio Pyrgensi dicerent, optimum eum colonum, parcissimum, modestissimum, frugalissimum esse, Marcus Æmilius Lepidus Censor liberè festivéque respondit: (b) *Nihil se illorum credere.* Certè Socrates, qui cum Gorgia veluti compositus, congressûsque de ea arte, quam Sophista ille profitebatur, multa subtilissimè ac propè divinitus

(O) in Cicero
de Oratore
lib. 3. c. 127.

(a) de Or.
lib. 3. c. 127.

(b) Apud
Cic. 2. de
Or. c. 287.

(c) *In Gorgia sive de Rhetor.*

disputans inducitur à Platone (c) eò hominem confidentissimum adigit, in easque angustias, & interrogando, & instando compellit, ut tandem loquacissimus ille obmutescat; quique se omnia scire profitebatur, omnino quid respondeat reperire non possit. Quantò modestiùs idem Socrates, quantoque commodiùs *id unum se scire professus est, quòd nihil sciret?* Atqui Philosophiam, morum illam vitæque magistram, primus Philosophorum è Cælo, ut ait Tullius, *evocârat.* Idemque eam, quæ Physicis continetur, universam lustrârat, & id, quod ex Timæo Platonis intelligimus, multis partibus auctam illustrârat. Quid? æqualis Socratis Democritus? quocum Cleanthes, Chrysippus, reliquique inferioris ætatis philosophi comparati, esse quintæ classis eidem M. Tullio videntur: (d) Nonne sophistarum ejusdemque generis hominum levitatem contraria professione Auctor gravissimus refutavit? *Nego inquit, scire nos, sciamusne aliquid, an nihil sciamus: ne id ipsum quidem nescire, aut scire, scire nos.* Nimis hic quidem, plus certè, quàm ille Socrates, non modò de sua, sed de omnium mortalium scientia detraxit. Potuit uterque aliquid, meâ sententiâ, hominum studiis relinquere, neque animos à discendo tam severa tristisque oratione deterrere. Sed licet hominum ingenia ac Facultatem de iis angustias, in quas illi Philosophi conjecerunt, in campum paulò patientiorem eduxerimus, nec omnem omnino scientiam ex humanis mentibus sustulerimus: sciendi tamen fines haud ità multum propagabimus; nec quantacumque, quàmque diuturnæ nostræ contentiones extiterint, illud efficere unquam poterimus, ut non multò plura, quàm quæ scièrimus, nesciamus. Moderemur igitur studiis nostris, discendique immensam cupiditatem illam coercemus: ne si omnia omnium artium scire voluerimus, plus, quàm natura rerum patitur, hominisque conditio fert, expetere videamur.

Quid?

Quid? si non modò omnes artes scientia & cognitione complecti, sed ne singulas quidem perfectè ac cumulatè cal-
 lere possumus? ardebimúsne etiam, flagrabimus, æstuabimus
 omnia cognoscendi cupiditate? an non potiùs sapienter o-
 mittentes, quæ omnino nos consequi posse diffidimus, in u-
 nam artem aliquam studio & cogitatione converfi, illam
 tamquam spartam, vel quæ nobis sorte obtigerit, vel quam
 consilio delegerimus, pro virili parte exornabimus? equi-
 dem (ne Socratem adhuc atque Democritum dimittamus)
 sæpe mecum ipse quæsi, quid illis hominibus certè doctissi-
 mis in mentem venerit tam valde testari, *Nihil se scire*: ac
 propemodum eò aliquando adducebar, ut crederem, voluif-
 se eos, aut discendi spem hominibus, ut soli ipsi saperent,
 adimere, aut potiùs modestiæ opinionem quamdam apud
 vulgus ea prædicatione captare. Sed neque ambitionis su-
 spicio in tantam virtutem cadere, neque ullius invidiæ po-
 test: neque profectò, qui tam multis aliis sermonibus doctri-
 nas hominibus comendârant, easque cum auditoribus suis in
 Gymnasiis magnâ cum voluntate communicârant, quique
 non minùs inscientiæ quàm adrogantiæ reprehensionem ve-
 rendam esse intelligebant, aut aliarum doctrinarum studia
 retardare, aut existimationi suæ detrahere quidquam volue-
 runt. Quid ergo est? Illud profectò. Intelligebant sapien-
 tissimi homines, scientiam mortalibus ullius artis, nisi omnia,
 quæ ad illam artem pertinerent, perfectè tenerentur, nul-
 lam contingere: nihil esse autem in ulla arte, quod non ad
 singulas alias pertinerent: itaque necesse ei esse, qui unam
 scire vellet, scire omnes: scire autem omnes non licere: igi-
 tur ne unam quidem sciri posse: ac propterea nihil se, ni-
 hil quemquam scire. Fateor esse hanc exilem quamdam
 (ut M. Antonii illius eloquentis verbis utar) *Et spino-
 sam Orationem longèque à nostris sensibus abhorrentem*:
 sed eandem verissimam esse confirmo, & tum ad ani-

morum adrogantiam, si quis fortè sibi scientiæ opinione placuerit, minuendam, tum ad studiorum impetus, si quis omnia aut pleraque concupièrit, retardandos, valere plurimum cenfeo.

Verùm subtilia hæc argumenta, quæ solent à concione repudiari, omittamus: conemur, si modò id consequi poterimus, singularum artium difficultatem hanc planius, ad omniùmque captum demonstrare. Ac ne omnia, quod esset infinitum, consecremur; de iis facultatibus, quæ magis in Gymnasiis hoc tempore celebrantur, pauca cursimque dicamus: ex quibus haud erit difficile reliquarum facere conjecturam. Principem inter Facultates locum, concessu omnium, obtinet ea, quæ de rerum omnium Auctore ac Principe DEO, de rebúsque Divinis agit, quàmque Theologiam propterea nominamus. Hanc, quòd universam mente animisque comprehendere homines non potuerunt, in plura tamquam membra secuerunt: quibus ex singulis immensæ ac perdifficiles Facultates existunt. Nam & sacrarum litterarum explicatio, sine veterum monumentorum, temporum, locorum, & sine linguarum, Ebrææ præsertim ac Græcæ cognitione, manca est quodammodo atque imperfecta: & Dogmatum Theologicorum tractatio, non ex ipsis sacris litteris cognitis, & Sanctorum Patrum atque Doctorum voluminibus, & Conciliorum omnium, tum quæ œcumenica, tum quæ provincialia adpellantur, actis diu multùmque perspectis, viro est periculosa Theologo. Quam partem longè omnium præstantissimam ac difficillimam, nemo ad hanc diem majori ingenii atque doctrinæ laude, nemo uberius, nemo elegantius Dionysio Petavio persecutus est; neque tamen quum dies noctesque unum illud opus urgeret, potuit morte occupatus, quæ inchoarat, absolvere. Quid controversas Christianæ Catholicæque fidei quæstiones, quid de septem Sacramentis,

(ita

(ita enim adpellant: neque verebor Grammaticorum reprehensionem, modò usitatís rerum vocabulís utar) quid de moribus disputationes comemorem? Nonne in hisce Theologiae singulis partibus hominum doctissimorum ætates totas videmus esse contritas? Sed quid partes dixi? vel unum sæpe earum partium caput, de DEI scientia, de auxiliis divinæ gratiæ, de probabili, probabiliorive opinione, de sexcentis aliis quæstionibus, si quis modò, quæ de iis sunt à doctissimis hominibus in utramque partem disputata, velit cognoscere, omne propemodum humanæ vitæ sibi spatium, acerrimùmque studium requirit, ac poscit. Jam Mathematicorum Facultas (Etenim huic primæ post Theologiam jure optimo deferuntur) tam latè patet, tantis, tam multisque ex artibus coalescit, Arithmetica, Geometria, Algebra, Astronomia, Statica, Optica, Musica, Architectonica, atque aliis, ut, si quis non plus unâ tractare voluerit, negent ei earum rerum periti tractationem umquam defuturam. Certè quamquam innumerabiles quidam summis ingeniis præditi ab antiquissimis temporibus in ejus sive singulis, sive universis tractandis partibus elaborârint, nequaquam tamen omnia studio atque exercitatione consequi potuerunt. Multa priores ipsi occupârunt, multa posteris intacta reliquerunt. Hinc & Joannis Neperi perutiles illos ad rem Trigonometricam Logarithmos, & Bonaventuræ Cavalerii indivisibilium rationem, & Petri Fermatii præclaram illam de maximis minimisque methodum à Cartesio Ugeniòque tam feliciter illustratam: hinc sacram illam in Geometria, quam dicunt Anchoram: hinc Analysin Mathematicam, hinc Torricellianos tubos: hinc, ut reliqua innumerabilia recentiorum omittam, Galilæi vestri, & multa & miranda inventa suspicimus. Sed nondum exhausta est omnis rerum Mathematicarum difficultas. Supersunt adhuc plurima frustra vel à vetustissimis, vel à recentioribus, vel ab utrisque ten-

tentata, in quibus nobis iisque, qui nos ætate consequentur, negotii satis esse superque poterit. Superest longitudinis gradus (utor jam pridem facultatum ipsarum vocabulis; ne, si aliter fecero, & obscurus, & nimiò plùs diligens fuisse videar) superest, inquam, longitudinis gradus deprehendendus, Planetarum Theoria, tantis partium studiis, Copernico & Tycho subiectis ducibus agitata, certâ ratione aliquâ perspicuâque constituenda; Circuli quadratura perficienda; gravitatis, ventorum, marini æstûs, magneticæ vis, aliarumque rerum plurimarum causa cognoscenda.

Atque hæc quidem postrema, quæ ad se etiam Philosophi putant pertinere, monent me, ut jam de Philosophiæ difficultate, quæ sentio, dicam. Sed nullam sententiam meam hac quidem in re volo interponere: immo ne de omnibus quidem Philosophiæ partibus dicere. De ea modo, quæ physica contemplatur, quid summus Philosophus senserit, adcipite. Ego enim sic statuo, vix quemquam Avorum Patrumque memoriâ aut ingenium acrius, aut vehementius studium, aut majorem solertiam ad res Physicas cognoscendas, quam Petrum Gassendum adtulisse. Hominem Aristoteli, Aristotelexque Familiæ universæ perinsum Peripateticus laudo; qui secus atque ipse sentientium opiniones, si quando necesse est, reprehendendas, at ipsarum auctoribus parcendum, ipsosque adeò suspiciendos esse semper existimârim. Is igitur naturæ tantus investigator in eo libello, quem *Dubitationes, & Instantiæ ad Cartesii Metaphysicam* inscripsit: - - *Quidquid inquit, fuit nobis de re unaquaque nôsse necessarium, illud nobis (DEUS) apertum fecit, tribuendo rebus proprietates, per quas innotescerent, & nobis sensus varios, quibus illas apprehenderemus. Quod ad internam verò naturam, & quasi scaturiginem adinet, illam, ut nobis cognitu non necessariam, occultam voluit: & nos, quum nôsse affectamus, aut presumimus, intemperantiâ laboramus.* - - -

Rursus-

Rursusque in Epistola tertia ad Petrum Cazvæum Societatis nostræ hominem, familiarissimum suum, capite quinto. -- Sed facio, inquit, vir doctissime, ac Religiosissime, quòd, dum in peruestigatione causarum naturalium versor, nusquam non caligo mihi offundatur: atque idcirco, tamquam incedens in densissimis tenebris, nihil non palpem, nihil non moveam, nullam non tentem semitam, si fortè in aliquam speciem vel tenuissima lucula emergam. . . . Neque enim est, cur existimes, istis me nugis ita herere, ut ipsas, quasi veritatem ipsissimam habeam, aut colam. Sed cum totus mundus sit nugarum plenus, & videre videar nugas quoque esse, qua vulgò habentur seria maximè, superesse existimo, ut eas nugas deligam, qua esse minùs nuga videantur. -- Audiamus illum denique in litteris ad Renerium datis: -- Sic semper, inquit, afficior, ut existimem, nihil scire licere ex rebus naturalibus, præter ipsarum historiam . . . sufficit mihi conjecturam sequi, que vel umbram quamdam levem probabilitatis habeat: de re seu veritate ipsà DEUS maximus viderit, qui præter rerum corticem quantum mea capit imbecillitas, nihil cognoscendum mortalibus dedit. -- O hominem ingenuum, eoque magis intelligentem, quò sese minus intelligere confitetur! Ubi sunt tam modesti Doctoris Feroculi quidam discipuli; qui, quasi se illis rerum universarum natura è Coelo, tamquam numen quoddam, videndam clara in luce contemplandamque præbuerit, ità doctrinæ suæ adrogantiâ subnixi ambulant. Desinant, se esse aliquid in eo genere, arbitrari, cum tam demissè, tamque propemodum abjectè de re ac de suâ Facultate germanos Philosophos sentire intelligant.

Quid? In Rhetoricis operibus adrogantia num est magis ferenda? An est cuiquam M. Antonii apud Tullium vox illa inaudita: *Disertos existisse quàm plurimos, eloquentem ad sua tempora in hominibus neminem?* Annon M. ipse Tullius, homo ille quidem, ut Fabii Quintiliani clarissimi Rhetoris

E

verbis

verbis utar, dono quodam providentia genitus, in quo vires suas eloquentia experiretur, tamen in suo ad M. Brutum Oratore Antonii verissimam vocem illam fuisse multum & saepe testatur? Num quis est postea, iis extinctis, eloquens, qualis antea non fuerat, exortus? ergo à nemine est adhuc perfecti Oratoris laus in maximis contentionibus occupata. Nemo se igitur circumspectat ac jactet: nemo sibi in ea re divitissimè contendendum esse non putet.

Eadem ferme est atque una ratio Poëtarum: quorum, àt Oratorum, Facultas quum ex omnium artium cognitione efflorescat, studii laboris ac temporis non minus, quam universæ, requirit. Fac tamen solâ Grammaticâ Poëticam atque Oratoriam esse contentas. Contrahes utriusque Facultatis terminos, non desinies. Cùm autem Grammaticam adpello, non eam dico, quam profitentur ii, qui pueris latinæ linguæ Rudimenta tradunt, neque ferme quidquam, præter ea, quæ aliis tradunt, noverunt ipsi (de quibus est Luciani illud oppidò festivum: Jovem, quem oderit, eum Pædagogum facere) sed eam, quam M. Terentius Varro, omnium Romanorum, Auctore Cicerone, eruditissimus; quam P. Nigidius, Civitatis Romanæ, teste Agellio (e) doctissimus; quam C. Julius Cæsar in libris, quos de ratione latinè loquendi ad Ciceronem scripsit; (f) quam ipse Cicero non eloquentiæ modò sed elocutionis etiam parens; quam, ut propiora temporibus videamus, Politianus in Miscellaneis, quam Muretus, Lipsius, vir ille eximius Victorius vester, in suis variarum lectionum libellis; quam Turnebus in Adversariis; quam tres Manutii, Lambinus, Nizzolius, Gruterus, uterque Gronovius, Grævius, innumeralesque alii doctissimi Viri, cum antiquisque comparandi, in suis sive Præceptionibus, sive Glossariis, sive Commentariis, graviter copiosèque tractarunt. Atqui hoc scitote; tam multa in iis à multis aut mendosa, aut suspecta fuisse deprehensa, tam
multa

(e) l. 17. c. 7.

(f) Apud
Cic. in Bruto
6. 253.

multa de quibus sententiam eorum minimè dissimulari oportebat, ab iisdem esse præterita, ut qui aliquid judicare de iis rebus possunt, nihil adhuc in hoc genere perfectum à quoquam prodiisse pronuncient. De Enarrationibus quidem (quas *Notas* ineptò vocabulo solæcòque adpellant) in omnes veteres Latinos Scriptores, quæ ad usum Serenissimi Galliarum Delphini inscriptæ circumferuntur, nihil gravius dicam, nisi videri, non tantum plerosque illarum Auctores, quantum ingenio ac Facultate poterant, voluisse contendere. Hominem Gallum de Gallis illis Grammaticis (Grammaticorum est enim tota illa tractatio) ne quemquam sententiâ meâ violasse videar, testem dabo, atque eum quidem, qui toti illi rei non interfuit modò, verum etiam præfuit, doctissimum Virum Petrum Daniele Huetium, cui secundæ partes in Delphini institutione cum Bosuetio Principe erant creditæ. Is in eo Commentario (g) (g) Editus quem de rebus ad se pertinentibus scripsit: - *Quamvis, est Lipsiæ an. 1719. pag. 120.* inquit, *omnis adhibita est à me diligentia in seligendis perspecta tantum doctrine Viris, quibus veterum Auctorum commentariis illustrandorum cura demandaretur: non nulli tamen vel levius quam putabam, tincti litteris, vel impatientes laboris, quam mihi commoverant, expectationem sui fefellerunt.* - Hæc Huetius. Ecce autem iisdem ferme temporibus, quibus veterum scriptis ab iis hominibus operantur, vir quidam item Gallus, (b) neque ineruditus & (h) Claudius Lancelotus Benedictinus. Obiit an. 1695. in Abbatia Quimperlay in inferiore Britannia, cujus incolæ Britones.

(i) In libello,
cujus est tit.
De vi & usu
quorundam
verborum.

(k) In Bruto
258.

jorem omnia conligendi, quàm eligendi optima quæque curam adhibuit; superiorum peccata non multa sustulit; quin novis de suo additis cumulavit: quorum non pauca vir Latini ac Græci sermonis scientissimus Franciscus Vavassorus animadversa vulgavit; (i) quædam Italus interpres à se correcte testatur; plurima nos etiam, quamquam cum illis nullo modo comparandi, adhuc corrigenda superesse aliquando ostendemus. Quò magis mirari soleo, potuisse eam Methodum Italis hominibus sic probari, ut reliquas veteres ac receptas jam multi fastidiant atque improbent; neque aliâ ratione, quàm quæ in eâ traditur, esse pueros in latinâ linguâ instituendos putent. Nimirum habent hoc præter cæteras gentes Itali propè singulare (dicam apertè quod sentio, quòdque vos ipsos, sapientissimi viri, sentire necesse est) habent inquam, hoc Itali, ut bonis suis, quæ & multa sunt, & exteris nationibus invidenda, non sint contenti; aliena, quamquam sanè mediocria, sic adamant atque suspiciant, ut pretium rebus, libris præsertim non nisi peregrinitas apud eos facere videatur. Sed illuc revertor. Videtisne universam artis Grammaticæ regionem, quæ modicis quibusdam finibus circumscribi putatur, nullis adhuc fuisse cujusdam tamquam passibus peragrata; Quàm multa in veterum latinorum libris à doctissimis Grammaticis ignorentur, annon intelligitis? Cum autem eloquentiæ, ut ait Cicero (k) *solum & quasi fundamentum sit Oratio emendata & latina* (quod idem ad Poeticam transferre sanè possumus) quantum in hac una re oneris Poëtis atque Oratoribus imponatur, planè perspicitis. Reliquarum etiam principum facultatum immensa spatia ac difficultatem, me, quantum angustia temporis patiebantur, comonfrante, cognostis. Possumusne non singulis per amplam materiem inesse ac tamquam segetem arbitrari? possumus sive universas, sive plerasque, aut etiam aliquot studiis nostris operaque complecti? possumus ingenii hominum tantum tribuere,

buere, ut tantam vim rerum ab singulis posse comprehendere putemus? Nihilne rerum ipsarum multitudo, nihil varietas, nihil difficultas intelligendi facultati oberit? vitæ hujus denique brevitatem, atque multiplicem occupationem contemplantibus, nonne animis planè despondebimus, omitemusque (ut ait Poëta bonus) *(1) multa brevi jaculari ævo?*

Ac si reliquis eruditis hominibus, quibus omnia vel natura vel doctrinæ subsidia abundè suppeditarunt, summæ studiorum suorum contentiones sic è sententiâ processissent, ut in pluribus excellere artibus possent: magis hoc concedendum nobis putarem, ut multarum artium excellentiam expeteremus. Nunc autem quorum tandem est ista laus, ut pluribus in rebus iidem præstarent? De iis modò qui hæc litteras humaniores coluerunt, quique maximè noti sunt, quæram. Homerum, excellentissimum Poëtam, parèrne fuisse Oratorem putatis? Demosthenem contra præstantissimum Oratorem ad Poëticam Homeri laudem adspirasse arbitramini? Jam Virgilium, latinum Homerum, *illa felicitas ingenii*, ut ait Seneca *(m) in Oratione solutâ reliquit: Ciceronem*, latinum illum plusquam Demosthenem, *eloquentia sua in carminibus destituit*. Quales latini Poëtæ, Victorius, Sigonius, Muretus, Perpinianus, Manutii exstiterunt? nonne mediocres? At Oratores valde iidem boni. Sannazarius, Fracastorius, Bargæus, Hofchius, aliique complures Oratores vix tolerabiles, at Poëtæ valde quidem probandi vel in eodem, vel in dissimili carminis genere fuerunt. Quin illud usur ferme semper venisse animadvertere possumus, ut, qui non utriusque facultatis laudem adamârunt, sed in una modò constiterunt; si unam hanc & latinis & Etruscis litteris celebrare, atque excolere voluerunt, non æquè vel latinis vel Etruscis satisfecerint. Eximios duos cives vestros dumtaxat adferam. Quis enim nescit, Joannem Casam suum Etruscum Oratorem exstitisse? Unam, unam, inquam, illam ad CAROLUM Imperatorem Orationem malim ego, quam

quàm sexcenta aliarum Orationum volumina scripsisse. At verò latina ejusdem sunt illa quidem non contemnenda, verumtamen non ejusmodi, ut similiter se posse scribere plerique desperent. Nihil potest non modò fieri, sed ne cogitari quidem splendidius, uberius, elegantius Francisci Petrarchæ carminibus, sed Etruscis. Nam latina quidem sive Epica sive Bucolica nemo iterum legenda existimavit. Equidem ejus Africam si quando in manus sumo, Petrarcham in Petrarcha requiro: neque satis possum statuere, mirèrne magis illorum temporum atque hominum indulgentiam sanè nimiam, qui non optimo latino Poëtæ lauream illam Apollinarem detulerunt, an posteriorum & temporum & hominum severitatem, qui tam multis certè melioribus denegârunt. O rem sanè miram ac propè incredibilem! unam eandemque facultatem, ejus modò tractandæ ratione immutata, intimò artificiò sententiisque retentis, evadere sic planè aliam, ut duæ dissimillimæ inter se facultates constituentur, quarum in utraque non possit unus atque idem excellere! Quod si ità est, jurène an injuria, Doctores ii reprehendantur, qui latinæ atque Etruscæ Poëseos præcepta nolunt conjunctè tradere, vos videtis. Qui secus faciunt, ego viros & acutos, & doctos & exercitatos, & docendi peritos esse, quosdam scio, quosdam puto. Verùm videndum est, num id illi judicio suo sensûque cõnoti, an aliorum voluntate, precibus, ac propè convicio efflagitati coactique faciant. Nam sæpe (quod est profectò indignissimum) præceptoribus stare judicio suo in discipulorum institutione non licet: sed puerorum parentibus, consanguineis, Patronis mos est gerendus, tum temporibus, & cujusque ætatis studiis, ac tamquam genio indulgendum. Ut ùt res habet, ego neminem reprehendo. Tantùm peto, ut ne quis nos, ne nostros, ne quemquam nostri similem, in causa fortasse meliore, reprehendat. Nolumus discentium animos in plura studia magno cum singulorum incomò distrahi; nolumus adolescentulo-

rum

rum mentes tantâ dissimilium rerum obrui copia; nolimus è Gymnasiis litteratores magis quàm litteratos prodire. Namque ea est hominum querela, atque haud scio an propemodum iusta, quamdam adolescere, atque huic nostræ subcrescere ætati juventutem, tinctam illam quidem litteris, sed non imbutam; plus illi coloris, quàm succi ac sanguinis inesse; multa profiteri, non item multa præstare; nihil non conari, vix quidquam posse perficere: verendum propterea esse, ne femidoctorum in inensum numerus augeatur, & ne singulæ disciplinæ suis tanquam tutoribus certis orbata, aliquando profugæ ex Italia in exterarum gentium tutelam venire ac fidem cogantur.

A quo periculo prohibete res Italas, Adolescentes optimi, (vos enim mea hæc extrema jam compellat Oratio) retinete illud à majoribus vestris partum, vobisque veluti per manus traditum litterarum decus; neque committite, ut, quæ apud vos & nata & altæ sunt litteræ, ex diutiùs apud vos consistere, atque in Italia confirmari non possint. Non ego fœcordia ulla vestra aut cessatione commoveor. Alacritatem istam vestram, studia ista discendi, spiritus istos atque animos pertimesco; neque vestræ cupiditati calcar, sed frænum esse adhibendum intelligo. Patriæ hujus vestræ solum, quo excepti primùm nascentes estis; Coeli hujus, quem viventes ducitis, spiritus; majorum, in quos defixi intuemini, decus ac nomen; civium vestrorum, quos inter versamini, præstantia in litteris atque excellentia; indoles denique vestra egregia atque natura, stimulis vos gloriæ acerrimis dies noctesque compungit: atque ut Themistoclem illum Miltiadis tropæa objecta animo somnum capere non sinebant, (n) sic vos assidue de domestica laude cogitantes vix ullam potestis partem quietis capere. Quæ doctissimorum hominum in Urbe vestra frequentia? Quanta in iis omnium disciplinarum cognitio? Quàm celebris eorum & ubique pervagata fama?

Alios

(n) Apud
Cic. l. 4.
Tusc. quæst.
c. 43.

Alios Theologiæ penetralia magno cum doctrinæ apparatu
 foeliciter ingressos, de Divinis rebus quotidie tum cõmentan-
 tes, tum etiam scribentes videtis: Alios Philosophicas insti-
 tutiones nitidissimo orationis genere tum voce, tum editis vo-
 luminibus explicantes: Hos egregiam Græcis Auctoribus na-
 vantes operam: Illos de Græcorum Romanorúmque numis-
 matis, de veteribus inscriptionibus, de omni antiquitate eru-
 ditissimè differentes, scribentésque miramini: Quosdam E-
 truscam linguam sedulò locupletantes, & vocabulorum tam-
 quam pollinem à furfure secernentes; quosdam Berniani stili
 charites, sed multò verecundiores factas, veluti postliminio,
 in Etruriam revocantes, & sibi honori, & patriæ ornamento,
 & universis mortalibus utilitati esse perspicitis. Mitto Cau-
 fidicos, Medicos, Chirugos, Architectonas, Pictores, Statua-
 rios, Musicos, quorum artes honestissimæ ac maximè libera-
 les domicilium quodammodo in urbe vestra constituerunt.
 Quid nocturnos illos, octavo quoque die celebrari solitos,
 litteratorum hominum conventus cõmemorem? Quæ ve-
 stra tum mens, qui sensus, quæ animorum in omnem partem
 jactatio ac tamquam æstus esse solet, cum sive Oratoribus,
 sive Poëtis, sive sibyllinorum ænigmatum Interpretibus ad-
 murmurari à concione ac plaudi auditis? Pudet tum vestri ni-
 mirum vos; Superiorum temporum in litteris cessationem
 damnatis tacitis sententiis ac devovetis; nullúmque in reli-
 quum tempus litteraturæ comparandæ genus, quo similem
 laudem adsequamini, prætermisso vos esse statuitis. Lau-
 do egregiam indolem, laudo præclaros spiritus istos vestros:
 propositum laudare non possum. Quid enim? Omniâne vos
 in litteris adsequi posse confiditis? Quàm sint litteraturæ
 partes singulæ vastæ, quàm laboriosæ, quam non cujusquam
 adhuc cognitione comprehensæ, nondum intelligitis? Ipsos
 illos, quorum eximiam præstantémque doctrinam mecum ju-
 re suspicitis, quibus tantùm non invidetis, quos æmulamini,
 quorum

quorum similes esse, quos æquare, quos si fieri posset, superare velle-
tis, an putatis ad tantam fuisse litterarum laudem perventuros, si mul-
tis se litteris dedissent, si animos in plura ac dissimilia studia distraxis-
sent, nisi unam facultatem, quam colerent, ad quam reliqua omnia re-
ferrent, in qua non mediocres quidam, sed excellentes, sed summi, sed
singulares evaderent, delegissent? Quin agite, O generosi! horum ex-
empla sectamini, hos vestigiis persequimur, eandem semitam, qua
illi præiverunt, insitite, si eodem pervenire, & similem comparere vo-
bis laudem expetitis. Reprimite istos neque vobis, mihi credite, ne-
que litteris utiles studiorum concitatos ac cæcos impetus; ardorem
discendi istum, quo flagratis acerrimo, paululum, quæso, restinguite;
& id, quod faciendum esse omnibus oratione hac mea ostendere co-
natus sum, vos si quis alius, imprimis facite, ut multam quidem
operam litteris, at non multis detis.

Dixi.

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESÛ,

PRO

GRAMMATICIS ITALIÆ SCHOLIS

ORATIO

HABITA FLORENTIÆ

IV. IDUS JANUARIAS ANNO MDCCXXXV.

CORAM

JOSEPHO MARIA MARTELLIO,

FLORENTINÆ CIVITATIS ARCHI-EPISCOPO.

QUicumque in liberalium disciplinarum sive professione sive stu-
dio quodam atque exercitatione versantur, Amplissime Pon-
tifex Josepho Maria, eo esse animo, ea mente debent, ut, ne-
que si quid vitii in illarum tractatione animadversum à quoquam est,
negli-

F

negli-

negligendum sibi, neque, si quid comodi excogitatum est, repudiandum putent. Tum enim demum sua doctrinis absolutio atque artibus adcedet, si in iis fuerint, & quæ vitiosa deprehenduntur, sublata, & quæ utilia ac comoda reperiuntur, inducta. Neque verò ulla re alia magis possunt ingeniosi homines atque acuti facultatem industriamque suam litteratorum ordinibus adprobare, quam si inventis jam ac constitutis quibusque litteris, eas ipsi aut castigando aut ornando meliores fecerint. Hanc sibi provinciam ac laudem in plerisque disciplinis juvandis docti quidam homines exitu sanè felici depoposcerunt. Unam video profectò à multis, sed haud scio an æquè feliciter, esse tentatam. Nam, posteaquam in Italiæ Gymnasia ea latinæ linguæ tradendæ ratio, qua nunc etiam plerique utimur, recepta est; dici vix potest, quàm multi exstiterint, qui quodam sive contentionis, ut nonnulli putant, sive, ut ego interpretor, publicæ utilitatis studiò commoti, novas subinde de re Grammatica commentationes suas, tamquam meliores ac priscis propterea anteponendas, edere ac prædicare non destiterunt. Hos ego (ut item cæteros, qui utilitatis novæ alicujus spem in omni re litteraria studiosis ostendunt) neque inauditos dimittendos esse, neque negligenter ac suspensis animis audiendos semper existimavi: ne, boni si quid adferrent, id superbè repudiatum, si quid incommodi obtruderent, periculosè admissum videretur. Videbam equidem Italos Præceptores, si paucos quosdam exceperis, à prisco illo suo instituto non recessisse; veteremque illam præceptorum rationem servandam sibi constanter ac retinendam censuisse. Movebat id quidem me non mediocriter: verumtamen eorum judiciis non tantum tribuendum putabam, ut mihi, rectè an secus id facerent, meo arbitratu quærere non liceret. Conquisivi Doctores illos recentes undique: quid in vetusta Grammaticæ rei ratione reprehenderent; novi quid ipsi adferrent,

aum

num brevitare artis, num facilitate, num elegantiâ commenda-
 darentur, nullo partium studio, summa iudicii æquitare, acer-
 rima mentis contentione perpendi. Quid quæritis? Nova
 hæc omnia deprehendi, Florentini, alia falsa, alia vera illa
 quidem, sed aliena atque inepta, alia propè monstruosa, alia
 planè ridicula; denique sic apud me statui, nihil esse tanti,
 ut à veterum magistrorum consuetudine atque institutis in re
 Grammatica recederetur. Sed quum animadverterem, Pa-
 tronos suos novis istis Doctoribus non deesse, ab iisque ex-
 cogitatas tradendæ linguæ latinæ rationes in Coelum laudi-
 bus ferri; vetustam verò, qua plerique hîc in Italia uteren-
 tur, vituperatione ac propè conviciis non nullorum peti: non
 satis esse arbitratus sum iudicium meum de hac tota re, quam
 diu diligentissimèque expendissem, mihi esse probatum, nisi
 illud etiam efferrem, atque, ut hominum vulgo probaretur,
 falsis, si quas animo imbibissent, opinionibus sublati, effice-
 rem. Et quamquam orationem, de re sanè exili atque te-
 nui institutam, in quasdam me dicendi angustias ac tamquam
 incitas compulsuram intelligebam; vixque arbitrabar esse
 ejus, qui nobilissimam artem profiteretur, quique superiore
 anno ex hoc ipso loco præstantissimas quasque facultates o-
 ratione sua complexus esset, eundem nunc ad hæc vulgaria
 delabi, & in una arte omnium, ut opinio est hominum, levissi-
 mâ despectissimâque consistere: tamen, non uno mihi dictio-
 nis meæ fructu præposito, statui exiguo hoc, tamquam cam-
 po, minùs gloriosè decurrere, quàm patientiore minùs utili-
 ter exultare. Nam profectò & quæri à me hoc tempore de
 optima ratione tradendi eas litteras, quæ reliquarum sunt, ut
 ait Cicero, (*) *solum & fundamentum*, vehementer utile futu- (*) *In Bruto*
 rum est: & recentium Grammaticorum adrogantiam paulu- ^{6. 258.}
 lùm coerceri, eorùmque qui illis cæco quodam studio patro-
 cinantur, stultitiam leviter coargui, nihil, opinor, nocebit.
 Illud scio, initurum me gratiam, eamque magnam, à multis &
 honestis

honestis & doctis viris, qui ferre jam æquo animo non possunt, sibi tam sæpe tantisque clamoribus objici: Anglorum, Batavorum, Gallorum, Japonum, credo etiam, atque Sinesium Grammaticas institutiones Italicis esse longò intervallò anteponeudas; ratione ea qua ipsi in tradendis latinæ linguæ præceptis utuntur, quaque in posterum etiam tempus uti fixum animo destinatumque habent, adolescentium ingenia non instrui, sed obrui, cursusque illorum ad reliquas disciplinas magnopere retardari. Hanc ego sive remissionis cujusdam, sive pertinaciæ notam non sinam diutiùs Italicis Gymnasiis hære: ostendamque oratione hac mea, nullam satis justam adferri causam, quamobrem debeant à veteri atque receptâ tradendæ artis Grammaticæ ratione Itali latinæ linguæ Præceptores recedere. Ac, ne quis fortè me putet privatam magis atque domesticam, quàm publicam atque communem causam suscepisse: complectar oratione mea non eos modò, qui Emmanuelem Alvarum, verùm etiam eos, qui eruditum virum Ambrosium à visitatione, qui M. Antonium Boncinarium, qui denique aliquem horum similem in tradendis Grammaticis disciplinis ducem atque Auctorem sequuntur. Æquè enim omnes iisdem reprehensionibus sunt obnoxii, iisdemque obrektionibus patent. Quò plures autem mortales defendo, eò majori studio ac benevolentia oportet vos humanissimos homines mea verba excipere, mèque diligenter adtendere.

Atque ut statim ingrediamur in causam: Ajunt reprehensores nostri primò: (1) Italos vehementer Magistros errare, in eoque plurimum adolescentulorum studiis obficere, quòd latinæ linguæ præcepta, non Italico, sed latino sermone edita atque conscripta tradant: similiterque eos facere, ac si quis latinum hominem, græcè discere cupientem, juberet græcè scriptis præceptionibus uti. Hæc est prima reprehensio; in quâ novi isti Doctores, præsertim exteri, cum se magnificè

gnificè jactant, tum nobis propè contumeliosè atque impudenter insultant. Quod ii vel non facerent, vel moderatiùs certè facerent, nisi Itolorum plurimos sibi subfragaturos arbitrarentur: qui quidem mihi videntur Italici nominis ac suæ dignitatis obliti, turpissimè ac penè flagitiosè exteris nationibus adulari: ità quicumque novæ opinionis ex Anglia, ex Batavia, ex Gallia rumor adfertur, continuò excipiunt, amplectuntur, exosculantur: ut jam non modò vestimentorum atque epularum, sed etiam opinionum arbitria penes illas gentes esse videantur. Verùm ego & exteris Scriptoribus, & Italis subscriptoribus ità respondeo: primùm, latinæ linguæ non minimam partem non nisi latinè posse nostris adolescentibus tradi: deinde, reliqua utiliùs latinè quàm Italicè tradi. Etenim primò, quæ possunt aliter, quàm latinè, aut nominum declinationes, aut verborum conjugationes proponi discentibus? Quum verò iidem in componendis, inter séque comparandis nominibus omnis generis atque verbis à Præceptoribus exercentur (quam exercitationem minùs quidem latinò, verumtamen receptò jam vocabulò *Concordantiarum* adpellant) quæro, num sit ullus aut esse possit vernaculæ linguæ locus? Ergo prima hæc, quæ certè non minimam Grammaticæ artis partem continent, ità necesse est latinè Tironibus proponi, ut, si aliter fieret, omnis iis esset ad linguæ latinæ cognitionem aditus interclusus: sunt enim totius artis quasi vestibulum. Atque hætenus quidem nos isti non reprehendunt: vident enim ità fieri necesse esse, neque verò se aliter facere intelligunt. Sed cur non reprehendant, siquidem sibi constare velint? An prima illa tam multa & nomina, in tot casus declinata, & verba, in tot tempora ac modos inflexa, quæ discere puerulos jubemus, latina non sunt? annon discentibus propterea etiam ignota? Ignota autem si sunt, cur non reprehendimus, qui non nota vocabula iis, quibus notam latinam linguam esse volumus, ediscenda proponimus? Nempe ob

eam rem nobis hoc datur, atque conceditur, quòd ità ignota proponimus, ut tamen, adhibita continuò ignotorum interpretatione, ea ipsa, quæ ignota erant, nota faciamus. Ergo, quòd prima illa elementa, discentibus ignota, interpretemur, rectè possumus sine cuiusquam reprehensione ignota proponere: si verò reliqua ejusdem artis, ignota illa quidem, similiter discentibus interpretabimur, etiàmne tamen reprehendemur? Vel nobis hoc quoque concedendum est, ut facere rectè possimus; vel in primo illo castigandi conrigendique sumus. Fateor, latinæ linguæ præcepta à nobis non Italico, sed latino sermone edita atque perscripta tradi: latinum sermonem esse discentibus ignotum intelligo. Quid tum? Annon interpretando fit notus? Non adsumus adolescentulis? non præstò sumus? non facem in illis tamquam tenebris præferimus? nonne innotescunt? nonne inlustrantur omnia? Quid igitur vetat, esse latinæ linguæ præcepta latinè scripta, si non latinè, sed italicè Italis hominibus traduntur? Etenim, si verum quærimus, ignoto sermone scripta est hæc ars, sed noto tradita. Quòd si idem in linguâ aut Græca aut alia quavis fiat, idem planè consequi necesse est: ut omnino nihil Græcæ linguæ exemplo ac similitudine, qua isti utuntur, urgeamur.

Sed videte, quæso, Florentini, quemadmodum isti se in eosdem laqueos, quos nobis injicere vellent, per suam imprudentiam atque adeò stultitiam induant. Edicunt uno omnes ore, latinas litteras discere incipientibus latinum esse aliquem scriptorem prælegendum atque explanandum. (b) At in eo tamen deligendo haudquaquam eadem est omnium sententia. Alii, quibus iudicium in hac quidem re meum libens adjungo, Terentium, Cæsarem, Ciceronem, aut è veteribus illis aliquem horum similem reliquis esse anteferendos existimant. Alii, quòd in his intelligendis plusculum negotii adolescentulis fore arbitrantur, Ludovici Vives Conloquia, Jacobi Pon-

tani

tani Progymnasmata, ac, si superis placet, Æsopi fabellas, latinè à nescio quo redditas, malunt. Atque has quidem fabellas, (quas ego Tirunculis minimè omnium prælegi expedire censeo, non modò, quòd soloecis barbarisque vocibus sunt refertæ, quas si semel illa ætas didicerit, nulla deinde ætas fortasse dediscat; verùm etiam quòd illa narrationum inlecebra, quam quidam eam vim habere putant, ut sermo, quo eæ scriptæ sunt, altiùs puerorum mentibus infigatur, valere mihi potiùs videtur ad eorum animos ab eloquutione, quam potissimum spectare deberent, ad res ipsas, quæ narrantur, quibûsque unicè capiuntur atque oblectantur, avocandos) has inquam, fabellas multis verbis, idque pluribus in locis suæ Puerorum Institutionis, Lockes, Scriptor Anglus, dilaudat. Si non in hac Urbe, aut si in hac urbe, sed non apud vos verba facerem, vererer, ne aliquem offendissem, quòd Locken sine honoris præfatione nominaverim. In ea enim tempora incidimus, Florentini, ut quidam ægrius ferant, hæretico homini (nihil enim gravius dicam) non bene dici, quàm Catholico maledici. Sed non id agimus, ut quemquam, quamvis fortasse meritum, insectemur, aut de temporum calamitate conqueramur. Hoc tantum dicam: tunc me æquò animò de re latina præcipientes, Italarumque in ea tractanda rationem ac viam reprehendentes, Britannos homines auditurum, quum aliquid verè latinum (quod jamdiu desideramus) ab se elaboratum ad nos ex illo Oceano suo miserint. Sed unde digressa est, revertatur Oratio. Videtisne Doctores istos, in præcipiendo latino aliquo scriptore, qui puerulis ad latinam linguam adspirantibus explanetur, convenire; in deligendo dissentire? Atque hoc ego minimè miror, dissentire eos; (*quot enim capita, ut est in veteri proverbio, tot sententia*) illud miror potiùs, eos convenire. Nam sanè mirandum est, qui Grammaticos eòsdemque latinos libros è puerorum manibus unanimi consensu excusserunt, idque fecerunt ob eam causam, quòd latinè scripta

ars

ars à discentibus latinam linguam intelligi non possit; eorum neminem animadvertisse, ob eandem causam nullos omnino latinos scriptores ab se iisdem permitti oportere. Verum ita fit, ut, qui non ratione in reprehendendo, sed pravo aliquo studio ducuntur, ii saepe non aliena, sed sua, vel sua non minus, quam aliena peccata reprehendant.

Quamquam ego non tam severè cum istis agam, quam ipsi nobiscum. Licet per me latinos Scriptores, modò veteres ac probos, adolescentulis prælegant. Id ego & faciendum puto, & à nostris fieri etiam video. Licet etiam, si ita volunt, Grammaticis præceptionibus, vernaculo, non latino sermone scriptis, utantur. Quin ego, homo cæteroquin vehementer obcupatus, tamen ut & illis morem geram, & discipulorum suorum utilitati prospiciam, Emanuelis Alvari (nisi fortè alterius docti Grammatici malunt) latinas institutiones faciam italicas, & si paululum mente contendero, fortasse Etruscas, atque adeò germanissimè Florentinas. Sed minimè, opinor, hanc à me operam flagitabunt; quòd sciant, Alvari quidem præcepta Italicè jam à pluribus esse conversa, passimque vulgata: reliquorum autem ab iis potius, qui eos sequuntur, quam à me, converti oportere. Quid? quòd proximo superiore anno hac ipsa in urbe aureolus sanè libellus, Etrusco sermone ab eruditissimo Viro, familiari meo, conscriptus prodit, quo Grammatica præcepta continentur, valde profectò pueris elementariis profuturus? Hoc sive aliò quolibet, sed, si me audient, hoc potissimùm, me non modò non invito, sed Auctore atque hortatore, utantur. Molestus eis certè non ero: neque umquam negabo, esse hanc etiam ad latinam linguam cognoscendam rectam & satis munitam viam. Sed nobis iidem, nostra in eos benignitate atque æquitate perspecta, benigniores se atque æquiores præbeant. Cur nos objurgant? cur reprehendunt? cur propemodum insectantur? cur latinis nostris libellis nos uti non sinunt? qui, quòd
latini

latini sint, non modò, adhibito interprete, non obsunt, ut ostensum est, verùm etiam, ut jam ostendam, non nihil profunt.

Etenim, Florentini, omnis istorum libellorum doctrina duobùs tantummodo constat ac continetur, præceptis atque exemplis. Exempla quidem sunt è probatissimis quibusque latinis Auctoribus petita: quibus ea, quæ in ipsis præceptis tradita sunt, luculentissimè confirmantur. Num etiam electissima veterum latinorum loca, discentibus à magistris explicata, obesse quidquam, ac non multùm prodesse potiùs latinitati comparandæ possumus dicere? Jam Præcepta sunt illa quidem non veterum, sed recentiorum: verumtamen eorum, qui non recentibus, sed vetustis optimorum latinorum vocabulis utuntur. Mihi quidem in Alvari nostri (de uno dicam; quòd unus ex omnibus mihi fuerit ab ipsa pueritia familiarissimus: non quòd existimem, non posse eadem vel certè similia de plerisque aliis Grammaticis commemorari) in Alvari, inquam, nostri præcepta intuenti, nihil fieri concinnius posse, nihil latinus, nihil elegantius videtur: ut, si quis ætatis illius aureæ artem Grammaticam rudium captui atque intelligentiæ adcomodatam scribere voluisset, propè existimem, non multò id fuisse meliùs aut feliciùs præstiturum. Sed quia plerisque major de Horatio Turfellino (cujus multa elegantissimè, & ad veterum latinorum similitudinem adcedentia, scripta videre potuerunt) quàm de Emmanuele Alvaro opinio est; cujus hominis non nisi hoc opusculum, quod puerorum manibus ac magistrorum teritur, exstare putant: faciendum est mihi, ut de tota hac re ipse vos doceam.

Quod opusculum Emmanuelis Alvari nomine inscriptum, de re Grammatica circumfertur, & in Gymnasiis adolescentibus explicatur, id scitote rebus, quas continet, esse Alvari; ipso rerum ordine atque compositione esse Turfellini. Nam quum Alvarus Grammaticam artem scribere uberiùs instituisset, sic ut nihil cognitione dignum præteriret, Grammaticos omnes, qui

G

ante

ante se fuerunt, tum veteres, tum recentiores excuteret; eorum controversias omnes, quæ sunt innumerabiles, acerrimò judiciò expendèret, de eisque sententiam suam interponeret, opus quoddam excellens, atque opinione omnium doctorum absolutissimum confecit, Magistris quidem adprimè utile atque probatum; sed & mole grandius, & rebùs ipsìs, de quibus agebat, multis in locis subtilius, quàm ut à discipulis facile & parari & gestari & tractari & intelligi posse videretur. Adcessit eò, quòd ipse Lusitanus, in Lusitania scribens, nominum & verborum interpretationes suæ gentis hominibus accommodarat: ut ob eam etiam rem minùs commodè in Italicis scholas induci liber illius posset. Jussus est ab iis, qui tum Ordini nostro præerant, Tursellinus Alvari opus universum retractare; atque efficere, ut Italis etiam hominibus prodesset. Ille, quo erat ingenio atque doctrina, omnia perpendit, recensuit, digessit, edidit. Atque inde opusculum illud, quod Alvari nomine Tursellinus ipse, qui ex majori illo ejusdem opere concinnaverat, inscriptum voluit, habemus. Quorsum hæc? Ut intelligatis, quo in pretio illorum præceptorum latinitas atque elegantia habenda sit, quæ sunt ab homine, omnium eruditorum consensu, latinissimo elegantissimòque conscripta. Verùm minimè necesse est, ea præcepta esse eleganter exposita: satis est, ne obsint, immo ut profint etiam discipulis, non esse barbara. At erunt fortasse, inquit, aliqua aliquo in loco barbara. *Erunt fortasse?* O rem stultitiæ plenam, atque oppidò ridiculam! scriptum aliquod tamquam barbarum rejicere, non quòd sint aliqua, sed quòd *esse fortasse possint* barbara. Hæc vos deprehendere, hæc patefacere, hæc, veluti contestata lite, adculare oportet; defendemus. Quòd, si non poterimus, nos, nos, inquam, ipsi condemnabimus, locòque sine cunctatione movebimus, atque alia, quæ vos ipsi probetis, latina atque elegantia substituemus. Ità adolescentes nostri non modò latinæ linguæ præcepta, verùm

rùm

rùm etiam plurima latina vocabula, quibus præcepta ipsa continentur, una eademque opera docebuntur: quod profectò utilius est, quàm si sola ipsis ac tamquam nuda præcepta traderemus.

At certè, ajunt, tamen si præcepta tradi latinè est utile, tamen tam obscurè, ac perplexè tradi non est utile. Quid autem obscurius, quid implicatius Alvari cæterorùmque Grammaticorum versiculis?

Jam hæc ad alteram reprehensionem pertinent. Prima illa de latinis præceptis evanuit. Dabo operam, ut hæc etiam de versiculis evanescat. Quid autem est, quod debeat in nostrorum Grammaticorum versibus tantùm novis istis Doctoribus displicere? In Alvaro quidem (ut de hoc potissimùm loquar) ii, qui propter operis difficultatem paulò, non dicam obscuriores, sed minùs perspicui videri possint; ab Alvari hoste infensissimo Scioppio multùm & sæpe laudantur; qui quidem illos & *absolutissimos* & *pulcherrimos* vocat. Reliquos autem recentiores Latinos Grammaticos video aut versus illos ab Alvaro totidem verbis descripsisse, aut paululùm immutatos edidisse. Mihi quidem neque tum obscuri videbantur, quum puer olim ex Magistri ore, illos in ludo interpretantis, pendebam, measque aures Apollineo illo cantu mirificè mulceri sentiebam. Sed utrùmne vos non animadvertitis, an verò dissimulatis, iisdem versibus explicationem suam singulis soluta ac plana oratione subjici? Una est atque eadem versuum & solutæ illius orationis sententia. Cui versus displicebunt, is enarrationes illas, omisissis versibus, nobis non repugnantibus, amplectatur. Neque enim ad præcepta cognoscenda necessarii sunt versus, sed ad illa jam cognita memoriter ac diu retinenda valde quidem adcommodati. Habet enim nescio quid Poëtarum ille numerus ac modus ad memoriam vehementer firmum ac diuturnum. Mihi certè aliquando de re aliqua Grammatica inter loquendum scribendumve dubitanti,

Alvarianos olim didicisse versus fuit sæpe utile. Fuiſſet etiam illi Alvari inimico Scioppio non incommodum, ſi non modò Alvari verſus laudare, id quod fuit iudicii, verùm etiam edificere, id quod erat voluntatis, animum induxiſſet. Numquam certè, ut alia multa omittam, illa ſcripſiſſet: *Cùm tempus futurum ſignificatur, apud Plautum & Ciceronem uſurpatum abhinc adverbium reperitur; ſi Alvari verſiculos illos neque obſcuros neque implicatos meminifſet.*

- - *Gaudet abhinc verbis exacti temporis. Ergo*

Natus abhinc annos vel centum dicimus ANNIS - -

Verùm tu, qui inutiles latinis noſtros verſiculos eſſe arbitraris: putasne tuos Italicos adoleſcentulis multùm prodeſſe? Vereor, ne ſi quos ex Claudii Lancellotti *Nova methodo* (quam *Portus regalis Grammaticam* vulgus adpellat) Etruſcè ab homine Neapolitano reddita, Italiſque hominibus plùs, quàm eſt fatiſ, commendata, vereor, inquam, ne ſi quos ex ea verſiculos exempli cauſà adtulero, videar & ſeveritatis veſtræ, Florentini, & meæ gravitatis oblitus: ſunt enim plerique verè ut dicam, perridiculi, ut neque recitari, neque audiri ſine riſu poſſint. Adcedit etiam, quòd ſunt ità hianter, ità hiulcè, ità confragosè, ità aſperè compoſiti, ut valde mihi timendum ſit, ne non poſſim eos memoriter atque expedite, ſine lapſu aut certè hæſitatione aliqua pronunciare. Experiar tamen, ſed ità, ſi antè (quemadmodum Poëtæ Muſas, ubi in aliquem operis ſui inſignem atque ad explicandum difficilem locum devenerunt, invocare ſolent) ſic ego veſtram opem mihi, in loco ad dicendum proſectò difficili, veſtrùmque auxiliùm implorem, atque ut mihi, ſi quando offendero aut hæſitâro, veſtra humanitate adſitis, obteſter.

- - Regola de' Nomi in NS ed RS.

Tis NS RS induce.

Dis glans, nefrens, e lens brama:

Che pur libripens, frons ama,

E gl' in s. che cor produce. - -

Quæ

Quæ verborum ambages? quæ ænigmata? quæ rerum portenta sunt isthæc? Dædalo hæc aliquo, Oedipo, Etrusco Lucumone est opus. - - *Tis NR RS induce* &c. - - Sibi ista quid volunt? Italica sunt hæc? an latina? an utraque? an neutra? Equidem videbar mihi Italicam linguam satis commodè intelligere: latinam non admodum incommodè. Nunc à me video utramque planè ignorari. Hos vos versiculos vestros, novi Doctores, extollitis? latinos nostros deprimitis? Hos ad discendum faciles, illos difficiles, hos ad intelligendum perspicuos, illos obscuros ducitis? Magnam quidem habeo, Florentini, puerilis illius ætatis meæ moderatoribus gratiam, sive potiùs DEO immortalis, qui me discere primas illas literas antè voluerit, quàm in Italia *nova hæc methodus* vulgaretur. Nam qui latinam linguam, non latinæ modò, verùm etiam Italicæ planè rudis, latinis Alvari præceptionibus non plus bienniò didicerim; is, si in novam hanc methodum incidissem, adhuc in *TIS NS RS* hærerem; neque fortasse unquam è Scyllæo illo tamquam scopulo emerissem. Atqui scitote; reliquos item illius artis versiculos, quibus de nominum declinatione ac de cæteris rebus præcipitur, eadem plerosque, nonnullos etiam majore sententiæ obscuritate laborare: id quod, si vel memoriæ meæ tantùm fiderem, vel fatietatis vestræ rationem non haberem, planum eorum recitatione facere possem.

Sed omittamus de versiculis dicere: quorum fuit levis sanè reprehensio. Illa multò gravissima, qua non jam tradendæ artis ratio, verùm ars ipsa petitur, ac, nisi succurrimus, universa labefactatur. Quod eos conari, qui sunt ipsi otiosi, nec quidquam vel possunt, vel audent de suo in rem Grammaticam adferre, non est sanè mirandum: illud verò quis non jure miretur, eorum nonnullos, qui hanc ipsam artem scriptis voluminibus complexi sunt, sibi ipsos quodammodo obstrepere, de eaque liberè fidentèrque detrahere, atque ipsam

quantum in illis est, omnino convellere? Cujus equidem rei quum causam quærerem, hanc satis probabilem inveniebam, quòd, quum suis illis artibus nullum fore inter celebriores satis honestum locum sperarent, invidia quadam commoti, bellum promiscuè omnibus indixerunt, nec se jacere, modò adversarii sui non possent stare, recusârunt. De Gaspare quidem Scioppio illud memoriæ proditum est, primò eum omni officiorum pollicitationúmque genere à nostræ Societatis hominibus contendisse, ut suus, quem de arte Grammatica conscripserat, cõmentarius in nostra Gymnasia reciperetur: deinde, ubi petitionem suam repudiari intellexit, omnémque ambitioni suæ obstructum aditum sensit, tum eum non in Alvari modò, sed in omnes omnium, atque adedò suas, Grammaticas præceptiones invehi atque bacchari, tamquam furiosum, coepisse; *Mercuriumque illum bilinguem, (c)* quem ex Hispania in Italiam nuper adtulerat, omnibus obtrusisse, atque ubique vulgâsse: quo uno commentariolo adhibito, universam latinam linguam, duobûs, opinor, mensibûs, sine ulla præceptorum ope perfectè comprehendendi posse jactabat. Inrisa est semper ab omnibus, qui quidem cõmuni sensu non carerent, hominis adrogantia: eorúmque complures, qui post eum de re grammatica disputârunt, tametsi essent, æquè atque ille, præceptis, tamquam minùs necessariis, infensi; tamen non tam pernicia Mercurio illi talaria esse judicârunt, ut posset quemquam tam brevi tempore ad linguæ latinæ perfectam cognitionem ducere. Sed tamen iidem quiddam in eandem rem, non minùs fortasse invidendum, adtulerunt. Legistis enim profectò apud istos (d) idque à multis, qui non ineruditi putantur, dici atque jactari in vulgus audistis: - - - *Latinam linguam non in Grammaticorum libellis, sed in veterum Latinorum scriptis esse discendam: in quorum lectione longè utiliùs, quàm in præceptorum cognitione tempus collocari (id quod Gallicæ Hispanicæq; linguæ exemplò ajunt luculenter*

lenter

lenter ostendi) *fat̄is esse præcipua quadam rei grammatica tamquam capita discentes doceri, reliqua per se ipsos in latinis libris cognituros: nunc, quòd præceptis tantum tribuitur, in Grammaticis scholis pueros consenescere, neque tamen fat̄is unquam Latinos evadere.* - - Utinam verò, Florentini, non dicam consenescerent, sed saltem adolescerent; neque tam immaturi, ut vulgò fit, ad Rhetores, ad Philosophos, ad Jurisperitos mitterentur. Tum illi, mihi credite, & latiniore evaderent, & cumulatiùs reliquis deinceps facultatibus fatisfacerent. Nunc præpropera ista sive Parentum, sive liberorum festinatione, crudi quodammodo nobis atque acerbi traduntur: qui, ut alia possimus, maturitatem certè illam, quam ipsi adferre ad nostra Gymnasia debuissent, conferre non possumus; neque eum propterea exiis, ut ità dicam, succum, quem maximè oporteret, exprimere; subacti ingenii, maturique iudicii juvene, barbato denique, non cincinnato, nobis, qui severiores artes ac graviores disciplinas profitemur, est opus. Sinite ergo, finite, hæc tamquam poma, quantum est necesse, in cellis grammaticis maturefcere: matura deinde ad nos, ingenti litterarum utilitate bonòque, mittite. Quòd si tamen properatis, neque ullam, licèt necessariam, ferre moram potestis, quodvis vobis compendium potiùs, quàm hoc ab istis doctoribus indicatum, vestræ isti festinationi adcommo- datum fore putate. Nihil enim scitote esse longius, quàm ista latinorum legendorum via, præceptis omis̄is, incedere. Nam, si nihil præcepta ad discendi celeritatem adjuvarent, profectò latini ipsi illi veteres, qui eloquentiæ laudem expetebant, in scriptoribus suis dumtaxat legendis constitissent: quos tamen ad publicas scholas itasse scimus, ut *rationem latinè loquendi*, quàm, auctore Fabio Quintiliano, (*) *Methodicè* ad- (*) *Quintil. lib. 1. Instit. c. 15.* pellabant, à Grammaticis docerentur. Ergo illi, qui latinæ linguæ scientiam ac cognitionem cum nutricularum lacte quodammodo sugebant, negligenda sibi tamen præcepta non

pu-

putabant : nos alienam linguam, ac jamdiu intermortuam una lectione librorum celerius, quàm præceptorum conjunctione percipi posse arbitramur? Certè Doctores italos videmus ità grammatica præcepta in scholis tradere, ut non minorem curam in explanandis latinis scriptoribus impendant; quorum etiam scripta ad verbum ediscere memoriterque pronunciare discipulos jubent. Quin ipsa præcepta, plerumque brevissima, plurimè latinorum veterum locis adlatè confirmant: ut, ne tum quidem, quum aliquid præcipiunt, puerorum oculi ab illis exemplaribus avertantur. Hæc tamen tam assidua, tam diligens latinorum lectio cum latinæ linguæ præceptionibus conjuncta, latinitatis cognoscendæ spatia haud ità multum contrahit. Quid si præcepta silerentur? quid tum tandem futurum putatis? Nam Gallicæ quidem linguæ atque Hispanicæ (quo isti nituntur exemplo) dispar est ratio. Vocibus illæ ab Italica multum differunt, non multum sanè Syntaxi. Itaque cognosci voces est ferme satis: cognoscuntur autem non præcipiendo, sed legendo. At verò latina plurimum ab Italica & vocibus distat & Syntaxi. Syntaxis autem non in unius aut alterius, sed in omnium latinorum scriptis est longè latèque diffusa: ut propterea necesse sit, vel omnia illorum scripta ab unoquoque legi, ex iisque Syntaxin ipsam erui atque depromi, (quod & magni ingenii, & acerrimi judicii, & immensi laboris, & longissimi temporis est) vel præcepta (quibus universa Syntaxeos ratio brevissimè traditur atque explicatur) latinæ linguæ studioso cognoscenda. Utrum igitur malumus, incredibili temporis operæq; compendio ad latinæ linguæ cognitionem pueros pervenire: an improbo sanè labore per omnes latinitatis Auctores diu, & aut nullo, aut certè exiguo cum fructu vagari? Inest profectò, Florentini, quiddam in hac arte grammatica Geographiæ simillimum: cujus quidem discendæ duplex est via; altera longior ac difficilior, loca ipsa terrarum per se obire, eaque diligenter

genter

genter notare: altera brevior atque expeditior, eadem ab aliis obita ac notata loca in tabulis librisque descripta cognoscere. Atque illud quidem impigri multi solertesque viri fecerunt: qui, orbis regionibus peragratis, locorum descriptionem litteris prodiderunt: quorum sic nos itineribus laboribusque adjuvamus, ut jam Geographiam discere sedentes possimus. Immensa (quod non ignoratis) sunt artis grammaticæ spatia; *cujus* quidem, quemadmodum M. Tullius ait, (*) *penè infinita vis est atque materia*. Hunc tamquam orbem (*) *Cic. l. 1. de Orat. c. 10.* grammaticum, ejusque dispersas regiones atque oras plurimi industrii atque ingeniosi homines perlustrarunt; veteresque historicos, Oratores, Poetas, omnes denique latinos scriptores (ne Græcis quidem prætermisissis, ex quibus latini sunt) ad eundos sibi ac penitus cognoscendos existimaverunt. Ex hac diuturna ac laboris molestiæque plenissima peregrinatione tandem ad nos veluti postliminio redeuntes, tum universam rei rationem, tum singulas partes, omnia denique scitu dignissima ab se in longis illis itineribus animadverta, otiosis hominibus ac domis sedis descripserunt, quasdamque, si ita loqui fas est, Grammatico-graphicas tabulas, à se diligenter confectas ediderunt. Has cognoscere quantuli laboris, quam non diuturni temporis est, si cum illa omnium scriptorum perinvestigatione comparetur? Has igitur nos adolescentulis cognoscendas, ediscendasque proponimus. Isti Peregrinationum Auctores respuunt, adspernantur, rejiciunt: jubentque, vix pedibus ingredienti puerulos, vix vestigiis suis insistentes, impatientes laboris, cunctantes, timidos, rerum locorum atque hominum ignaros, ingenii viribus infirmos, tamquam è patrio littore novos quosdam Jasones, Vespucios, Columbos solvere, perque omnes Grammatici Orbis oras ac littora circumferri, & diu multumque jaçtari: unde quum se olim domum receperint, non aut Vellus quoddam aureum reportent, aut novas à se detectas regiones nuncient,

H

sed

sed eam grammatice doctrinam, notam jamdiu ac pervulgatam, quam domi parare facile ac brevi potuissent, ad nos senes jam facti, referant. Sed utri magis discentibus ac litteris consulamus; istine, qui unam latinorum lectionem probant, an nos, qui precepta cum lectione conjungenda esse existimamus, non est, opinor, obscurum. Hæc habui, Florentini, quæ pro Italicis scholis, & pro Italicæ grammatice artis Doctoribus contra novos obtrectatores disputarem. Utinam, qui omnium Italicorum gratiam hoc mihi patrocinio comparaturum sperarem, non alicujus in me odium atque offensionem concitem. Erunt enim fortasse, qui ubi hanc à me pro veteribus atque domesticis institutis contentionem susceptam fuisse rescierint, totum hoc consilium meum improbent atque reprehendant: homines nimirum ex eorum numero, quibus vetera omnia præ recentibus, domestica ac nostra præ alienis ac peregrinis sordent. Quod si adiderit, equidem quod non omnibus satisfacere potuerim, molestè feram: sed illa me tamen re consolabor ac recreabo, quod sim usus vobis, cum attentis orationi meæ, tum, quod conjicere atque intelligere ex significatione vestra potui, sententiæ æquissimis. Tibi certe, Pontifex amplissime ac sapientissime, rem à me gratam profectò atque jucundam factam esse confido, qui ea linguæ latinæ præcepta, tibi olim puero in hoc ipso Lycæo tradita, ejusmodi fuisse ostenderim, ut meliora non sint postea à recentioribus magistris inventa; ac propterea tibi ad illa summa, quæ in omni doctrinarum genere consequutus es, properanti, nullam fuisse moram grammatice illis nostrorum hominum institutionibus adlatam. Dixi.

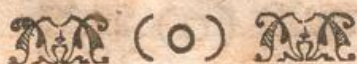
- (a) Inter cæteros, quorum sententiam de Grammaticæ præceptis latinè non tradendis, in hac Orationis parte refellimus, est Vincentius Gravina; cujus illa sunt in Orat. I, de Instaur. studiorum. - - *Atque ex his aliisque etatis aurea scriptoribus, quæ Augusti awo concluditur, carpenda sunt atque proferenda*

ferenda pueris faciliora . . . Porro in traditione præceptorum id meo iudicio peccatur in scholis maxime, quod quæ ad latinæ linguæ intelligentiam requiruntur, latinè præbentur; atque ita obscura per obscuriora panduntur. Etenim regula ad Auctorum sensus referandos instituta, ipsamet indigent eadem clavi, cujus usum è regulis petimus. Quid autem absurdius, quàm petere lucem à tenebris, & linguæ intelligentiam querere à præceptis, eadem lingua nondum intellecta perscriptis? . . . nihil gravius enim, nihil ærumnosius, quàm ediscere prorsus ignota &c. Eadem apud sexcentos, qui sibi sapere videntur, repetita invenies.

(b) Audiatur idem in eadem Oratione Gravina: - - statim, inquit, ut puer flexiones nominum ac verborum simul cum aliis Grammaticæ rudimentis memoriæ mandaverit, ad scriptores est adducendus; eique, ut nobis olim discantibus mos erat, præbendus in primis Ludovici Vives nitidissimus atque utilissimus exercitationum libellus. - -

(c) Prodiit hic liber primùm Salmanticæ An. 1611. hoc titulo - - Janua linguarum, seu modus maxime ad commodatus, quo patefit aditus ad omnes linguas intelligendas . . . Industriâ Patrum Hibernorum Soc. JESU, qui in Collegio, ejusdem Nationis, Salmantica degunt, in lucem edita. - - Auctor ejus præcipuus fuit Guilielmus Bateus; de quo vide Philippum Alegambem in Bibliothecâ script. Soc. JESU. Hunc librum Scioppius in Italiam addulit, & edendum An. 1628. Mediolani curavit, inscriptum *Mercurius bilinguis*: Cujus Hispanicam interpretationem Alexander Tassonus, Virginius Cæsarinus, Guillelmus Moons Italicam fecerant. De qua tota re vide libellum Hostilii Contalgeni, editum Florentiæ apud Franciscum Honuphrium An. 1672. De Scioppii autem ambitione videantur Alberti de Albertis Vindiciæ c. 14. §. 7. n. 119.

(d) De Præceptis Grammaticis, præter cæteros, ita etiam sentit, in eadem Oratione Gravina. - - Quibus addiscendis assumitur tempus, longè utiliùs atque jucundiùs in vocabulorum explanatione, ac bonorum Auctorum interpretatione traducendum. Etenim præceptis magis ad scribendum, quàm ad intelligendum utimur: stultum est autem irretire præceptis ignorantem adhuc vocabulorum sensum & usum, qui legendis tantum adripitur explicandisque scriptoribus.

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

ORATIO

PRO

LINGUA LATINA,

HABITA FLORENTIÆ

DIE XIII. JANUARIJ ANNO MDCCXXXVI.

CORAM

FRANCISCO MARIA MARTELLIO,

ARCHI - EPISCOPO.

Diu multumque, quod non ignoratis, Florentini, ab eruditissimis Viris quaesitum est, Italicane latinæ, an Italicæ latina lingua præstaret. Etsi autem in utramque partem multa sint sanè graviter & copiosè ab illis Doctoribus disputata, nulla me tamen re impediri arbitratus sum, quò minùs ego, quamquam cum illis neque ingenio, neque doctrinâ comparandus, in eadem quaestione versarer. De qua quid sentiam, ex hac ipsa Oratione mea, quam sum habiturus, cuique vos, si quando aliàs, maximè & adtentos, & benevolos esse oportebit, intelligetis. Plura præfari me hoc tempore, neque necesse est, & propter dicendarum rerum vim, atque copiam vehementer esset & mihi, & vobis incommodum: sed mihi præsertim, qui febriculâ etiam confictor, ob eamque causam hæc non memoriter, neque stans, ut hujus loci consuetudo fert, sed de scripto, sedensque, recitare sum jussus.

Sed antequam ad Italicæ linguæ cum latina contentionem venio, quædam mihi necessariò de linguis generatim dicenda sunt; quibûs hujus ipsius rei, quam quaerimus, cognitio, & universæ controversiæ tamquam æstimatio continetur. Quod si ii quoque fecissent, qui tantis partium studiis in eadem quaestione tractanda ante me versati sunt plurimi,

rim, id fortasse adtulissent, quo uno adlato ac stabilito, reliqua est deinceps omnis facilis atque expedita conclusio: neque hominum eruditorum mentes, qui tamquam disceptatores atque arbitri ad rem cognoscendam ac dijudicandam ab illis actoribus advocati sunt, nihil certi adhuc, quod sequi possent, in re tam ancipiti, obscuraque habuissent; neque toties, ut in judiciis solet, ampliandum pronunciavissent. Illud igitur ante omnia ponendum est in oratione ejus, qui linguam aliquam commendandum præ reliquis atque efferendam suscipit, idque omni vera ratione confirmandum: unam esse omnium linguarum atque eandem vim ac naturam; neque ullam ulli sua ipsius dignitate, sed hominum opinione præstare. Hoc Viri eruditissimi sententiâ meâ, ac cæteroquin acuti non viderunt: putârunt suam inesse quibusque linguis insitam ac nativam pulchritudinem, gravitatem, suavitatem, splendorem, venustatem, magnificentiam: quæ dotes in quibus aut omnes, aut plures essent, eas linguas præferri cæteris oportere. Atque hæcenus quidem res mira animorum consensione, nulla sententiarum varietate bellissimè procedebant. At verò ubi eò deventum est, ut quæreretur, in qua potissimum lingua talia ornamenta reperirentur; rupta continuo fides, abalienati animi, commissa pugna: vociferatio, rixa, dissidium sempiternum. Nam, cum omnes inter se de summa re dissentirent, in eo tamen mirificè consentiebant, ut, quam quisque linguam defenderet, sive Græcam, sive Latinam, sive Etruscam, sive Gallicam, sive Hispanicam, sive aliam ex iis, quibus humanæ gentes utuntur, eam reliquis & graviorem, & suaviorem, & splendidior, denique omnibus partibus meliorem dicerent: disputandique finis is esset, qui ferme solet, ubi studii cujusque, non veritatis patrocinium suscipitur, resque non subtiliter, nec ad vivum refecantur, sed leviter, ac pingui Minerva, ut ajunt, aguntur, ut in sua quisque opinione obfirmatior pertinaciorque discederet, seque unum sapere, cæteros errare,

ac desipere arbitraretur. Possumusne verum aliquando, atque hujus disputationis exitum invenire? Possumus placare animos hominum iratorum, eoque infestius inter se depugnantium, quò sese justius plerique putant pro patriæ linguæ gloria ac dignitate arma sumsisse? Possumus Etruscos Gallis, Gallos Hispanis, præsertim verò Latinos & iis, & reliquis, qui de linguæ principatu contendunt, conciliare; & efficere, ut depositis simulatibus, unam omnes principem deligant, atque ità suam non esse principem fateantur, ut nulli tamen de dignitate concedat? possumus, ut opinor: & profectò præclara res est, & digna, in quam, quidquid possumus, conferamus.

Ac mihi, quidem in humanas res intuenti, & hominum diversa studia atque instituta contemplanti, verissimum esse illud videtur, quod etiam proverbii locò jactatur: Orbis alteram partem, orbis alteram item partem contemnere atque inridere. Nam, ut omittam de ædium, vestimentorum, epularum, officiorum, rituum rationibus ac generibus admodum dissimilibus dicere, quorum tamen cuique sua maximè probantur, ac reliquis sive honestiora, sive comodiore ferme videntur: id ipsum in linguis, quàm latè pateat, possumus intelligere. Licet unicuique in re minimè obscura, quàm sit hoc verum, secum ipsum reputare. Ego, quid mihi haud ità ante multos hos menses accidit, dicam. Nam, cum animi causâ Ligusticam oram lustrarem, & Lavaniam, quod oppidum ad mare jacet, fortè venissem, nec longè lapicidas toto orbe celebratas, in proximis montibus esse scirem, eò me visendi studiò contuli. Omnia sanè mihi jucunda ac grata acciderunt; præsertim cum & iis, qui me deducebant, & iis, qui in operis erant, humanissimis, ac singula sciscitanti comiter atque adfatim respondentibus uterer. Unum modò me pupugit, fecitque ut nonnihil conturbatus, inde discederem. Quum enim jam satis oculos animumque & videndo & cognoscea-

gnosendo explēsem meum, cœpi, more hoc nostro atque urbano, paulò pluribûs verbis gratias tam bonis hominibus agere Vidissetis, Florentini, montanos illos incolas furtim inter se adspicere, mirari, ad Etrusca illa verba & vestræ similem syllabarum adpellationem horrescere, tenere vix risum aut etiam sibilum. Tum mecum egomet: Nempe, inquam, non idem est ubique linguis honos. Qui Etruscè loquimur, Ligusticè loquentes inridemus; illi nos; fortasse injuriâ; sed tamen rident. Rideri autem cur malim, quàm probari? Itaque, ut me illis darem, mutato repente sermone, & pronunciandi ratione conversa, cœpi Ligusticè Ligustica verba conjugere, atque ità reliquum gratiarum actionis absolvere. Quid quaritis? Usque eò id illis gratum accidere animadverti, ut & mihi gratularentur, quòd tam subito resipuissem, ac barbarum illum sermonem, quo initiò uti cœperam, abjecissem; & me inquinatissimè corruptissimèque loquentem, & vastè, ac rusticè, quantum poteram, pronunciantem faustis omnibûs ad mare prosequerentur.

Quid? hoc mihi accidit primùm, ut eo sermone utens, qui bonus ac còmodus haberetur, inriderer?

*Barbarus heic ego sum, quia non intelligor ulli:
Et rident stolidi verba latina Getæ.*

Ajebat ille (*) apud Barbaros exfulans latinus Poëta. Verùm (*) Ovid. l. & ille aliquando resipuit; &, ne latinè apud non Latinos lo- 5. Trist. El. quens inrideretur, didicit Geticè, imò & scripsit; atque ità 10. demum probatus est:

(*) *Ah! pudet; & Getico scripsi sermone libellum,
Structaque sunt nostris barbara verba modis.
Et placui (gratare mib.) cœpique Poëta
Inter inhumanos nomen habere Getas.*

(*) *Idem l.
4. ex Ponto
El. 13.*

At.

At verò Barbarorum modò atque agrestium est bonos sermones inridere, quibus est suus malus: humanæ gentes ac cultæ bonis parcunt, malos dumtaxat insectantur. Quid igitur? Quum aliquando, ut fieri apud vos etiam arbitror, in scenam Veneti hominis, aut Bergomatis, aut Bononiensis, aut Neapolitani, aut verò etiam Galli, Hispani, Germani persona inducitur; putatis eorum sermonibus plaudere, quum tota Theatra risu, cachinnis, sibilis personant? An sunt harum Gentium sermones mali? An Florentini inhumani, qui non malos sermones inrident? Quid? Quum alii item Populi par pari, ut ajunt, referentes, ad pulpita Florentini personam hominis evehunt, & simili plausu ac clamoribus excipiunt: Num aut eos barbaros, atque inhumanos, aut sermonem vestrum agrestem atque ridiculum esse dicemus? Ergo & humanissimæ Gentes, non modò barbaræ atque agrestes, bonos sermones adspernantur; & si quis propterea sermo ab alia gente non probatur, aut etiam inridetur, non continò efficitur, esse eum malum. Verùm hoc totum quale sit, post viderimus: Nunc illud teneamus, plurimum unamquamque gentem sermoni suo tribuere, alienum ferme inridere. Jurène omnes? dicet aliquis. Ex quo tandem istuc quæritur? Ex mène, an ex iis ipsis, de quibus quæritur? Si ex illis: nulla se id non jure facere adfirmabit: si ex me; omnes injuriâ id facere confirmo. Quid ergo? Omnésne in errore versari dico, nec omnium offensionem verebor? Ego verò tum omnium potiùs offensionem vererer, si vel unam aliquam, vel omnes non errare dicerem. Nunc autem quum errare omnes dico, sperare, potiùs videor, omnium me gratiam initurum, quàm vereri ne alicujus in me offensionem concitem. Nam si illud dicerem; nemini, nisi fortè uni satisfacere possem; quum quidem singulæ rectè ac jure id se solas facere contenderent. Quum autem hoc dico, *errare omnes*, nulla mihi irasci, nulla non favere debet; qui non competitricibus suis honorem eum, quem

sibi

sibi uni deberi unaquæque testaretur, sententiâ meâ detulerim. Ajo igitur, bona cum omnium non modò venia, verùm etiam, ut spero, gratia: Injuriâ sermonem quemvis à quoquam despici; nec suum cuiusque (id quod institueram dicere) alieno ulla vi sua præstare, sed esse omnes (modò sermones sint, hoc est, vocibus, quibus tandem vis, ad significandas res, atque animi sensa depromenda, non careant) esse, inquam, omnes inter se pares; neque ullam sive gravitatem, sive suavitatem, sive splendorem, sive ejusmodi aliam dotem ex iis, quibus vulgò linguæ comendari censentur, in ipsis linguis inesse. Peto à vobis, Florentini, ut ne me putetis levitate aliqua, aut ambitione progressum, jactare ac profiteri id, quod vel falsum judicem, vel certè ejusmodi sit, ut nimis acutis atque exquisitis rationibus, longèque à comuni sensu abhorrentibus probari posse videatur. Non is ego sum, qui Sophistarum rationem atque institutum ferre in aliis, ne dum in me ipso probare possim. Sic semper intellexi (id quod à sapientissimis Viris adcepimus) neminem in Oratorum numero esse habendum, qui non sit, non quidem nomine, verùm re ipsa Philosophus: homini autem Philosopho turpius nihil esse, nihilque tantæ sapientiæ professione indignius, quàm, non dicam errare (id est enim humanum) sed, quem esse errorem senseris, amplecti, & quod ferendum est minùs, in aliorum animis ac mentibus insinuare. Si verò est aliquid, quod verum judices, sed ejus probandi rationem non satis firmam habeas atque explicatam, id usque eò continendum puto, quoad certiora, atque apertiora pervideas; vel, si efferre velis, id in Gymnasiis, atque in privatis Doctorum cœtibus possis, in concionem certè adferri non oportere. Itaque utrumque profiteor vobis, Florentini, & judicium animi mei, atque sententiam in hac quæstione adlaturum, & omnia apertè, dilucidè, bonaque cum fide acturum. Atque utinam, quemadmodum ego, animo maximè aperto, & simplici, & bono sum ea di-

I

cturus,

eturns, quæ dicam, sic sperare possem, parem mihi omnes, qui me audituri sunt, voluntatem benevolentiamque præstituros. Nunc vereor, ne quis jam mihi subcensere, ac propemodum irasci cœperit, & ne jam nunc apud se destinet, eundem animum reliquæ deinceps omni orationi adhibere. Putabit enim, me hoc sumsisse, ut contra Etruscam linguam disputem, eamque ex eo dignitatis gradu, in quo, suâ & multorum fanè sapientissimorum hominum opinione sita est, hac mea contentione detraham. Quod non ità est, mihi credite, Florentini, & , si quis aliter putat, is & me minimè novit, & rem ipsam parùm adtendit. Nam neque ego tam sum furiosus atque amens, ut, si maximè sentirem, Etruscam linguam omnibus de dignitate concedere, tamen velim, in hac urbe, quod semper omnium bonarum artium, præsertim verò elegantissimi sermonis, domicilium est habitum, apud Florentinos homines, qui suæ linguæ semper primas detulerunt, homo peregrinus atque advena hanc invidiæ plenam, atque offensionis controversiam cõmovere, & , non modò nulla utilitate proposita, sed magnò etiam meæ famæ atque existimationis periculò esse tam impudens: neque rursus id, quod de linguis me esse dicturum proposui, est ejusmodi, ut, si vel omnibus apertissimèque probâro; quidquam propterea de Etruscæ linguæ gloria ac laude detrahatur. Nam, ut omnes sermones vi suâ sint atque ipsâ naturâ pares, illud tamen relinquitur, ut alter alteri extrinsecus adjectis, atque adtributis dotibus præstare possit: (quemadmodum, si queam (quod fortasse queam) metallorum omne genus par esse sua ipsorum dignitate demonstrarem, nequaquam illud effecero, ut non aurum tamen præ reliquis opinione, atque adprobatione hominum maximè cõmendetur) nec, si non inest in ipsis linguis gravitas, si non suavitas, si non splendor, idcirco, qui iis uti velit, non potest non graviter, non suaviter, non splendidè dicere. Hoc totum cujusmodi sit, planius est jam atque enucleatius explicandum.

Ego

Ego enim sic existimo: quemadmodum homo, si, ut homo est, consideretur, homini nequaquam præstat; quod omnes eadem sentiendi atque intelligendi vi, qua sola homines sunt, æquè polleant: ità linguas, si per se ipsæ spectentur, modò verbis, ut suprà dictum est, ad quasque res significandas, animique sensa depromenda (cujus unius rei causâ primò sunt institutæ) (*) idoneis non careant, in eodem omnes dignitatis gradu esse ponendas. Atque idem confiteor, esse tamen alias aliis opinione atque existimatione hominum præstantiores, non secùs omnino atque ipsi homines sua ipsorum opinione sunt aliis alii nobiliores. Sed neque linguarum præstantiam illam, neque hominum hanc nobilitatem rerum ipsarum natura facit, sed, quemadmodum dictum est, opinio. Tolle opinionem; fient continuò omnia paria, neque erit omnino quidquam, cur aut hominem homini, aut linguam linguæ præstare dicas. Jam, quod ad hominum nobilitatem pertinet, sic ipsi inter se homines convenerunt, ut, qui inlustribus Parentibus, avis, majoribus ortus esset, hunc nobilem ducerent, hunc obscurò locò natis anteferrent, huic plurimum observantiæ atque honoris haberent. Cur ità convenerint, si ex me quæris, vel nescire me dicam, vel dici à me hoc tempore non oportere. Non enim nunc id agitur, ratione id fecerint; quæve fecerint; sed omnino fecerint necne: fecisse autem certè dubium esse non potest. Linguas iterum similis hominum opinio ac voluntas, non natura moderata est: ut eæ principes habeantur, quibus hominum quidam coetus, quas Gentes & Nationes adpellamus, principatum deferre maximè voluerunt. Qua in re tam id esse eos potissimùm sequutos possumus animadvertere, ut, quæ linguæ scriptoribus optimis abundarent, præferrent eas ferme reliquis. Ità Græci Atheniensem, Latini Romanam, & ut temporibus propiora videamus, Galli Parisinam, Hispani Castellanam, Itali Florentinam, aut certè Etruscam prætulerunt. Nempe, quum

(*) Cic. pro Cæcina c. 53. si (voluntas) tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non utemur: quia non potest, verba reperita sunt.

viderent ex iis five Civitatibus, five Gentibus extitisse quàm plurimos summis ingeniis præditos, & doctrinâs maximâs instructos, qui suam quisque linguam studiosè ac diligenter excolerent, eaque five in optimarum artium tractatione, five in earumdem ratione hominibus tradenda, uterentur; eam esse omnium præstantissimam judicârunt, in eaque sibi esse maximè elaborandum censuerunt, quam summi illi Viri potissimum delegissent, quaque eorum præclara cogitata, atque omnis doctrina contineretur. Videtis igitur, quod familiarum nobilitati Majores, hoc linguarum dignitati conferre scriptores. (2) Quo quid conficitur? Nempe illud, quod supra posui: si consensu hominum eâ linguæ reliquis prælatæ sunt, quibus excellentes scriptores esse usos viderunt, non vi suâ atque natura linguas linguis, sed ipsorum hominum opinione ac voluntate præstare: ac propterea, si per se ipsæ spectentur, esse omnes inter se pares.

Video, Florentini, nec verò dissimulabo, quid dici contra hanc conclusionem possit: Consensu quidem hominum ac voluntate factum esse, ut præferrentur eâ linguæ, quæ meliores, quàm aliæ, scriptores haberent; sed potuisse scriptores ipsos eam linguam potissimum deligere, quæ sibi five melior aliâ, five omnium optima videretur, & esset.

Si potuit hoc fieri, si etiam factum est, non possum recusare, quin causâ continuò cadam. Verùm ego neque factum esse, neque fieri potuisse contendo. Nam quid putatis? Ciceronem, exempli causâ, latinam linguam, Petrarحام Etauscam, bonos item scriptores alios alias earum, quas ab iis illustratas, & tamquam nobiles factas, eruditisque hominibus comendatas fatemur, delegisse potissimum atque usurpasse, quòd eâ reliquis meliores essent; an ideò reliquis eas factas esse meliores, quòd ab iis delectæ potissimum atque usurpatæ sint? Equidem hoc alterum verissimum judico: primum illud omnino falsum. Etenim quum se linguarum nobilitatis
Princi-

Principes illi, atque Auctores ad scribendum contulerunt, linguas eas, quibus usuri scribentes erant, jam tum exstitisse atque adeò in ore vulgi, rudes illas quidem atque impolitas, verumtamen satis instructas, omnique vocabulorum genere abundantes versatas esse, celebratasque quis nescit? Neque enim earum Conditores illi, sed usurpatores fuerunt: neque eo sermone scripserunt, homines nimirum acuti & callidi, qui, siquidem cum sibi ipsi suo Marte peperissent, à nemine posset intelligi. Id modò unum sibi permitti quosdam voluisse video, ut, si quando eas res tractare cœpissent, quas nemo antè in eodem sermone adtigisset, certa quædam vocabula ab iis Sermonibus, quorum erant usu protrita, necessariò mutarentur, aut etiam alia sui ipsorum sermonis propria, leviter inmutata innovarent. Hactenus, quia facere aliter non poterant, licere sibi ab usitato sermone recedere existimârunt. At verò ubi hæc summa necessitas aberat, usque eò usitatarum vocum tenaces, Latini præsertim, erant, ut, si quando usitatam quidem, sed minùs vulgò frequentatam usurparent, veniam quodammodo præferrentur, illis aut illarum similibus utentes formulis: (b) *sic enim jam loquuntur: si hoc verbo uti possumus, &c.* Atque etiam si novum aliquod (quod fortasse erat non novum, sed tamen ipsis, ut sæpe accidit, inauditum) ab aliquo induci verbum audissent, vitiosum ducerent, graviterque reprehenderent: quod, ut alia omittam exempla, quæ multa sunt, in M. Antonio, qui *piissimum* novè dixerat, Ciceronem (*) fecisse scimus. Quòd si aliqui non ità religiosi aut in novis inducendis, aut in vetustis vocibus innovandis fuerunt (quales Poëtarum nonnulli, in primisque Dantes Aligherius inter Italos fuisse existimatur) id neque tam sæpe fecerunt, ut vocum sive novarum, sive innovatarum ratio magnopere fit habenda; neque non necessitate ipsi etiam aliqua, sive rhythmici, sive memetri, sive convenientiæ inter se syllabarum extremarum consonantiæq; coacti fecerunt: & certè non tam

(*) Philipp. 13. c. 43.

illis laus tribuitur, quòd id fecerint, quàm venia, quòd necessario fecerint, quàm venia, quòd necessario fecerint, datur. Eo igitur sermone, qui esset in ore vulgi, scriptores optimos esse usos intelligimus. At multum tamen inter scriptorum & vulgi sermonem interesse constat. Multum? Imò verò plurimum. Atque adeò hoc ipsum satis signi est, quidquid, præter significandi vim, habent bonitatis linguæ, adscitum id esse, non insitum, ab scriptoribus habere, non à natura: ut proinde, si vulgi sermo à bonis scriptoribus usurpatus sit melior, confitendum sit, non ideo bonos scriptores alios alias linguas delegisse atque usurpasse, quòd ex reliquis meliores essent, sed ideo factas eas esse reliquis meliores, quòd sint à bonis scriptoribus delectæ, atque usurpatæ.

Quid mihi tu igitur gravitatem, quid splendorem, quid suavitatem, quid admirandam tuæ linguæ pulchritudinem prædicas? Cur illam tantopere amplexaris, & tamquam filiulam deoscularis tuam? Quid te mihi molestum offers? Quid meas obtundis aures? Quid te jactas magnificèque circumspicis? Quid peregrinos insectaris? Quid inrides? Quid Barbaros vocas? Nemo est barbarus linguâ, sed moribus. Nulla non lingua gravis, nulla non splendida, nulla non sua-vis, nulla non pulchra est, si quis eam modò probè calluerit, eaque uti vel loquendo, vel scribendo scienter possit. (c) Itaque, si quemvis despectissimum sermonem homo poliundæ Orationis non ignarus adsumserit, eumque artificio quodam extrinsecus adhibito, quo & minùs plebejas voces deligat, & quas delegerit, apta inter se compositione conlocet; præsertim verò rebus amplis, magnificis, gravibus, non minutis, non humilibus, non ineptis adjungat; modò propriis, modò translatis utatur; denique omnia, quibus exultæ jam linguæ maximè commendantur, in sua illa excolenda conquirat: si quis, inquam, talis artifex despectissimum quemvis sermonem, ità, uti dictum est, excoluerit, ac perpolièrit; hunc ne-

cesse

cessè est, & gravem, & splendidum, & suavem, & pulchrum haberi. Quod quidem ipsum licet etiam è contrario intelligamus. Nam, si excultum jam atque ab aliis perpolitum sermonem quemvis rudis homo atque hujuscemodi artificii ignarus usurpet, levem, abjectam, invenustam, ingrathamque hujus Orationem ferre quis potest? ut omnino bonos, qui putantur, sermones malorum scriptorum non minùs adspemur, quàm malos bonorum expetamus. Atque hoc quidem in genere scio Mediolanensi sermone, quo multa Carolus Maria Magius elegantissimè scripsit, & me & alios vehementer esse solitos delectari. Neque tamen admodum eleganter loqui Mediolanenses existimantur. Quis sermo magis, quàm Ligurum, nostris quidem auribus inconditus, atque absonus habetur? Eum tamen Antonius Folieta vario scriptorum genere mirificè exornavit. Cavallus verò ex eadem gente, homo ingenii felicissimi, atque ad omnia, quod de Carone dictum adcepimus, versatilis, ad eam pulchritudinem ac venustatem patriam linguam suis scriptis evexit, ut illa (fidenter dicam) possit tali scriptore freta, cum quavis ex elegantissimis de dignitate certare. Quid? si pari ingenio ac facultate homines eandem novorum & multiplicium scriptorum genere tractandam, excolendamque susciperent? Nónne necesse esset, eam brevi tempore in pretio atque in existimatione, addo etiam in usu esse? Nam qua ulla ratione alia, aut Græca, aut Latina, aut Etrusca in hanc gloriam, in qua nunc sunt, celebritatè que venerunt? Sed & illa, & pleræque Italica, misera, atque infelices, nimirum jacent; carent luce; neglectu hominum, atque fastidiis obsolescunt. Non eas alieni expetunt, quòd suis contenti sunt: non sui adjuvant; vel quia desperant, se quidquam profecturos, vel quia utilius putant, magisque è re litterarum publica, & privata sua fore, si quas frequentari, celebrari que à plerisque sapientibus viris vident, eas quoque ipsi colant.

Atque

Atque hoc quidem non singulorum hominum, sed universarum nationum iudicium, quæ suas linguas negligunt, ut probatas, jam atque receptas amplectantur, quid valeat, Florentini, mecum, quæso, consideratè. Intellegitis profectò, non eam linguam, quæ patria cuiusque sit, sed quam potissimum sapientes viri probaverunt, quæq; est, & publicis litterarum, & privatis litteratorum hominum rationibus maxime profutura, esse, & præstantissimam, & reliquis omnibus anteponendam. Nam, si patria vi sua aut dignitate aliqua valere posset; si cæteris aut gravitate, aut splendore, aut suavitate, aut alia præcipua ipsius dote præstaret, posset hoc nobis fortasse concedi, ut patriæ linguæ charitatem & cuiusvis auctoritatem, & quavis utilitate potiore duceremus. Quum verò nulla in linguis præcipua insit, ac sua dignitas, sed sit omnium par vis atque una conditio; quumque aliæ tamen aliis communi sapientum Virorum consensu, & certa quadam atque insigni utilitate præter cæteras commendentur: quid cautæ satis justæ adferre quisquam potest, quamobrem non, nisi patriam, suscipiat ac colat, cæteras verò despiciat ac negligat? Sed suum licet quisque iudicium de se ac de suis rebus sequatur: erret sanè sibi: periculò suò, quoniam ita vult, peccet. Cur tu etiam mihi sapientissimorum hominum iudicia reprehendas? Cur te interponas? Cur eorum auctoritatem apud me valere tua interpellatione non sinas? Cur me quoque, hominem simplicem, rerumque ignarum, in errorem inducas? Cur mihi eum fructum, qui ex cognitione talium linguarum percipi potest, invidias? Habeto tu tibi tuam, quam optimam iudicas: me patere, magnas quasdam utilitates sequentem, sapientum iudiciis stare.

Intellegitis, ut opinor, Florentini, quid in hac re mihi displiceat, quid reprehendam, quid probare non possim; & quos hæc mea significet, & quamquam tacita, satis adpellet oratio. Nam quosdam profectò fuisse in Italia, atque esse
etiam-

etiamnum scitis, quos tantum ac tam perversam suæ linguæ studium tenuerit, hodièque teneat, ut ei non satis se facere posse arbitrarentur, nisi Latinæ, non unius (ut sunt ferme cæteræ) sed omnium Gentium iudiciis, & ipsa utilitate probatissimæ, horribile ac nefarium bellum indixissent. Quid heic ego vobis in eam olim dicta, quid scripta, quid facta comemorem? quum quidem alii inopem atque egentem; alii rudem atque impolitam; alii & dictu asperam, & auditu insuavem esse criminarentur. Stilus etiam in miseram, atque inmerentem à crudelissimis latronibus acuebatur; illicque, tamquam hominum generi perniciosæ, & puerilis præsertim ætatis in scholis grammaticis corruptrici, vis indignissima adferebatur. Executiebantur è manibus ingenuorum latini libri; Italici subjiciebantur; atque illi maximè, quibus ejus salus nomen ac dignitas liberrimè petebatur. Armabatur in matrem filia: cui quidem impia tela ab impurissimis prociis ministrabantur. Jactabatur in Italia, in Italia inquam, regnò olim suò, illa gentium atque imperiorum Princeps, quæ leges orbi universo dixerat, quæ humanitatem feris gentibus invexerat, cujus sapientiâ atque institutis sunt hominum semper mores exculti: neque tantam illi Gothorum immanissimæ Gentis è Ponto erumpentes, atque in Italiæ pestem ac vastitatem effervescentes, obscæno ore, ac barbaris moribus perniciem importârunt, quantam isti, in Italia nati, atque alti, dictis, scriptis ac factis suis per sumum scelus atque immanitatem adferre voluerunt. Nec nihil verò tanto sunt furore ac tantis contentionibus consequuti. Si non vitam, quam petebant, ademerunt, at cruenta quædam certè spolia reportârunt. Viluit post ea Regina ac principis linguæ apud nonnullos auctoritas: restincta sunt illa animorum, quæ prius fuerant, incensa studia: plurimum operæ Italicis litteris, minimum Latinis dabatur: minoris perfectum latinum gravis hominis atque eruditi Poëma, quam Italici quatuordecim

Soriel

K

Ende-

Endecasyllabi inepti amatoris æstimabantur: nobilium ædes atque aures Italicis cantiunculis patebant, latinis aut verbis aut orationibus erant obstructæ. Quid agerent boni viri, ac bene de litteris sentientes, non habebant: vocem latinam publicè mittere, ratio non erat: adclamatione enim multitudinis imperitæ, atque conviciis compressa esset: latina porrò abjicere, & sua & majorum judicia damnare (qui tantum in iis operæ studiique posuissent, quibusque auctoribus ac principibus in Italiam post longum exilium veluti postliminio rediissent, sive potius diu extincta atque sepulta iterum in hanc lucem, & in hujus cœli spiritum adspetumque venissent) sanè nolebant. Quid facerent? Sibi & Musis, id quod restabat unum, canebant: libellos suos posteritati reservabant, quam mox, & sibi, & latinis æquiores, spe quadam inani falsaque inducti, exorituram augurabantur.

O hominum prudentissimorum minimè vera rerum futurarum auguria! O spem fallacem! O vanas atque inanes cogitationes! Nondum desæviit, Florentini, temporum illorum, tamquam procella; adhuc in miseram latinam linguam tota passim Italia acerbissimè debacchatur. Nova successit veteri ætas: sed ingenium, quod olim fuit, Italarum manet. Favent, adulantur, blandiuntur, & si hoc etiam verbum expectatis, linguæ lenocinantur suæ. Unam esse tamquam virgunculam, omnium elegantissimæ formæ, unam decoram, unam expetendam, unam, ut ità dicam, procandam putant. At verò latinam, tamquam ætate jam grandi effoetam anum, turpem, rugosam, edentulam, deliram averfantur, respuunt, derident, exhibitant, insectantur. Quid litteratorum hominum Conventus, quas Academias vocant, nullo non in Italiæ angulo instituti, num, nisi ad Italicam recitandam, atque audiendam celebrantur? Ecquem jam Italarum non prope modum pudet latinum aliquid in ejusmodi Conventus adferre?

ferre?

ferre? Libri verò si qui eduntur, nonne plurimi sunt Italico, vix aliqui latino sermone conscripti? Quin etiam permulti Italarum sunt, qui Italicè latina ipsa perscribunt; quique ob eam rem modò videntur latinam linguam didicisse, ut latina scripta perditum eant, & ne omnino nos latinis ullis litteris indigeamus, imò ne discere, aut unde aut quæ didicerunt ipsi, possimus. Nam quò illa tanta non nullorum Latinos veteres eos præsertim, quorum est frequentior in Gymnasiis usus, Italicè interpretandi cura studiùmque pertinet, quidve est tandem effectura, nisi ut paulatim latina scripta, tamquam minùs jam necessaria, negligantur; iisque neglectis, ex quibus omnis latinæ linguæ cognitio petitur, olim homines latinè nescire cogantur? Et verò, quantam perniciem putatis Juventuti latinitatis studiosæ, quantam industriæ moram esse adlatam; quantam desidiam animis, quantamque securitatem istis istorum interpretationibus, ingeneratam? Qui si id agunt, ne sint otiosi, ne omnino nihil agant: pergant, per me licet, latinorum scripta Italicè interpretari: edant etiam interpretationes istas suas, si volent. Ineptos libros modò emere non cogaris, edi ab suis auctoribus ferre animò æquò possis. Verumtamen eo negotii sui fructu contenti sint: hanc exstare otii sui rationem satis habeant: nihil præterea petant, nihil sibi adrogent: neque putent, se quidquam vel latinis litteris non nocere, vel Italicis interpretandi ista ratione prodesse.

Námque hanc scitote, Florentini, adferri tum ab istis Interpretibus, tum à reliquis Italico, non latino, sermone scribentibus causam, cur id faciant: quòd nempe plurimùm & homines Itali Italicis scriptis adjuventur, & Italicum Nomen Italicis quamplurimis scriptoribus inlustretur. Nam latina quidem, inquit, ignota sunt Italicis, neque verò, nisi & longo tempore, & multo labore nota esse possunt. Cur non igitur potiùs latina ista Italicè hominibus Italis propo-

namus: atque ità eos labore discendi latinam linguam leu-
 mus, & celerius ad doctrinarum cognitionem ducamus? An
 latini græcè latinis hominibus scribebant? An non Græca in
 latinum transferebant? An non planè id agebant, ut græcis
 litteris non indigerent? An non Græcorum omnem doctri-
 nam ad se transtulerunt? An non ità iñortalem sibi gloriam
 compararunt, præclarè de litteris ac de litteratis meriti, qui
 quidem non modò suos, verùm nos etiam præstantissimas
 quasque facultates suo, hoc est, noto sermone docuerunt?
 Cur non idem Italis permittatur? Cur non ità scriptorum &
 multitudine, & præstantia Italicum Nomen possint latinorum
 exemplò inlustrare?

Jam est apertius, quàm ut testificatione mea indigeat,
 Florentini, istos, qui hæc loquuntur, latinæ linguæ non de-
 cus, sed caput, ut ajunt, petere. Audistis enim, & indu-
 striam in ea addiscenda vituperari, & latinorum, qui latinis
 contenti essent, exempla comemorari: quasi verò (ut hoc
 primum causæ firmamentum labefactare incipiam) aut ità
 latini sua adamarint, ut græca contemserint, aut ità latina
 perfecerint, ut eadem græcis non indigerent. Quòd si um-
 quam latini contenti suis esse potuerunt, fuit id certè per
 ea tempora, quibus Tullius, Virgilius, Horatius, alique præ-
 stantissimi scriptores floruerunt: quorum tum doctrinâ tum
 sermonis elegantia factum est, ut illorum illam ætatem au-
 ream nominaremus. Atqui Tullium ad Demosthenem, Vir-
 gilium ad Homerum, Horatium ad Pindarum, alios item ad
 alios ex Græcis scriptoribus totos se contulisse scimus: eos-
 demque Romanis ac Latinis hominibus fuisse Auctores, non
 exemplo modò, verùm etiam voce, ut Græcorum volumi-
 na diu noctaque sibi putarent manu esse versanda. Erat jam
 Æneis illa, divinum hominis opus, toto Latio vulgata, & la-
 tinorum omnium testimoniis (quorum nonnulla consignata
 litteris ad nos usque pervenerunt) judiciisque comprobata.

Ex

Ex Homeri tamen tamquam fluentis haurire ad usus suos necessaria latini Poëtae non desistebant. *Aspice Mæoniden* (eorum ingeniosissimus, atque elegantissimus quidam dicebat) (*) *Aspice Mæoniden: à quo, ceu fonte perenni, Vatum Pieriis ora rigantur aquis.* Exacta autem aurea illa felicitique ætate, quum nihil Latio deesse videretur, quod quidem ad liberales quasque disciplinas pertineret, quod non ab suis ipsorum scriptoribus & tractatum, & perfectum esset: græca tamen studia à latinis non modò non negligebantur, verùm à prima usque pueritia diligentissimè colebantur. Ex quo illud est Quintiliani, (**) Rhetoris sanè doctissimi: - (***) *L. 1. A sermone Græco puerum incipere malo . . . quia disciplinæ quoque Græcis prius instituendus est: unde & nostræ fluxerunt.* Mirari igitur satis non queo, potuisse Italicæ linguæ amatoribus idoneos videre latinos, quorum exemplò Itali ad latinam linguam negligendam, & suam modò frequentandam uterentur: quum illos tum quoque, quum satis multa eaque perfectissima haberent, Græcis tamen esse usos videamus. Nam illud opinor, non dicent, meliora facta esse ab Italis latina, quàm ab latinis Græca sint facta. Quod si dicerent, quis non eos risu potiùs, quàm Oratione esse refutandos putaret?

At certè, inquit, multa Græcorum in latinum sermonem Romani homines convertebant. Primum nescio, an tam multa ea fuerint, quàm putatis, & quàm multa sunt ea, quæ vos ex latino in sermonem Italicum convertistis. Sed fuerint sanè. Quid tandem id ad rem pertinet? Num, si quando hoc fecerunt, non utilitatem aut suam aut suorum sequuti sunt, sed Græcarum litterarum interitum (quod vos de latinis, in latinis convertendis, cogitatis) & desuetudinem inducere voluerunt? Quædam ex græco sermone Cicero in latinum transfudit, Arati Phœnomena, Xenophontis Oeconomica, Platonis Timæum; eaque admodum adolescens,

meignit

K 3

annos

annos vix tres & viginti natus. Qua quidem exercitatio-
 ne id consequi modò voluit, quod se quoque adolescen-
 tem alia quadam non dissimili esse assequutum L. Crassus
 apud eundem Ciceronem librò primò de Oratore testatur. -
*Postea, inquit, mihi placuit, eaque sum usus Adolefcens, ut
 summorum Oratorum græcas Orationes explicarem; quibus
 lectis hoc adsequabar, ut, quum ea, que legeram græcè, lati-
 nè redderem, non solùm optimis verbis uterer, & tamen usi-
 tatis, sed etiam exprimerem quedam verba imitando, que
 nova nostris essent, dummodo essent idonea.* Idem planè Chri-
 stiànum illum Ciceronem, Paulum Segnerum (cujus homi-
 nis, non meâ tantùm, sed omnium doctorum sententiâ, quò
 similiores, eò meliores Itali Oratores evadunt, tantùmque
 ab summi perfectione, quantum ab Segneri imitatione rece-
 dunt) idem, inquam, spectâsse arbitror: Quem Ciceronis
 in Verrem Orationes septem, quas habemus, non modò mul-
 tùm & sæpe legisse, atque adeò descripsisse, sed etiam Etrus-
 cas fecisse memoriæ proditum est. Eodèmq; consilio u-
 sum præstantissimum Poëtam Torquatam Tassum Virgilio
 Æneidem Italicè reddidisse (id quod scriptum apud nonnul-
 los video) existimare debemus. Hoc ego non reprehendo.
 Italicè scripturis utile est, quemadmodum olim latinis lati-
 nè græca convertere; sic iis horum latinè scripta, Italica in-
 terpretando facere. Neque verò ipsis modò, verùm iis et-
 tiam, qui latinè nesciunt, est id vehementer utile: cujus si-
 milem utilitatem, si qui latinè olim græca interpretati sunt,
 sibi etiam proponere potuisse non nego. Verùm tota hæc
 ac talis interpretandi ratio quam vim tandem habet? Num
 eam, ut parvi eum sermonem faciãmus, qui est in alium in-
 terpretatione conversus? Inno eam, ut magni eos ipsos ser-
 mones æstimemus, in quibus convertendis sive ad suas, si-
 ve ad suorum utilitates, doctissimorum Interpretum indu-
 stria elaboravit. Quantum igitur ad negligendam latinam
 linguam

linguam valere debet, quod isti dicunt: latinos homines fuisse latinè Græcorum scripta interpretatos: quasi ea re illi Italis licentiam dederint, Italicis suis solùm interpretationibus, omisis latinorum scriptis, utendi?

Quid? illa multùmne valent? nimium & laborem in latinis addiscendis, & tempus impendi? Cui incommodo Italicis litteris obcurri! Videte quantum inter meum atque istorum iudicium interfit, Florentini. Ego enim sic statuo, multò esse ad diurnitatem longius, multò ad laborem molestiamque gravius, si vernaculâ linguâ, quàm si latinâ, doctrinæ, artèsque tradantur. Etenim si hoc fiat, satis est latinam linguam ab litterarum studiosis perdisci: id quod labore certè aliquo, at non admodum improbo, at non sanè diurno consequi non hebes, neque indiligens quis potest. Fac autem, in earumdem litterarum tractatione à singulis quibusque Gentibus linguam usurpari vernaculam. Prò DEUS Immortalis! quis tanta mentis acie præditus reperietur, qui non animum planè despondeat, à studioque doctrinæ deterreatur, ubi sibi (siquidem velit eruditionem etiam peregrinam, atque exterorum hominum doctrinam non ignorare) præter vernaculum, Græcum etiam, Latinum, Hebraicum, Illyricum, Persicum, Polonicum, Sarmaticum, Anglicum, Scoticum, Hybernicum, Batavum, Germanicum, Hispanicum, Gallicum, Italicum, omnes denique omnium scriptorum sermones esse cognoscendos intelligat: Certè qui vel ipsos Latinos græcè, non latinè, scripsisse mallent, ut homines studiosi unam modò linguam, non duas, ut nunc fieri necesse est, discere cogerentur: id optant, quò multùm profecòdò humani ingenii imbecillitati, in hac vitæ brevitate consuleretur. Isti autem misericordes homines atque humani, ut nos labore latinam linguam discendi levent, tum latinam ipsam nos discere, tum reliquas omnes præterea cogunt. Quid? quòd majorem etiam, quàm nobis, labo-

rem

rem posteritati atque onus imponunt? Verè enim ait
Horatius:

Ut Sylva foliis pronos mutantur in annos;

Prima cadunt: ità verborum vetus interit atas,

Et juvenum ritu florent modò nata, vigèntque.

Quod sanè ità esse & latinæ linguæ, & Italicæ ipsius, denique omnium, quæ sunt, aut fuerunt, tam multis vicissitudinibus, quas non longis annorum intervallis contigisse constat, planè omnes intelligunt. Ergo si Italica quoque hæc, quæ nunc viget, quàmque isti nos unam discere, ne alias cogamur, volunt, confectis aliquot sæculorum cursibus obsoleverit, atque adeò interièrit; novaque in Italia atque alia planè subcesserit (qualis Italica hæc ipsa latinam olim excepit) quid illam futurorum hominum prolem, in alia tum lingua natorum, facturam, o vos vernacularum Patroni putatis? probaturòsne eos Italicam hanc, quæ hoc quidem tempore popularis est, nobisque vernacula? Qui poterunt? si verè dicitur id, quod certè dicitis, solas esse vernaculas, quibusque gentibus probandas, non poterit illa posteritas hanc, quæ sibi vernacula non erit, certè probare; nec volet vestra autoritate argumentisque comota, laborem & tempus in aliena lingua consumere: suo ipsius sermone doctrinas omnes, artesque perscribet. Quid tum huic vestræ fiet, quam tantopere deperitis, pro qua tam vehementer laboratis? vestris sententiis, vestròque, ut ità dicam, gladiò misera jugulabitur. Quòd si hanc quoque vestram, quæ venturæ illi posteritati vernacula non est futura, probari tamen ab ea, usurparique malletis: cur vos latinam, quòd nobis non sit vernacula, esse nobis improbandam statuitis? cur non hanc potius vestræ illi posteritati, egregiis doctrinâ instructam, transmittitis; ne ea, præter vernaculam suam,

suam, ipsamque latinam, atque alias omnes, etiam hanc vestram discere majore certè cum labore ac temporis impendio cogatur?

Non moventur homines pertinaces, ac propemodum inhumani. Perstant Italicam hanc, & iis, qui nunc vivunt, & iis, qui victuri olim sunt, præter cæteras omnes, ac præcipuè latinam comendare. Ad latinos ipsos provocant, & Latinorum judicio latinam ipsam linguam posse condemnari putant. Ajunt enim: latinos non græcè, sed latinè scripsisse: Italos propterea non latinè, sed italicè scribere potissimum oportere. In quo illud primùm reprehendendum est, quòd negant, latinos græcè scripsisse. Constat enim, qui id præclarè se facere posse arbitrarentur, facere non omisisse. Fecit Lucius Lucullus, (d) fecit T. Pomponius, fecit M. Tullius, fecit Acilius, fecit Ælianus, (e) aliique permulti fecerunt. Sed certè non multum græcè Romani homines latinè scripserunt. Quum enim eruditissima Græcorum natio egregias omnes maximèque liberales disciplinas non tractasset modò, verùm etiam mirificè scriptis illustrasset suis, non putarunt quidquam se nomine Romano dignum in eodem scribendi genere posse præstare, neque noctuas, ut græcò proverbio dicere consueverant, mittendas esse Athenas censuerunt. Adcedit, (f) quòd Romano spiritu superbiàque elati, non quid alieni, sed quid sui de se existimaturi essent, laborabant. Itaque eo ferè sermone scribebant, qui à suis, non qui aut à Græcis aut ab aliis gentibus, quarum erat illis vulgò despectum nomen, intelligeretur. Denique id maximè spectabant, ut Græcis, quorum opes fregerant, imperiùmque terrà marique sustulerant, litterarum quoque gloriam adimerent. Quid simile in Italis? Num si latinè scripserint, timent, ne ob eam rem aut non sive à suis, sive ab exteris intelligantur, aut eorum scripta tamquam vulgaria ac minùs necessaria repudientur? Scribant, modò ità, uti oportet, hoc est, politè, atque

L

sapien-

sapienter: nec dubitent, quin ab innumeris doctissimisque hominibus ea, quæ scripserint, expetantur. Etenim, si ratio omnium eruditorum, qui ubique terrarum sunt, ineatur, multò esse plures hoc tempore, qui latina intelligunt, latinisque litteris delectantur, quàm Romanorum florente Republica, reperientur. Græca tum maximè apud omnes ferè gentes celebrabantur, latina, ut ait Cicero pro Archia, suis sanè exiguis finibus continebantur. Quid ergo est? Cur isti Italicè, non latinè, & scribunt ipsi, & ab Italis omnibus scribendum censent? Illud est profectò, id spectant, id moliantur, id agunt, ut Latinis eam scriptis suis præripiant litterarum gloriam, quam Latinos Græcis adimere voluisse paulò ante commemoravi. O homines cum stultissimos, tum verò etiam maximè ingratos! Hancine vos Latinis, vestris majoribus, referre gratiam, ut, à quibus tantam rerum omnium gloriam adcepistis, quantam exteræ gentes propè jure vobis invident, de eorum vos gloria minuenda, atque adeò extinguenda cogitetis? Siccine vos mortuorum voluntatem negligere, & eorum conceptæ spei, atque expectationi non satisfacere, ut, siquidem Imperium, quod vobis reliquerunt, retinere non potuistis, ne sermonem quidem, exiguam illam quidem, sed tamen unam reliquam tanti Patrimonii partem, conservare velit? Quæ (malum!) hæc est tanta perversitas! Quæ hæc tanta importunitas! Quod hoc tantum rerum avitarum, domesticæq; memoriæ fastidium! Quid faciant alieni, si tam sunt sui in suos ingrati, tam remissi, tam dissoluti?

Sed stultitiam etiam hominum, Florentini, considerate. Scilicet tam bene est rebus Italicis, ea sunt tempora, ea spes ostenditur, ut Galli, Hispani, Germani, Angli, reliquæq; nationes exteræ latinarum litterarum curam, ac cogitationem abjiciant, quò sese impensius Italicis dedant. Ab his nimirum majores quasdam, quàm ab illis, utilitates se esse consequuturos sperant; & ita Italicum hoc nomen suspiciunt, ut
præ

præ illo latinum, atque adeò suum, contemnant. Numquam sanè externi homines, qui in Italicis litterarum monumentis operam aliquam studiùmque ponerent, defuerunt, nec verò deerunt: quod Itali quoque in illorum cognoscendis multi fecerunt, sùntque facturi. Verùm hoc tantum popularium linguarum studium, & hæc nonnullorum patrio sermone scribendi, sive voluntas, quòd ità malunt, sive necessitas, quòd latinè non possunt, facit, ut & illi nostris, & nos illorum litteris indigeamus. At certè utrique malle debemus, ut, quæ cognita sunt omnibus profutura, ea ab omnibus non ignoto, ut cuique sunt ferè peregrini, sed noto, qualis latinus est, sermone scribantur. Quòd si jam non plurimum latina valuerint, si patrius alicujus Gentis sermo est in latini locum aliquando Regnùmque venturus: citiùs profectò, in hac tanta exterarum Gentium conluvione, in tam crebra Dominorum mutatione, tamque repentinis rerum Italicarum ac tantis conversionibus, quantas & legimus & audivimus, & meminimus, & videmus, dediscent Itali italicè, & peregrino nescio cujus exteræ nationis loqui sermone condiscant, quàm ut italicum sermonem exteris nationibus invehant. Sed superi meliora: vigeat, vigeat, inquam, italicus in Italia sermo, nec ullo umquam tempore, aut ulla peregrinitate delebitur. Et vigeat sanè: nam & copiosus est, & commodus, & summis ingeniis excultus atque perfectus, & certè nobis, sive Italis, sive inter Italos agentibus, necessarius. Veruntamen latino plurimum tribuat, nec cum illo de dignitate contendat: Qui, quemadmodum ostensum est, sua vi atque naturâ nihilo inferior est, omnium verò gentium opinione, atque ipsa utilitate, multò superior. Dixi.

(a) In hoc Varchius pag. 160. Edit. Flor. 1730. sui Herculani à
 „ nobis non dissentit: - - “ *Le lingue nobili non è dubbio, che*
 „ *hanno non mica l'essere, ma l'esser nobili, O altramente che chia-*
 „ *mare le vi vogliate dagli scrittori: - -* In reliquis ab eo ego
 L 2 „ dissen-

- „ dissentio: - - Considerando, che se una lingua non fosse tale,
 „ che gli scrittori si potessero servire, è onerare di lei, eglino, se
 „ non fossero stoltri, non vi scriverebbono dentro, si può dire in un cer-
 „ to modo, che le lingue facciano gli scrittori.
- (b) Cic. pro sextio c. 115. *Et ut ipsi loquuntur, favore. Acad. quaest. libro 4. c. 6. Corpus, & quasi qualitatem quamdam nominabant. Dabitur enim profectò, ut in rebus inusitatis utamur verbis inusitatis.*
- (c) Cic. lib. 2. de Orat. c. 146. *ea (res & sententiæ) vi sua verba parient; qua semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res peperisse videatur. Et lib. 3. de Fin. c. 19. Quum de rebus grandioribus dicas, ipsa res verba rapiunt. Ita fit cum gravior, tum etiam splendidior Oratio. Et de Orat. l. 3. c. 125. Si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis.*
- (d) De Luculli historiis græcè scriptis. Cic. ad Attic. lib. 1. Ep. 19. de T. Pomponii Græco commentario Cic. ad eundem l. 2. Ep. 1. De Acilio. Cic. l. 3. de officiis c. 115.
- (e) „ Claudius Ælianus Prænestinus (ex Suida) græcè scripsit
 „ variam historiam, & historiam de Animalibus: quem Philostratus l. 2. de vitis Sophistarum adfirmat, extra Italiæ fines numquam fuisse egressum.
- (f) „ Atque hinc illud M. Antonii apud Cic. l. 2. de Orat. c. 153. *semper ego existimavi, jucundior, & probabilior huic populo Oratorem fore, qui primum quamminimam artificii alicujus, deinde nullam græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, quum tantas res Græci susceperent, profiterentur, agerent. . pollicerentur, non admove-re aurem, & si palam audire eos non auderes, ne minue-res apud tuos Cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid nar-rarent, adtendere. - -*

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

PRO

SCHOLIS PUBLICIS

ORATIO I.

HABITA FLORENTIÆ

XVII. KAL. FEBRUARII ANNO MDCCXXXVII.

CORAM

FRANCISCO MARIA MARTELLIO,
ARCHI - EPISCOPO.

QUum animadverterem, Florentini, publicas per Italiam scholas gravi ac diuturna apud nonnullos infamia flagrare; eoque rem penè adductam viderem, ut non nisi privata intra domesticos parietes adolescentulorum institutio probaretur; idque non modò publicis Doctoribus injuriosum, verùm etiam doctrinis ipsis esse maxime infestum intelligerem: rem ipsam ad vos, tamquam ad legitimos quosdam disceptatores æquissimosque Judices deferendam; causamque tot hominum honestissimorum, tot inlustrium Gymnasiorum, litterarum denique ipsarum esse mihi ex hoc loco suscipiendam putavi. Quòd si hanc tam malam de scholis publicis opinionem ipsi sua sponte Itali homines suscepissent, suaque in hac re, non aliorum judicia atque auctoritatem sequerentur: fortasse aliò orationem meam convertissem, atque huic omni causæ ac contentioni superfedissem. Etenim Itolorum ingeniis, & in re litteraria constituenda atque ordinanda prudentiæ tantum tribuo, & ab omnibus tribuendum puto, ut, quoties de litteris agatur, quas ipsi è Græcia arcessitas apud se omnium principes conlocârunt, & Gentium barbararum conluvione deinde extinctas ad vitam longo intervallo revocârunt, revocatâsque usque ad hoc tempus sumâ cum earum

earum suâque dignitate retinuerunt, nemo mihi aut cuiquam gravior esse Auctor debeat. Italos, italos, inquam, bonarum litterarum parentes, de litterarum ratione præcipientes, & sive vetustas consuetudines tollentes, sive novas inducentes, æquò animò, imò & libentí feram. Illud verò ferre quis possit? Submitti quotidie è transalpinis transmarinisque regionibus non modò archetypas illas comendi capitis, totiùsque corporis vestiendi ornandique arbitras, & modestiæ gravitatisque italiciæ conruptrices Pupas; verùm etiam levissimos quosdam, & non nisi stultitiæ atque impudentiæ plenissimos libellos: quibus non dicam (id, quod verè dicere gravitèrque possim, si Theologi doctoris personam agere, non Rhetoris velim) credendarum à Christiano piòque homine, faciendarùmque rerum summa convellitur; sed certè (id quod Theologo minùs dolendum est, verùm Italo Rhetori deplorandum est magis) Italorum sapientissima ac vetera doctrinarum instituta, atque universa Humanitatis tradendæ, ratio liberè apertèque reprehenditur atque emendatur? Atque ut intelligatis, quæ isti in publicis Italiæ, atque adedò omnium gentium Gymnasiis, & quàm sine ulla satis probabili ratione reprehendant: conligam priùs ac breviter recensebo criminationes eorum omnes; tum singulis, quàm accuratissimè planissimèque potero, respondebo. Si qui autem in hac frequentissima lectissimèque concione adsunt, qui, sive eorum, quos contra dicturus sum, auctoritate permoti, sive suo ipsorum iudicio persuasi, cum illis sentiant: peto ab iis, ut ne me putent (postremum quidem omnium, qui non modò in hac urbe, sed in universa Italia sunt, verumtamen publicum Præceptorem) hoc publicarum scholarum patrocinium ob eam rem deserere debuisse, quòd ipsi obtrectatorum nostrorum numero adcreverint, ac, tamquam auxiliaria ex Italia manus, in castra externorum hostium advenerint. Quòd si licere sibi arbitran-

tur,

tur, institutum hoc totius Italiæ publicè docendi criminariis
 nòsque ipsos, qui in eo versamur, reprehendere: interdium
 nobis existimare non debent, quò minùs reprehensio-
 rationem facti nostri reddamus, & gravissimas nostrarum
 scholarum criminationes depellamus. Quos quidem ego
 confido, si me diligenter æquisque animis attenderint, non
 modò mihi hujus defensionis meæ veniam daturus, sed etiam
 sensuros nobiscum, & ex adversariorum præsidis perfugas in
 nostra castra venturos.

Publicarum scholarum gravissima hæc isti esse ajunt
 incommoda: primùm, quò delectus fieri magistrorum non
 possit, sed quoscumque fors obtulerit, atque adeò minùs e-
 tiam aliquando idoneis volenti discere sit utendum: ii au-
 tem ipsi ne tamdiu quidem possint, quamdiu discentium u-
 tilitas requirit, retineri; sed sæpe sint in medio cursu amit-
 tendi, cùmque aliis nonnumquam deterioribus commutan-
 di. Deinde, quò tam multis auditoribus, quot ad scho-
 las publicas confluere vulgò solent, unus sufficere Doctor
 nequaquam possit: qua etiam ex re fieri, ut diutiùs, quàm
 necesse sit, iisdem in scholis discipuli detineantur. Tertio
 denique, quò in tanta omnis generis juvenulorum multi-
 tudine ac contubernio non nisi pessimè bonis moribus con-
 fulatur. Videtis, tria esse omnino crimina ab istis in publi-
 cas coniecta scholas: primum de genere Doctorum: alte-
 rum de diurnitate docendi: tertium de moribus.

Heic ego, si paucis agere, totamque criminationem
 una interrogatiuncula, tamquam machinam aliquam uno im-
 pulsu, labefactare velim atque pervertere: facilè possim,
 Florentini. Quæram enim: si verè ista dicuntur, quàm nam
 fieri potuerit, ut publicis è scholis tam multi in omni tempo-
 rum memoria doctissimi sanctissimique viri prodirent? Nam-
 que, ut ne ex hac urbe discedam, & ne non modò viven-
 tes nullos (qui multi sunt, civitatis lumina, & litterarum græ-
 carum

carum latinarumque decus ac columen) sed ne mortuos quidem ullos, quos nosse plerique vestrum non potuerint, nominem: duo certe paria, quae instar multorum esse possint, utrumque singulare atque excellens, sed alterum in altero genere praestantius, Benedictum Averanium, atque Antonium Mariam Salvinium, Thomam Bonaventuram Gherardescam, atque Aloysium Mariam Strozzam ex hoc ipso Gymnasio, quod mihi nunc est conceditum ac commendatum, memoria hac nostra vidimus exstitisse. Possem etiam illa commemorare, quae valere certe multum deberent? apud omnes paulo humaniores gentes nullo non tempore publica Gymnasia discere volentibus patuisse: tantamque hujusce rei, praesertim apud Romanos illos veteres, auctoritatem ac veluti religionem fuisse, ut plurimae ex condiscipulatu arctissimaque necessitudines in omnem deinceps reliquam vitam constituerentur. Tum quaererem: num aut in hujusmodi Gymnasiis instituendis errasse, aut semel institutis, non incommoda, si qua erant, postea vidisse, aut, si vidit, non ea, sublati ipsis Gymnasiis, conrigere voluisse tota antiquitas judicanda sit? Haec ego omnia praetermittam; satis illa quidem firma per sese atque inlustria, verumtamen, propterea quod nimis universè dici viderentur, non perinde, ut ego velim, ac res ipsa postulat, pondus apud nonnullos atque auctoritatem habitura.

Placet igitur pedem, quod ajunt, propius conferri, & singulas criminationes suis ac propriis responsionibus refutari. Ac primo quidem, quod queruntur, Magistrorum delectus tolli, eligendique optimos quosque potestatem adimi, usque necessario esse utendum, non quos maxime probaverimus, sed quos fors ipsa in publicis scholis obtulerit: quid, si optimos quosque fors ipsa in publicis scholis offerret? num Magistrorum delectus illos, eligendique liberam, potestatem magno pere desiderari oporteret? Atqui sic se res habet: ut optimi
qui-

quique Magistri ferè non nisi in scholis publicis reperiantur. In quo nonnullorum eripiendus est error, qui ità putant: docendi rationem optimam sic esse cum summa doctrina conjunctam, ut ab ea separari divellique non possit; nihilque inter doctum hominem, atque Doctorem interesse; ut qui maximè doctrinà excellat, idem maximè sit ad docendum adcommodatus. Id est longè secùs. Doctos ego homines possim quamvis multos proferre, qui se ipsi tamen minimè idoneos ad docendum & agnoscent & fatebuntur. Laborem hæc res præcipuum quemdam, ærumnas maximas, incredibiles molestias adfert: innumerabiles discipulorum ineptiæ, stultitiæ, nequitæ devorandæ sunt: levitas, garrulitas, ferocitas, tarditas, cessatio ferenda est. Qui se non antè animi invicta quadam patientiâque munièrit, is, quamvis doctus sit, non poterit hoc munus diutiùs sustinere: quin immo, quò erit ipse doctior atque ingeniosior, hoc se minùs esse aptum adolescentulorum ingeniis excitandis atque instituendis intelliget. Magis enim discipulorum tarditate aut negligentia commovebitur. Nam, ut præclare Tullius, (*) *Quò quisque est sollertior atque ingeniosior, (*) Pro Qu. hoc docet iracundiùs. Quod enim ipse celeriter adripuit, id Rosc. Com. quum tardè percipi videt, discruciat. Maximè verò eò. 6. 31.* dem adcedat communicandæ doctrinæ quædam facultas oportet; ut neque plura tradantur, neque sollertiùs, neque jejuniùs, quàm discipulorum est captus. Quam certè facultatem sæpe ab doctissimis abesse viris videmus. Si quando igitur doctores omnium optimos quæremus, non continuò doctissimos quosque homines putemus nobis esse quærendos: statuamùsque Magistrorum præstantiam non tam in doctrinæ commendatione, quàm in egregia ejus tradendæ cum facultate tum voluntate consistere: neque satis esse, eos ea scire, quæ docent, nisi & sciant & velint ea ipsa docere, quæ sciunt. Num igitur tales non ferè sunt ii, quibus

M docendi

docendi munus est in scholis publicis demandatum? Fateor, in plerisque civitatibus reperiri aliquos aliquando posse doctores: sed, qui melius tueri partes doctoris possint, non ferè reperiri confirmo. Nam primùm, non temere ad eam provinciam negligentèrque adsciscuntur; sed ab iis, qui publicis Gymnasiis præsent, sumâ curâ, ac propè fastidiosè probati deliguntur. Scientia in illis earum rerum, quas profesuri sunt, eaque non vulgaris, sed etiam in comparatione præstans atque excellens; morum gravitas, severitas, probitas; præcipuè verò illa in docendo, quam modò dicebamus, patientia, ac comunicandæ doctrinæ facultas facilitasque requiritur. Non atrocior animadversio, non dissoluta indulgentia, non operis vacatio, imò ne aliarum quidem rerum occupatio permittitur. Hæc Gymnasiorum moderatores scilicet curant; his invigilant, atque instant; hæc repetunt; suntque cum maximè in deligendo sollertes, tum minimè etiam in probando remissi. Quòd si spes illos fortè fefellerit, neque satis expectationi, suoque muneri doctores publici facere videantur: paratum remedium est. Magistratio cessantes removentur; diligentiores, magisque idonei sufficiuntur. Verùm huc quàm non deveniendum est sæpe? Facit enim ipsa publici muneris amplitudo ac dignitas, hominum fama atque existimatio, studium probandi sui cum omnibus civibus, tum maximè Magistratibus, contentio quædam inter ipsos atque æmulatio, vehementer sedulos in docendo atque impigros Præceptores. Qui, si mercede docent, spe etiam præmiorum magnopere comoveantur. Si verò nullis utilitatibus suis propolitis, sed civitatum atque hominum comoda, Deique in hac ipsa re voluntatem gloriàmque spectantes ad docendum adcedunt; dici vix potest, quanto acrioribus stimulis ad bene docendum incitentur. Nulla enim res est, quæ honestum ac probum virum ad sui muneris partes implendas vehementiùs impellat, quàm ho-

minum

minum ipsorum Deique charitas Denique, quod in reli-
 quis artibus contingit, ut usu atque exercitatione perfectè
 cumulatéque discantur, id in hac quoque docendi fieri ne-
 cesse est. Quamobrem etiam si primo in Gymnasia adven-
 tu non ità ab omnibus copiis parati atque instructi Magistri
 publici reperiantur: at altero Magisterii anno reperientur: si
 non altero, certè tertio; quarto quidem, sine controversia:
 quinto verò, sexto, septimo, reliquis deinceps, quis tam he-
 bes esse, per DEUM ìmortalem! quis tam tardus, plumbeús-
 que censèbitur, qui non hanc artem, in qua una tamdiu el-
 laborarit, possit præclarè perdiscere? Certè si quis est ejusmo-
 di, ut post aliquot annorum exercitationem non satis in do-
 cendo excellens evasurus videatur, hunc necesse est tam nul-
 lo ingenio, tamque, non dicam stupidum, sed stipitem esse, ut
 neque voluisse is sua sponte, neque aliorum judicio ac volun-
 tate permissus esse umquam ad docendum adcedere sit existi-
 mandus. Itaque, quos unos è multis acerrima æstimatione
 delectos, quos suæ dignitatis, quàm vident oculis & judi-
 ciis multorum esse propositam, studiosos; quos aut spe præ-
 miorum incensos, aut DEI hominúmque eximia charitate
 inflàmatos per diu in hoc tamquam pulvere desudare; quos
 id unum agere; quos docentes in scholis publicis consene-
 scere videmus, eos profectò peritissimos quosdam in arte
 docendi, atque excellentissimos Magistros existimare debe-
 mus: qui quidem si tales non sunt, qui potiùs esse debeant,
 planè non video. Itaque aut nulli sunt excellentes Docto-
 res, aut, si qui sunt, ii certè sunt publici. Quod si ità est:
 quid est, cur isti correctores atque emendatores nostri de o-
 ptimis Magistris eligendis laborent? Parcant operæ, si me
 audire volunt: aliò suas curas reservent: ne actum agant.
 Nihil opus est electione. Habent jam Italiae civitates à sa-
 pientissimis viris delectos; quibûs meliores deligere certè
 ipsi non possent. Quòd si deligere tamen volent, non repu-
 gnabo:

gnabo: modò inter istos ipsos delectos deligant. Non poterit in tanta delectorum copia, quem ipsi delegerint, non esse electissimus. At certè, inquit, quid prohibet, privatum Doctorem pari, ac publicum, esse excellentia? Immo, inquam, nihil prohibet, esse etiam, si vultis, superiore: quid tum? An nunc id agitur, possint necne boni privati aliqui Doctores esse: An verò, utrum publicos deseri, mali quòd sint, oporteat? Bonos ego hos, immo si diligenter adtendistis, optimos vulgò esse demonstravi; & quæ prima in scholas publicas criminatio jactabatur, in quibus optimorum doctorum negabatur fieri posse delectus, satis, ut arbitror, aperte dilui. Cæterum cum privatis Doctoribus mihi neque ratio, neque res est: quibus usque adeò non irascor, ut, si boni sint, fieri etiam publicos velim; eorumque industriam atque excellentem facultatem ex domestica exercitatione atque umbratili in adspèctum lucemque proferri, & publicis civitatum commodis inservire. Sed quoniam, quemadmodum quidem interpretor, eò vocor, ut de his ipsis, quod sentio, dicam; quoniamque universa de hac re disputatio eò pertinet, ut publicorum Doctorum præstantia ex privatorum contentione magis intelligatur: non committam, ut publicis scholis patrociniū, me agente, aliqua ex parte defuisse videatur.

Age verò: quicumque privatis Doctoribus tantum tribuis, ut præ his despicias publicos atque contempnas, est, quod à te mihi responderi velim: ut, si rectè responderis, vincas; sin in hac responsione nullus fueris, desinas maledicere. Artémne esse hanc docendi dicis? Artem profectò

esse, sive artis quamdam similitudinem (*) non negabis. (*) Cic. de Legibus l. 2. c. 47. Nam & certa utitur ratione ac via, & tractatione, ut reliquæ artes, augetur. Nunc, quoniam esse artem dicis: quæro etiam ex te illud: facilémne artem, an difficilem esse dicas? Facilem non potes dicere; in qua nimirum negas publi-

(*) Cic. de Legibus l. 2. c. 47. Nam non solum scire aliquid artis est,

publicos magistros, qui se multum in ea diuque exercuerunt, satis excellere. Relinquitur ergo, ut difficilem dicas. Rectè est. Sed cur eam solis publicis Magistris difficilem facis? cur non potius privatis, quàm publicis, difficiliorem? Necessè est enim privatos multis partibus plures esse, quàm publicos. In difficili autem arte, pauciores usitatus est excellere, quàm plures. Philosophi, Mathematici, Causidici, Medici, Architecti, Pictores, Statuarii, quia eorum artes difficiles putantur, excellentes multi admodum esse non possunt. Vide igitur quid sequatur, si difficilem docendi hanc artem statuis: paucos (id quod res est) paucos, inquam, posse in ea esse excellentes. Quod ego quum ita esse intelligerem, paucos hosce eosdem, non alios profectò esse arbitrabar, quàm quos summâ curâ ad publica Magisteria deligi, & in hac una arte diu multumque exerceri videbam: quorum si numerum summamque inirem, eos, pro cuiusque civitatis modo atque urbis celebritate, aut duos aut quinque aut decem aut viginti aut, ut multum, triginta fortasse reperiebam: neque verò civitatibus vel frequentissimis malè consultum existimabam, sic in artificio tam difficili triginta ejusmodi artifices excellerent. Quid tu? Difficilem esse sanè hanc artem fateris; paucos propterea in ea excellentes esse posse concedis: idèmq; privatorum Doctorum excellentiam publicorum dignitati anteponis; hoc est, triginta excellentes in frequentissima civitate reperiri posse Doctores negas; centum, ducentos, trecentos, eoque amplius, totidem nempe quot privatorum familiæ sunt, reperiri posse non negas. Quæ umquam tam florentes Athenæ tanta excellentium Doctorum multitudine redundârunt? O fortunatam civitatem, in qua plures præstantes Doctores, quàm mediocres sutores reperiantur! siquidem multis familiis calceandis singuli sutores sufficiunt: at verò non nisi singuli singulis familiis satis esse Doctores

*sed quadam
ars etiam docendi.*

possunt. O levem! o inliberalem! o penè sordidam artem hanc docendi nostram! in qua infimæ sortis opifices plùs etiam, quàm in artificiiis suis excellere se posse confidunt. Publi Nigidi, Marce Varro, Cai Cæsar, Marce Cicero, Fabi Quintiliane pudet me vestri. Quid fuit, quòd tantum operæ, in scribendis tam multis de arte sive grammatica sive rhetorica voluminibus poneretis, si hæc discere ludus est, docere cujusvis? Vos verò, sapientissimi Italicarum civitatum publici Doctores, monitos etiam atque etiam volo, & vehementer hortor, ut, siquidem in publica litterarum professione exspectationi hominum satisfacere non potestis, minúsque idonei quàm privati doctores ad vestras artes tradendas existimamini, ludos vestros obcludatis, publicum magisterium deponatis, & privati esse Doctores condiscatis. Probari enim aliter non potestis. Difficiles quidem primos in beatorum quasdam domos aditus offendetis; quòd, quum è publica professione recentes sitis, putabunt homines, vos nondum, quantum satis est, esse privatos. Sed durate, *durate* inquam, & *vosmet rebus servate secundis*. Patebunt enim opinione celerius regicæ ædes, in easque ultro, honorificentissimèque admitteremini: si præsertim non tam litteras, quàm nescio quas potiores vobiscum artes vendibiliorésque adtuleritis. Nam scitote, non tam heic Doctorem liberis, quàm domui curatorem, codici, ac rationibus scribam, ruri etiam, si diis placet, villicum quæri. O tempora (nisi boni superi respexerint) litteris calamitosa! O mores hominum præposteros atque perversos! Huccine tandem omnia reciderunt, ut propterea publici tam malè doctores audiant, tam vacua in singulos dies publica Gymnasia fiant, tantopere domestica institutio commendetur atque invalescat, quòd rei familiaris rationibus magis conducatur, privatos habere doctores, quàm publicos? Retexo jam orationem me-

am. Fateor, si optimi sunt, qui sint conservando augen-
 dōque patrimonio maximè utiles, fateor, inquam, istiusmo-
 di privatos doctores meliores esse, quàm publicos: fateor,
 non injuriâ publicas scholas reprehendi: nec optimorum
 doctorum fieri in iis posse delectus, vehementer civitati-
 bus incommodum esse confirmo. Verùm mihi danda ve-
 nia est, quòd errore quodam populari inductus, in doctore
 non nisi docendi facultatem quærendam esse arbitrabar:
 quam quum excellentem esse in publicis doctoribus intel-
 ligerem, negabam, quidquam illis reperiri posse præstan-
 tius. Nunc, quoniam, eos esse optimos, verbi falsa inter-
 pretatione decepti, ostendere non potuimus, conemur fal-
 tem, si fortè dicendo id consequi poterimus, ostendere;
 nihil certè in eo esse incommodi, quòd interdum vel po-
 tiùs, ut isti ajunt, nimium sæpe mutantur.

Quid autem? Hoc publicorum Doctorum magis est,
 quàm privatorum? An non hi sæpe dimittuntur? non ipsi
 sæpe missionem petunt? non denique interdum atque etiam
 sæpe mutantur? Neque hæc mea magis sententia est, quàm
 eorum ipsorum, qui hæc in scholis publicis mutationes
 ferre se negant posse. Quod ita esse, quivis vel ex hac re,
 quæ mihi ante paucos hos dies ipsi accidit, sanè faceta ac
 perridicula, existimare potest. Quum enim in optimum ce-
 teroqui, mihi que amicissimum virum, sed peregrinis opi-
 nionibus nimio opere addictum, paulòque scholis publicis
 infensorem incidissem, ac multa de crebra hac Magistrorum
 mutatione, tamquam ex veteri declamatione aliqua, deplo-
 rantem ac conquerentem audissem: dixi contra nonnulla,
 quæ res & tempus poscere videbantur. Tum eo omni ser-
 mone confecto, cùm de quibusdam rebus aliis, tum ad ex-
 tremum de filiolo ejus, festivissimo puero, agere inter nos
 sanè benevolo animo cœpimus. Quem cùm ego & ab in-
 genio & ab indole & à castissimis moribus mirè laudarem:
 est

est verò, inquit, ut dicis (nam quid dissimulem?) summa exspectatione puer, atque is, quem certè numquam me pœniteat suscepisse. Sed Magistro bono est illi vehementer opus: qualem si quem inter auditores rhetoricos tuos esse compereris, scito te mihi gratissimum esse facturum, si huic puero destinâris. Tum ego; quid? inquam: illine, certè grandiusculo, Magistrum nondum parâsti? Sexcentos, inquit ille planè stomachans, sexcentos ad hanc diem paravi: sed totidem, alius alia de causa, dilapsi sunt. Quamquam, si verum quæris, una fuit omnium atque eadem causa, avaritia. Ut est enim genus hoc hominum maximè sordidum & inliberale, simul atque spem lucelli majoris alicujus ostentari vident, diffluunt. Heic ego porrò interpellans: Honorificentius, inquam, si videtur, de honestissimo probatissimòque civitatis ordine loquitor: de discipulo autem illo meo, quid fieri possit, considerabo. Et simul adridens, quum à me jam ille discederet: Interim valde, inquam, gaudeo, Magistros vestris domibus (id quod publicis scholis non contingere initiò sermonis tam dolenter querebare) contingere sempiternos.

Nempe ità, ità est, inquam planè, Florentini. Una est hæc omnium scholarum, sive publicas sive privatas contemplere, pârque conditio, ut in iis perpetui Doctores esse non possint. Quod ità tamen est verum, ut in publicis quidem per diu multos versari, ac nonnullos etiam consensescere videamus. Qui autem minimùm durant, sùntque perrari, iis saltem magisterii unus est annus explendus. Quid putatis? primis illis latinæ Grammaticæ rudimentis probè ediscendis plus annuo spatio requiri? Atqui nonnulli privati Doctores extiterunt privatos dico (nam è publicis, hoc est, è rerum peritis, & ingeniorum, quæ vulgò hominum natura fert, expertis, nemo, quod sciam, usque adeò deliravit) qui non elementa modò illa, sed universam
rei

rei grammaticæ rationem tradituros se puerulis, non annò, sed sex, opinor, mensibùs professi sunt. Nimum hoc quidem, ac perabsurdum: at verò æquè illud falsum; primæ illi institutioni non octo mensium operam, aut sumùm decem, sufficere: sit modò, qui docendus est, non omnino hebes ac tardus, adferat studium, adhibeat diligentiam, præstet Doctori suo adfuitatem, Hunc, in illa puerili doctrina satis instructum, si Magister suus repentè deserat, alterique comittat: recens autem hic in fidem ac disciplinam suam adcipiat; & reliquam, ut ità dicam, exædificationem, rectè ac probè ab veteri jactis fundamentis, superstruat: absolutoque (id quod fieri certè potest, sitque plerumque) annuo opere atque perfecto, alteri alumnum suum tradat, politioribùs quibùsdam litteris, quam Humanitatem vocant, imbuendum: atque hic demum Rhetori formandum perficiendumque comendet: quid hi doctrinæ comparandæ gradus; quid hæc Doctorem in alio quodam genere ac munere subcessio discentibus possit obficere, sanè non video. Unum quoddam est opus, adolescentem in hisce litteris, quæ Grammaticâ atque Rhetoricâ (de harum enim Magistris tota hac oratione quærimus) continentur, erudiri. Hujus autem operis multæ sunt partes; quas minimè necesse est omnes unum atque eundem Doctorem obire. Námque, ut ab illo simili, quod suprâ adtigi, ne recedamus: ne in ædificiis quidem constituendis quidquam operis aut firmitati aut elegantia obest, ipsos inter se fabros atque artifices totius operis faciendi vices officiaque partiri. Quinimmo illud usuvenire vulgò intelligimus, ut, qui solidiendi jaciendisque fundamentis maxime apti sunt, iidem parietibus tollendis, ferruminandis, ad perpendiculumque exigendis, non æquè idonei reperiantur; nec, qui in hoc valuerint, videmus continuò eosdem tectorio albarioque inducendo esse maxime adcomodatos: nec horum ipsorum

N

hac

hac una in re scientiam atque artificium ad tectum aptè imponendum ac commodè fastigandum multum admodum conferre. Similiter in oratorio hoc opere, quod facultate unum, institutione multiplex est, nihil impedit, quò minùs ei perficiundo plures tamquam artifices, alii in alio partium operis genere præstantes adcedant, & suam veluti provinciam quisque sortiatur: atque alii quidem latinitatis in adolescente tamquam fundamenta ponant; alii reliqua, eòdem pertinentia, tradentes, tamquam parietes tollant; alii humanitatis atque elegantiaë quemdam colorem, tamquam albarium, adliniant; alii demum in artis intima, ac veluti ad oratorium culmen & fastigium eundem illum adolescentem perducentes, tamquam coronam ac tectum imponant. Utriusque autem rei causam exquirere si velimus, illam verissimam reperiemus; quòd in utraque facultate, ædificandi & instituendi, unum est quiddam, quòd omnis singulorum artificum intenta mens spectet, quòque singulare cujusque ac proprium opus dirigatur: ut, quamquam diversa inter se ipsa sint opera, si tamen eòdem singula referantur, perinde sit, ac si non à multis, sed ab uno omnia administrantur. Hoc, dictum fortasse obscuriùs, dicam, si poterò, planiùs. Videtisne in exstruendo ædificio sic illa ab aliis fundamenta agi atque constitui, ut, & altitudine & laxitate, parietibus superimponendis proportionè respondeant? parietes autem ipsos ab aliis ità tolli atque educi, ut & cameris & tabulatis & tecto fastigiòque convenient? reliquaque omnia sic esse inter se apta ac veluti concinentia, ut ima cum mediis, media ipsa cum imis summisque concordent? Quid ità? quia, quamquam non unius fabri opera industriaque advocatur, at unius Architecti concepta animò, suisque momentis, certisque modulis exacta, descriptio ac forma una perficitur. Quid in docendo? Hoc item multiplici in opere plures tamquam manus versantur, alia atque alia

alia

alia obeuntur munia, rerum est plurimarum functio atque
 agitatio: verum omnia una demum mente administrantur;
 una est forma totius operis atque descriptio; unus omnium
 moderator atque architectus; una docendi est ratio; unum
 atque idem magisterium: ut proinde non ferè magis latino
 Oratori ab ipsis initiis formando plurium Magistrorum insti-
 tutio, quàm ædificandæ ab ipsis fundamentis domui varia
 ac diversa plurium fabrorum opera impedimento esse possit.

Quo quidem loco illud mihi venit in mentem dicere,
 quo haud scio an dici verius quidquam possit: Magistros
 in publicis scholis non (id quod causæ bonitate confisus,
 paulò antè dederam atque concesseram) non inquam, an-
 nuos, sed esse perpetuos. Non enim Magistros eos esse ve-
 rè existimare possumus, qui neque à se conditas artes pro-
 fitentur, neque sua præcepta tradunt, neque ab se artificii
 sui, sed ab aliis peti imitationem volunt. Duces hos ego
 ad eas artes, Interpretes quosdam, Comites, Adjutores
 voco: Magistros verò non alios, nisi quorum ipsæ sunt ar-
 tes atque præcepta, à quibusque imitatio petitur, duco. Ita-
 que, quum ante annos ferme septemdecim rhetoricam hanc
 artem docere institui, primùmque sum auditores meos, flo-
 rentissimos juvenes, adloquutus, cum alia quædam in
 hanc sententiam, tum illud dicere me ac commemorare me-
 mini; in quo animadverti, universos maximè commove-
 ri: - - *Errare; si qui me rhetorica Magistrum illo anno
 fore arbitrarentur: habere eos jam inde ab institutis publicis
 scholis excellentissimum rethorem, quo nemo umquam melior
 exstiterit, nec verò esset exstiturus, Marcum Tullium Cice-
 ronem. Hunc audirent, huic parerent, ad hujus se unius
 similitudinem conformarent: me, quamdiu tantus Magister
 foret, non commissurum, ut vocem ullam meam de rhetori-
 ca arte mitterem, aut opus ullum meum ad imitandum pro-
 ponerem: adrogantissimi hominis esse & non ferendi quid-*
N 2
quam

quam sperare se melius esse adlaturum; itaque ab eo uno omnia cum praecepta tum exempla peterentur; cujus & praecepta ea essent, ut ex optimarum vel Graecorum vel Latinorum orationum animadversione praestantiora condi non possent; & orationes ejusmodi, ut nullis cujusquam vel optimis praeceptis possent absolutiores evadere: unum modò me illud de me polliceri atque adeò praestitutum, ut ducem me ad illum adire volentibus praberem; &, quoniam aliena quadam lingua loqueretur, interpretis vice desungerer; & qua praeceperet, & qua ex praeceptis atque arte diceret, explicarem: diligentiam, assiduitatem, fidem meam in hac una re pollicebam: Magistrum me neque fore, neque, si maxime vellem, esse posse, testabar. - - Hæc ego jam tum, Florentini, non oratorio quodam more ad tempus causamque, sed planè ex animi mei sententia verèque dixi. Magistri adpellamur: at non nisi operarii quidam & ministri Magistrorum atque interpretes sumus. Ipsi illi Donati, Alvari, Ambrosii à visitatione, Bonciarii, Butii, Lancellotti, Soarii, Decolonii, quique eorum similes in scholis grammaticis aut rhetoricis præleguntur, magistri non sunt. Observatores modò quidam atque enarratores artificii ejus, quo in re sive grammatica sive rhetorica veteres illi ac germani Magistri utuntur, adpellandi sunt atque habendi. Nihil de suo, nisi animadversiones quasdam adferunt; omnem præceptorum rationem ex illorum diligenti observatione constituunt. Si quid edicunt, id sua quidem voce declaratum, sed ex veterum illorum sensu prolatum intelligi volunt, eosque solos magistros esse atque haberi æquò animò ac summa cum voluntate patiuntur. Jam veros hosce ac solos Magistros quis non à scholis publicis numquam removeri, numquam mutari, ac esse planè perpetuos intelligit? Magistris autem manentibus, quantum tandem referre ad institutionem arbitramini, si nos, qui non nisi ministri quidam, ut sæpius dicam, atque

atque interpretes sumus, ad eam penè unam rem adhibiti, ut vocem vivam discentibus præbeamus, & nostro ore Magistri ipsi illi sua, non nostra, animi sensa depromant, quantum, inquam, referre arbitramini, nos si recesserimus; & bienniò, vel etiam non plùs annò, interpretandi hoc munere defuncti, aliis deinceps atque aliis eandem provinciam planam atque expeditam tradiderimus? Interpres recessit; novusque subcessit. Quid? At manent præcepta; manet docendi ratio; manet magisterium; Magistri denique illi, quos dixi, legitimi atque ordinarii, & tamquam totius operis architecti, non recesserunt: ut, si discipuli in scholis iidem maneant, qui proximò annò fuerunt, nec se sive ad superiores facultates, sive, ut fieri plerumque video, ad alias quasdam potiores, hoc est, magis quas tuas artes contulerint, ii, novi interpretis ac doctoris adventu, vocis alium quemdam auribus suis accidere sonum sentiant; rem quidem ipsam atque doctrinam minimè immutatam, sed planè esse eandem intelligant. Si quis est autem, qui, quamquam esse hæc vera fateatur, interpretes modò in scholis publicis aliquando, non magistros magisteriumque mutari, horum tamen ipsorum interpretum mutationem esse incommodam discentibus arbitretur: huic ego homini, nimium fortasse difficili ac moroso, brevissimè respondebo: Primum: si quid in eo esse incommodi concessero, tamen non esse ejusmodi, ut cum plurimis publicarum scholarum comodis conferatur; nec, quum res humanæ omnes aliqua in re laborent atque deficiant, neque esse possint ex omni parte perfectæ, esse æquum, ob eam unam rem scholas publicas damnari ac respui, quòd ab aliquo minimo incommodo sejunctæ esse non possint: deinde, id ità esse incommodum, ut in eo ipso tantundem commodi reperiat. Nam, sic quid nocet mutatio, propterea nocet, quòd aliquando, qui subcessit, non eadem sit, qua, qui recessit, sive doctrinâ, sive doctrinæ tradendæ facultate. Quid verò,

si hæc ipsa in superiore fortè minora fuerint? nõnne huic subcedi, melioremque subfisci ac subrogari est utile? An est aut aliqua lege cautum, aut rerum conditione fatale, ut deteriores esse semper debeant, superiori quicumque subcesserint? Concludam brevius. In hujusmodi mutationibus, aut parem aut superiorem aut inferiorem facultate subcedere necesse est. Si par subcedat, nihil incommodi est; si superior, aliquid comodi: si inferior certè nonnihil incommodi; sed facilè & quamprimum mutatione, imò nonnisi mutatione atque aliqua subcessione, tollendum. Ità, quæ mutatio nonnihil obfutura videbatur, eadem in contrario genere aliquid prodesse intelligitur.

Reliquæ mihi nunc orationis partes duæ esse deberent: altera de diuturnitate docendi in scholis publicis; altera de quadam morum, ut dicitant, corruptela? de quarum utraque, deque iniquissimis omnium, quæ fingi possunt, criminationibus, neque dicendi præstitutum mihi tempus, neque satietas audiendæ vestra, neque verò defatigatio mea, sinunt, me dicere ea, quæ copiosissimè dici gravissimèque possent. Erit mihi alius eas coarguendi locus. Nolo nunc aut pauciora dicere, quàm rei gravitas postulat, aut plura, quàm & ratio vestri comodi, & temporis angustia permitunt. Tum causæ utilius fore intelligo, si ad ejus gravissimas partes tractandas, viribus quàm integerrimis, ac tamquam recens, adcessero. Nunc videte, quid vobis de una illa criminatione, quam depellere à scholis publicis conatus sum, statuendum putetis; ex eaque reliquarum conjecturam facite. Ostendi, Magistros publicos, à sapientissimis viris delectos atque probatos, & in artificio suo diu multumque exercitatos, plurimisque rebus quibus hominum industria maximè acui solet atque ali, vehementer excitatos, esse optimos, & ad docendum, ferè præter cæteros doctos homines, ad comodatos: nec, quòd aliquando, aut etiam

sæpe

sæpe mutantur, quidquam id obesse discentibus; nam neque antè mutantur, quàm eam quisque doctrinæ partem tradendò absolverit, ex qua sic est ad reliquas aditus atque adensus, ut in ea tamen separata quædam ab aliis, per se seque consistens scientia ac disciplina constituatur; & ità demum mutantur, ut Magistris, sive potius Magistrorum quibusdam ministris atque interpretibus mutatis, maneat tamen, atque adeò perennet, docendi eadem ratio atque idem planè magisterium. Habeant hoc à me interim iudicii mei, deque eorum præstantia mirificæ opinionis testimonium publici, & hujusce civitatis, & universæ Italiæ Doctores: reliqua autem ad scholas publicas pertinentia, pari fide diligentiaque tractata, alio tempore à me eodem expectent. Pro quo labore meo ac voluntate, hanc mihi unam referri ab iis gratiam pervelim, ut; si quos, natione quidem Italos, at studio, sententiis, moribus denique peregrinos, hac oratione mea offensos fortè rescierint, quòd non in hoc Italiæ publicè docendi instituto alicujus externi hominis opinioni subscriperim, ne meam causam deserant, sed consilium ac factum meum defendant, mihi que eos placare & conciliare studeant: testenturque meo nomine atque confirment; mihi nullas esse cum exteris eruditis hominibus susceptas inimicitias, quorum ingeniis atque industriæ vehementer faveo, doctrinis ac libris plurimum delector ac jutor: unum modò illud mihi non minimùm displicere, nec ità id moderatè ac leviter, ut Itolorum nonnulli solent, ferendum videri, quòd ità sua illi venditent, ut nostra contemnant; tantùmque tribuant sibi, ut nobis derogent omnia; nec modò ab se lua discere, sed nostra etiam dediscere ac repudiare nos velint; eoque adrogantiæ atque impudentiæ processerint, ut, si quando aliquod ad eos à nobis egregium opus, quod contemnere non possint; adfertur, ità hominem Italum laudent, ut contumeliosè Italiam flagitiosèque vituperent.

perent. Solent enim jam sic vulgò exelamare: - - *O factum male! quòd non Londini, quòd non Parisiis, quòd non denique extra Italiam, tale sit ingenium exortum!* quasi verò portenti ac prodigii simile sit, præclara ingenia in Italia nasci; aut digni non simus, quos inter ingeniosus aut doctus ullus existat. (a) Hoscène spiritus? hancène superbiam atque adrogantiam? hancène maledicendi tam impunitam licentiam, cujusquam Itali, non dicam animus ferre sed aures possint? Hisce nos, de nobis tam abjectè sentientibus, tam liberè, impudentèrque obloquentibus, blandiri, adulari, oblequi sic convenit, ut, quidquid sive novi adtulerint, sive antiqui ac recepti improbârint, continuò nos, sine iudicio ac ratione certa aliqua, aut amplectamur aut aspernemur? Atqui, mihi credite: nisi huic effrænatae carpendi nostræ libidini Itali homines atque audaciæ, conjunctis animis ac viribûs, restiterimus; si, ut quodque illi improbârint, ita nos id etiam improbandum censuerimus: si nostra ad illorum arbitrium, non ad decreta Majorum ac veritatem ipsam exegerimus; nisi nos per nos stare, nostrisque inventis valere posse ostenderit: actum, actum, inquam, est de Italici splendore nominis ac dignitate, deque Italicorum veteri in literis principatu ac regno. Decus, existimationem, libertatem denique ipsam amitemus: discemus ab aliis, qui alios docere consuevimus; certisque quibusdam nationibus turpiter serviemus, qui cunctis gentibus imperare solebamus. Quumque nos illæ sibi tam dicto audientes, tamque additos, obæratos, mancipatósque intellexerint, non illæ quidem nos plûs diligent, sed magis contemnent, nec docilitatem illam nostram, sed stoliditatem ducent: utque jucundiores sibi ludum de nostra fatuitate dent, sua ipsa illa, quæ paulò antè, ipsis auctoriûs, adceperamus, damnare rursus (quod non in una re jam fecerunt) incipient, nósque ad vetera instituta nostra, quasi sua atque nova, revocabunt.

Nos

Nos verò adfiduà novandi curâ, tamquam aliqua tempestate jactati, neque ullum certum cursum ac præscriptum tenentes, modò vetera repudiantes, modò nova amplectentes, modò hæc ipsa fastidientes, atque illa rursus adamantes; aliorum nutum in omnibus intuentes, & ab eorum levitate pendentes, nostrique semper dissimiles: insulsi quidam, fatui, vecordes, atque omnium Gentium ineptissimi judicabimur. Consistamus igitur in Majorum nostrorum, sapientissimorum hominum, vestigiis atque institutis: Nostrorum plùs apud nos, quàm alienorum judicia valeant: à nostris moribus, quibus semper viximus, ac præter cæteras Gentes maximè floruimus, ne recedamus: peregrinorum levitatem atque adrogantiam adspernemur; neque iis, in studiorum præsertim ratione, si sumus Itali, parcamus, sed imperemus. Dixi.

(a) At non ità abjectè de Itolorum ingeniis atque doctrina Gal-
 li præsertim homines sæculo decimo sexto ineunte sentie-
 bant. Budæus l. 1. de Assè. - - *At Itolorum, inquit, extant
 opera, quæ priscam litterarum elegantiam instaurâsse nobis ac retu-
 lisse jure creduntur Neque invito fecerim, ut Italia alum-
 nis, velut majorum Gentium scriptoribus, sedendi in orchestrâ hujus
 Theatri jus tribuam. sed quis jam omni gradu, atque in quintam
 classem dejectos aut submotos Gallos esse patiatur Verum esto
 (quod tamen pace dictum aliarum Provinciarum velim) Itali homi-
 num soli hætenus hoc nomine in cælo esse dicuntur, aliarum Gentium
 opinione; hoc est, Italos hodie omnium ore celebrari. Sed si Her-
 culem, & Liberum, & Castores in cælum ingentia merita subvexisse
 traduntur, cur non possint olim & alii scribendi industriâ parem, &
 similem Italis laudem mereri, atque adeò jus ipsum sperare Quiri-
 tium? - -*

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

PRO

PUBLICIS SCHOLIS

ORATIO II.

HABITA FLORENTIÆ

IV. KAL. FEBRUARIAS ANNO MDCCXXXVIII.

CORAM

FRANCISCO MARIA GINORIO,
FÆSULANORUM PONTIFICE.

Publicarum Scholarum defensionem, à me superiore anno institutam, atque ex hoc ipso loco susceptam, meministis, ut opinor, Florentini, ità propter summam rerum dicendarum copiam ac varietatem, non potuisse unica oratione universam comprehendere; ut, quum tria proposuissem, de quibus dicerem, vix unum illud, quod primum in partitione fuerat, de Magistrorum genere ac mutationibus, explicârim: reliqua autem duo, de diuturnitate docendi, deque morum corruptela, omnino intacta reliquerim. Quod quum ità tum accidisset, sic tamen putabam fore, facillè ut reliquas criminationes illas altera dumtaxat actione complecterer, & utrique satis commodè uno atque eodem tempore responderem. Verùm, quum ad eas ipsas defensionem meam compararem, omniàque, quæ in re essent, satis adtento animo nuper inquirerem, digererem, expenderem, adornarem, ità se mihi multa in illa commentatione obtulerunt, ut, nisi suscepto patrocinio deesse velim, tribus omnino actionibus, quod reliquum causæ est, mihi esse absolvendum intelligam. Nam diuturnitatis quidem refutatio non nisi bipartita esse potest. Quum enim plurimos, & verè ut dicam, plerosque, hac quidem

dem tempestate, diutiùs, quàm oporteat, in publicis Scholis versari, nec satis umquam eruditos evadere adolescentes constet: duo certe illa præstare atque efficere debeo, ut & id non esse publicis Scholis adscribendum ostendam, & veras hujus ipsius rei causas investigem ac proferam: quò, iis repertis atque enunciatis, neque ullus in animis hominum scrupulus aut dubitatio relinquatur, & ab hujus criminis suspicione publicas abesse Scholas magis ac magis intelligatur. Itaque duplex mihi actio ex una illa criminatione nascetur: quarum altera in purgatione criminis, altera in diuturnitatis hujus causarum investigatione versabitur. Tertia denique illa omnium gravissima adcedet actio de moribus. Verùm duo hæc quidem aliàs: nunc primum illud, si placet, de docendi diuturnitate videamus

Nimis diu in Scholis publicis detineri Juventutem queruntur. Si Scholarum ipsarum id vitiò contingit: gravis sanè querela, justa reprehensio, res ipsa denique omni animi adversione providenda atque emendanda. Neque enim aut tam longum est homini ad vivendum spatium à natura concessum, aut tam modica hujus ipsius vitæ occupatio est, ut non vel in unius anni jactura damni plurimum fiat. Si non publica, sed privata juventutis institutione hoc adsequimur, ut aliquot annos, aut etiam menses, otio ac cessationi, hoc est, morti cuidam demtos, agendo aognoscendòque, id est, veræ hominis vitæ, addere possimus: valeant doctores publici, gymnasia autem publica non claudantur modò, verùm etiam disturbentur. Non juvenus propter gymnasia, sed propter juventutem gymnasia sunt: huic illa oportet, non hanc illis adcommodari. Potior sit omnium ratio, quàm paucorum: nec consuetudini, sed utilitati publicæ serviatur. Equidem, quod ad me adinet, provinciam hanc docendi meam, quam jamdiu maximas inter ærumnas gero, non modò non invitus, sed lætus atque ala-

cer deponam. Videbor mihi aliquando liber, si meis me litterulis sine interpellatoribus dederò: & aliquid fortasse discere incipiam, quum alios docere destitero. Magnam habebò privatis doctoribus gratiam, qui me hoc onere, quod vix ferre jam possum, levabunt; nec minorem meorum auditorum parentibus, qui, quò celeriores liberis suis cursus doctrinarum præstent, moram mihi omnem ad easdem inflammato studio ab ipsa pueritia contendenti, removebunt. Probo consilium; propositum laudo; & egregiam istam nullas in vita negligendi litteras voluntatem, ac tamquam avaritiam temporis, vehementer esse commendandam puto. Placet vox illa mihi parentum, & cum plenam charitatis erga liberos tum etiam sapientissimam judico. Volumus, inquiunt, grammaticos esse liberos nostros, volumus esse rhetoricos: sed mathematicos, sed philosophos, sed theologos, sed reliquis doctrinis omnibus instructos esse non volumus. Neque ulla pars vitæ studiis vacet, neque omnis uni studio ætas ad dicatur. Prima celeriter percurrantur, ne nimis serò ad extrema veniatur. Ut non multum ad carceres hæseris, haud multum tibi admodum, ad metas ut pervenias, supererit. Non igitur in Scholis publicis juvenus misera consenescat: non in grammaticis, non in rhetoricis pars vitæ maxima, ac verò optima consumatur: suum etiam reliquis disciplinis tempus, suum studium, suaque opera tribuatur.

Hæc qui commemorari audièrit, & tam seriò greviterque agi à plerisque parentibus animadverterit; profectò cum illos præclare sentire magnificèque loqui intelliget, tum illis obtemperandum, eorumque egregiam hanc voluntatem omni ope adjuvandam existimabit. At verò quum idem deinde videat, dimissos è Scholis publicis adolescentes non ad alias facultates ferme contendere, sed, omni omnium litterarum abjectâ curâ, vel malè agere, vel agere id unum, nihil ut agant: sanè miretur, quid tantopere properato opus esset;

esset; cur nihil longius parentibus videretur, quàm ut illi, sæpæ nondum satis eruditi, è gymnasiis excederent; cur denique non eam partem ætatis, quæ maximè proclivis ad vitia est ac lubrica, maluerint à suis sub Magistrorum liberali disciplina, quàm in licentia, otio desidïaque consumi:

Quotus enim quisque est ex iis, qui tam celeriter gymnasia reliquerunt, aut, ut ipsi loquuntur, studiorum curriculum confecerunt, quibus non hæc ipsa studia, non cupiditatem ac sitim, ut fieri oportebat, incendisse, sed fastidium ac fatietatem adtulisse videantur? Num eruditorum coetus celebrare, num commentari, num scribere eos aliquid, num denique lectitare scriptores ullos, nisi si fortè aut Marinum, aut Guarinum, aut aliquem eorum similem suspicamur? non eos tota passim urbe composito ac delibuto capillò, mollissimo incessu, muliebri propè cultu concurrare? non matronarum cathedris aut curribus hæere? non ludis, non spectaculis omnibus interesse? non etiam popinas ac tabernas frequentare? non amoribus inretitos? non voluptatibus captos? non are alieno obligatos, atque adeò pressos videmus? Unum modò habent, in quo reprehendi non possint. Nam vigilantes esse audio; qui quidem totas noctes in alea choreisque consumant. Si qui autem aut equis, aut canibus, aut gladiis, au fidibus delectantur; ii demum esse aliquid, ac multum quidem agere existimantur. Et verò non planè nihil agunt, suntque in eo ipso, quod agunt, quantum id cumque est, si non laudandi, at certè ferendi. Sed videtis, quomodo desciverint, & in pejus lapsa sint omnia: siquidem quæ vitia non sunt, eas virtutes ducimus, & in laude ponimus, quæ vix vituperationem effugiunt. Nam certè & equitare, & venari, & digladiari, canere non multum veræ laudis habent, iisque esse impensius deditum haud multò est plus, quàm esse in ipsis occupationibus o-

sapientia

O 3

tiosum,

tiosum, sive in ipso otio occupatum. Verè igitur mihi videor esse dicturus, quidquid longioris temporis in hac quidem vivendi ratione (quæ tantùm à consuetudine institutõ- que majorum deflexit, ut non iis, sed aut Ægyptiis, aut Asianis, aut Sybaritis, aut si quæ delicatiores molliorès- que fuisse gentes memorantur, prognati esse videamur) quidquid, inquam, longioris temporis in adolescentium institutione consumeretur, non id bonis ullis artibus aut doctrinæ, sed deliciis, sed voluptatibus, sed, ut levissimè dicam, otio atque inertix subductum iri. Quæ quum ita sint, utinam hanc mihi facultatem causa daret, ut possem hoc confiteri: diutiùs, quàm addiscendis litteris esset satis, adolescentes à Scholis publicis detineri. Hoc ego crimen non reformidarem, sed libenter agnoscerem, nec modò non refutandum, sed mihi præ me ferendum putarem. Quum enim morum potior ac probitatis, quàm eruditionis cura esse debeat, præstetque improbis ac noxiis civibùs carere, quàm litteratis hominibùs abundare rempublicam: quid ad publicarum Scholarum decus ac laudem commemorari à me inlustrius posset, quàm eas hoc in hac vita moribùsque præstare, ut quantum moræ in docendo juventutis eruditioni adferunt, tantum temporis adultioris ætatis licentiæ, aut certè inertia detrahatur? Sed non licet tantum bonitatis atque splendoris causæ adrogare: non possum Scholis publicis diurnitatem in docendo istam salutarem, non singulare in rempublicam beneficium meritumque tribuere. Id igitur sumamus, eoque contenti simus, quod simplex veritatis ratio, & causa ipsa concedit. Neque enim ejusmodi illa est, ut, nisi mendacio nixa, non possit firmitate sua ipsaque veritate consistere. Nego longiora, quàm addiscendis litteris necesse est, in Scholis publicis disciplinarum esse curricula: nego domestica privati cujusquam doctoris institutione fieri contractiora.

Atque

Atque hoc quidem posterius cum illa exceptione dictum intelligi volo, ut, si publicæ institutioni privata adjungatur, atque altera ab altera mutuò vicissimque adjuvetur, non negem multum tanè id ad discendi celeritatem conferre: illa modò præscriptio in hoc genere cautioque adhibeatur, in eoque sita esse omnia existimentur, ut, non solùm non contraria, sed ne diversa quidem alia ab alio doctore tradantur; & ut privatus ille non princeps ac dux in instituendo sit, sed veluti quidam administer ac comes: & tamquam partium secundarum se esse actorem patiat. Hæc si fiant, si domesticus hic suam ad illius publici institutionem adcommodat, si eadem discantibus ab utroque inculcentur, si domestici operis, si scholastici ratio repetatur, si denique id agatur, ut, quæ in publicis puer Scholis didicerit, ne ea per negligentiam socordiamque domi dediscat: absolutissimum fore opus censeo, nec quidquam ad doctrinam celeriter adripiendam fieri posse adcommodatius puto.

Licet hinc etiam omnes intelligant, id quod superiore actione testatus sum, privatis me non esse doctoribus infensum, quorum in discipulis instituendis operam & vehementer probem, & mihi etiam deprecamur ac flagitem. Utinam multos tales nanciscar, qui in excolendis, tamquam agris, adolescentulorum ingeniis, jugum pariter mecum ferre non detrectent. Utinam ea facultas omnibus discipulorum meorum parentibus detur, ut liberis suis privatos etiam adhibere doctores possint. Magna profectò me laboris ac molestiæ parte liberarent (quamquam id est levius, nec, mihi ut tribuatur, postulo) sed certè valde ità liberorum bono studiisque consulerent; valde id ad eam, quam potissimum ipsi spectant discendi festinationem conduceret.

In quo sanè mirandum est, vehementiùs nos de suis suorumque commodis laborare, quàm ipsos; nec nobis tamen parem gratiam pro tam liberali voluntate singularique studio referri.

referri. Nam nos quidem, quò citiùs instituere eorum liberos atque erudire possimus, privatorum doctorum operam ac ministerium ultro advocamus: ipsi nostram operam adspernantur atque rejiciunt; maluntque à solis privatis, quàm conjunctim à publicis, in suis liberis erudiendis elaborari: quasi non modò non erudire eos, sed ne conferre quidem aliquid sive ad eorum eruditionem, sive ad erudiendi celeritatem possimus, si ad privati doctoris præcepta atque institutionem nostra vox etiam, nostræq; facultatis, & industriæ non nihil adcederet,

Sed nimirum non odiò id nostri, neque quò de facultate nostra secùs, ac nos vellemus, existiment, sed planè amore ac miseratione quadam còmoti impulsique faciunt. Vident confluere undique ad nos plures, quàm ut uni tanto tot erudiendorum oneriferendo pares esse possimus. Vocem profectò ipsam, ne si Stentorea quidem sit, tantæ auditorum frequentia sufficere non putant posse. Nobis parant; nostris viribus ac valetudini consulunt; minùs occupatis atque distentis laborem atque onus imponunt.

Quis non hac tanta tamque inusitata humanissimorum virorum benignitate capiatur? Cujus non publici doctoris animus ac voluntas ad mutuò respondendum tantæ erga se benevolentia, sollicitudini, curæq; excitetur? Nemo, ut opinor, eorum est, qui non eò etiam ægriùs ferat, nequaquam ad se talium parentum liberos mitti, quò magis ad se suaque còmoda intelligit non mittendi causam pertinere. Nobiscum igitur præclare agitur: major nostri ratio, quàm vulgò existimatur, habetur. Redeamus sanè cum iis hominibus in gratiam, à quibus vanis quibùsdem suspitionibùs, fictisque malevolorum ac disseminatis rumusculis abalienati eramus. Nihil est de nostra dignitate aut existimatione detractum: aliquid etiam còmodis nostris est, degendæq; vitæ tranquillitati concessum. Privatis doctoribus timeo. Vereor, ne majus iis onus. quam

quàm quod ferre possint: imponatur. Levare nos labore molestiâque gratum est: gravari eos opprimique non est æquum. Atqui, nisi provisum sit, quantum adsequi conjecturâ possum; debilitentur nimio labore, atque inter opus deficient, necesse est.

Video enim eò illos ferè arcessiri, ubi robusta firmâque ætate florens paterfamilias, amans reipublicæ civis, non infœcundam uxorem superum benignitate nactus, catervas liberorum patriæ ac gentis incremento procreavit. Nec verò eos genitrix, ut Terra parens Titanas, uno omnes conceptu fati que fudit. Quamquam omnes multum de parentibus referant, fratresque eos esse germanos vel primo adspectu possis agnoscere: at ætate, at ingeniis, at doctrina differunt. Maximus quidem natus, nec jam impubes ac puer, sed planè juvenis, ceteris, ut ætate, sic etiam eruditione antecellat necesse est. Eum ego rhetoricis institutionibus atque poëticis maturum autumo. Proximus quidem is videtur, qui earumdem facultatum initiis, & mitioribus quibusdam litteris sit atque humanioribus imbuendus. Reliquos deinceps minores illos in grammaticis detinendos omnes exercendosque censeo; sed ita, ut non omnia omnibus æquè conveniant; verum ut minimis prima illa nominum verborumque elementa tradantur; grandiusculi participiorum, gerundiorum, reliquarumque rerum grammaticis illis tamquam mysteriis initientur; tertiis intimior Latinæ syntaxis ratio explicetur. Quid verò festivissimo illo puellularum choro faciemus? Nonne ipso ore gestuque declarant, cupere se etiam ac velle unâ cum fratribus erudiri? Easne lanam modò ac colum ancillari ministerio semper tractare patiemur? non indoli naturæque indulgebimus? non honestissimæ voluntati obsequemur? Nolo Pieridas esse mulieres, sed nec planè amusas ac rusticanas evadere. His igitur sua quoque cura impendatur: sciâtque privatus noster recensque doctor, postremum hoc ab se ex-

P.

peti

peti munus atque exigi, ut rationem legendi scribendique puellas etiam duas, tresve, quattuorve doceat.

O miserum atque infelicem, quisquis is est, cui tam multiplex, tam varia, tam impedita procuratio demandatur! O gravem! O ærumnosam! O horribilem vitæ conditionem! Hoc nimirum illud erat, quod verebar, idque animus quasi divinans præfagiebat, fore, uti misericordes isti parentes, qui aliquid ex labore nostro, nostrisque occupationibus, domi suos liberos continendò, deonerare vellent, nimirum iidem ac non ferendum onus in privatos doctores trajicerent atque transferrent. Miseret me certè hominis istius, qui tantis litteris instructus atque abundans, quantas oportet esse ei, qui non unus è multis, sed inter multos propè singularis, à copioso & locuplete patrefamilias conducitur, ut grammaticum, ut poëtam, ut rhetorem, ut mathematicum, si necesse est, ac philosophum apud se agat, primùm totos dies cum pueris puellisque vir gravissimus, & doctissimorum hominum cœtibus sermonibusque adsuetus, versari cogatur: deinde aciem ingenii sui, vimque doctrinæ propè imensam in exiguum arcumque concludat, & facultatem suam in orationibus, poëmatis, theorematisque subtilissimis exercitam, ad levissimas sanè putidulasque præceptiunculas demittat ac contrahat.

Sed quid facias? Ità homines sunt, ut, quæ vitæ conditio acerba tibi ac non ferenda videatur, eadem aliis valde probetur atque expetatur. Dimittamus igitur istos, qui privati magisterii provinciam, tamquam formosam aliquam multisque procis petitam sponsam nacti, non modò ut sui misereamur, non postulant, verùm etiam sibi invideri à nobis putant. Sed habeant sanè sibi totum istuc, quidquid est, formæ mirificæ atque elegantix: me quidem certè rivalem non habebunt.

At verò, si non eorum, quod ità ipsi malunt, miserebor;
non

non poterit certè mihi, non vobis Florentini, non prudentissimo cuique viro tot ingenuorum una in domo conditio non miseranda vehementer videri. Unusne tam multis, in docendi generibus dissimillimis, sufficiet? An possunt omnia promiscuè omnibus tradi? Nihil inter lectionem scriptionemque differt? rhetoricane præceptiones possunt grammatice discipulis adcomodari? Non alia oratorum, alia poetarum est institutio? quid orationi cum carmine? quid figuris dicendi cum emendata loquutione? quid scriptori cum a-nagnotte? Alius alii sit impedimento necesse est. Quantum uni tribueris, tantum subriperis alteri. Non potes non aliquem negligere, qui omnes complecti velis: nisi autem omnes complexus fueris, certè aliquem negliges. Non intelligo, quid ista domestica institutione discipuli tam dispares adjuventur. Temporis compendium, in ista tam multiplicis doctrinæ ratione, non video. Ut multum operæ singulis culturaeque impendatur, vix poterit quoque die sesquihoræ spatium unicuique contingere. Quantulum autem est hoc, non dico ad discendi celeritatem, sed ad mediocritatem sciendi? Tu mihi etiam Scholas publicas criminaberis, ac nimis longam in iis esse institutionem quereris? Quinque solidas diurnas horas eandem, ut dicitur, incudem tundimus. Idem opus sive grammatikum, sive rhetoricum, sive poetikum sine intermissione urgemus. Ferrea sint licet, quæ tractamus, ingenia; cedant tamen repetitis ictibus necesse est, atque mollescant. Aut nullum docendi discendique compendium est, aut hoc est profectò, eadem iisdem diuturnâ operâ perpetuâque inculcare.

Placet, inquit, consilium: sic igitur faciemus: singulos singulis liberis nostris privatos doctores adjungemus, qui eadem assiduè iisdem inculcent. Id si fecerimus, profectò vicimus. Neque enim tam celeriter publico doctori qui tam multos vulgò suscipit instituendos, erudire suos licebit, quàm privatis nostris, qui uni sese totos impendent.

Heic ego, tam subita tàmque acuta istorum interpellatione oppressus atque percussus, quid tandem, Florentini, reponam? Quid me vos responsurum putatis: Fortasse id dicam, quod dicturum me nemo vestrum suspicatur. Videte, quàm non ego meam causam agam, sed pro litteris, & pro publicis utilitatibus ac comòdis laborem. Quod quidem mihi publicos doctores concessuros certò scio, nec me prævaricationis alicujus acturos reum, si quod est plerisque mortalibus maxime gratum, reipublicæ autem ipsi propè æquè salutare futurum, quamquam minus Scholis ipsorum utile, hoc tempore dixero. Ego verò, si qua in civitate tanta sit excellentium doctorum copia, ut singulis adolescentibus singuli excellentes doctores possint adtribui, non dubitabo privatam istiusmodi institutionem si non publicæ anteferre, at certè cum ea propemodum comparare. Ne sic quidem publicæ institutionis illa, quam quærimus, brevitatis celeritasque æquabitur: verumtamen neque tanta erit hujus privatæ diuturnitas, ut non, in hoc hominum tam insolenti Publicarum Scholarum fastidio, ferri quodammodo atque adeò negligi possit. Sed tam multos istos excellentes ubinam reperire doctores possumus? Fac reperiri. Ex iis ipsis quàm multi à privato magisterio isto, humili, obscuro, ærumnosissimòque abhorrebunt. Quò magis excellent, eò minus volent: facultati obstabit ambitio: præstantia dignitate obruetur. At amplissimè præmiis propositis, promissisque ingentibus invitabuntur. Quid dicam hoc loco, planè nescio, Florentini. Non enim divitias cujusquam civis, neque munificentiam fati novi. Unum tamen illud dicere non omitam, hoc vulgò in magistris sive privatis sive publicis conducendis accidere, ut, qui liberales in eos munificè esse vellent, ferme non possint; qui possent, nolint oppidò. Nec verò nonnullorum etiam querelis non aliquando interfui, qui secum valde inliberaliter, & certè non ut pro sua opera atque in erudiendis pueris labore æ-

quum

quum erat agi à parentibus dicerent. Quos quidem ità consolari consuevi, ut præteritorum memoriam temporum repetens, haud aliter in omni ætate cum magistris actum esse à parentibus doceam: soleoque illos ad luculentum sanè auctorem Juvenalem (*) rejicere; qui commemoratis insanis hominum sua tempestate locupletissimorum sumtibus, ità de eorumdem in filiorum magistris parsimonia avaritiæque testatur:

(*) Satyra
VII.v.186.

Hos inter sumtus sextertia Quintiliano,

Ut multum, duo sufficient.

Tum ad extremum non sine quodam fatidico mentis instinctu, quo non suam modò, sed consequentes etiam ætates, nostramque hanc adeò complexus est, egregius vates ac planè vates exclamat:

Res nulla minoris

Constabit patri, quàm filius.

Verùm hæc ego, consolandi causâ necessarios meos, aliquando soleo, non exprobrandi cujusquam divitis consuetudinem, commemorare. Sed profectò videtis, rationi illi atque instituto, singulos excellentes doctores singulis adolescentulis adhibendi, sive excellentium paucitatem, sive eorum ipsorum in summa etiam copia voluntatem, sive demum parentum parsimoniam adversari; ut omnino de talibus consultare, optantis magis sit, quàm rem explicatam, quæq; fieri in hominum vita possit, in medium adferentis.

Sed certè aliquis aliquando reperietur parens, cui & conducendi liberis suis egregii doctoris facultas suppetat, nec voluntas non suppeditet. Quid? plus tum domestica, quàm publica institutio valebit? Unus uni addictus plus proficiet, quàm in Scholis publicus doctor multis deditus? Continget id fortasse aliquando: contigisse etiam nonnumquam possim concedere. Sed neque ex iis, quæ solent per raro contingere, agendarum in vita rerum constituenda ra-

tio est ac moderanda; neque certè id ipsum, quod aliquando five contigisse, five contingere posse confiteor, doctentium facultati est, sed discentium præstantiæ, singularibusque ingeniis tribuendum. Valet, si quando id evenit, vis animi excellens quædam, non disciplina: non ratio, sed natura dominatur. Da celeres in adolescente ingenii atque acutos motus; da acre discendi studium; da sciendi incensam atque inflammata cupiditatem: adde eò animi generosam quamdam indolem atque excelsam, quem vinci pudeat, qui ne parem quidem ferre possit, sed primas in litteris petat ac concupiscat, gloriæque stimulis acerrimis concitetur: næ iste, tantis bonis ac dotibus cumulatus, haud multum sanè magistri ullius institutionem requireret. Simul ac prima tradideris, ac, tamquam forti equo ac generoso, stadium curriculumque monstraris; impiger ad metas sine duce, aut rectore provolabit. Factum hoc etiam in scholis publicis, & me discente commemini, & me docente expertus sum, ut incredibiles quidam ad omnem litteraturam talium ingeniorum, atque admirabiles cursus exstiterint. Quid quò de Torquato Tasso, principe illo epici apud Italos carminis Alite, proditum memoriæ est, (a) eum à Bernardo patre, vix dum quadrimum, mæ Sodalitatis hominibus, qui recens ludum Neapoli aperuerant, in publicam disciplinam traditum ac commendatum, usque adeò in litteris tamque celeriter profecisse, ut septennis & Latinam perbene linguam nôset, & Græcam non ignoraret, & versus & orationes scriberet, & ad coronam, quæ scripserat, recitaret?

Sed ego non exemplis singularibus abutar: non, quod aliquando, quod præter consuetudinem, quod alia fortasse de causa accidit, continuo id publicis Scholis adscribendum putem. Quod more quod plerumque, quod rei ipsius efficientia quadam naturæque fit, id in omni disputatione valeat, id omni causæ ac controversiæ suffragetur.

Sic

Sic igitur statuo: unius doctoris in uno erudiendo im-
 pensam atque occupatam operam minus vulgò esse utilem,
 quàm multis in eodem genere institutionis addictam. Quì
 tandem hoc demonstrari potest? Quia plùs à multis unus,
 quàm ab uno adjuvatur. Quid ais, o bone (dicet aliquis)
 quæ rerum portenta narras? inludisne tu nobis: an te stultif-
 sima opinione ludi atque agi transversum finis; Hoc quidem
 ridiculum est, magistros putare à discipulis adjuvari; nec do-
 cendi munus onus esse quoddam videre, quod, quò plures
 docendi sunt, eò magis, non minuitur, sed augetur.

Hoc mihi certè ignotum esse non potest, esse onus &
 fanè grave ac permagnum, atque Æthnâ (ut dicitur) gra-
 vius, docere. Sed ne illud quidem ignorari à me existiman-
 dum est, discentiùmne multitudine adlevetur id onus; an
 gravescat. Levius certè fieri, quicumque mercede docent,
 eoque levius, quò plures docent, confitebuntur. Verùm
 iis quoque, qui non mercenariam operam suam locant, sed
 gratuitam impendunt, scitote idem videri, idemque usuve-
 nire, ut multitudine potiùs discipulorum, quàm paucitate
 subleventur. Quod oratoribus concio, quod recitatoribus
 coetus, quod actoribus corona, hoc est auditorum frequen-
 tia doctoribus. Contrahuntur animi solitudine, afflictan-
 tur, concidunt: languescit industria, frangitur actio, vox de-
 nique ipsa debilitatur. Nec modo ità fit naturâ: sed judiciò
 id etiam ac voluntate faciunt. Insani enim esse hominis ar-
 bitrantur, aut vocem validiùs intendere, aut actionem acriùs
 commovère, aut vehementiùs animis concitari, denique
 non modicè, non leniter, non remissè omnia aut eloqui aut
 agere, ubi vix sit, qui te exaudiat, & cuius causâ tantùm
 contendere conarique debeat. Contrà verò erigimur, re-
 creamur, commovemur frequentia; causamque esse justam
 putamus, cur & voce & actione & animis excitemur, ubi
 plurimos in nos intentos, & tamquam ab ore pendentis no-
 stro

stro iuuemur. Jam verò quantum de ardore animi, deque actionis vocisque motu ac contentione remittitur; tantum de vi ac facultate sive docendi, sive persuadendi, sive efficiendi denique quidpiam in eorum mentibus, ad quos adhibetur oratio, ferè deperditur: eoque minùs ad comprehendendam, tamquam aliquam flammam; vim orationis atque doctrinæ est aptus auditor, quò frigidior ad eum atque languidior, sive orator, sive doctor adcedit. Hæc scilicet nemo non ità contingere, ac necessariò quidem contingere intelligit.

Quod igitur possumus studium ab eo doctore, quam alacritatem, quam vim in docendo contentionemque expectare, cui, tamquam fabulam acturo, ædium angustissima maximèque abdita zotheca totum theatrum sit, confessus spectatorèsque puerulus? Exanimetur mente, actione torpescat, linguâ etiam hæsitet necesse est. Nolim hunc ego valde esse doctum. Æquiùs tolerantiusque tantas rerum angustias diritatèsque feret indoctior. Quò est enim quisque eruditior, hoc luce magis frequentiaque delectatur: hoc se majore theatro dignum putat.

Verùm me quidem non magis iste doctor, certè miserandus, quàm docendus ille, qui timidus ac verecundus, mærens, terramque intuens adstat, ingenuus puer movet. Videor enim illi adesse, ac tamquam præsens præsentem intueri. O miserum atque infelicem, & certè non ista fortuna dignum! Quid mæres, miser, quid me identidem adspectas, quid suspiras, quid ingemiscis? Misericordiam tibi ego, dolorèmque meum possum impertiri; solatium ac salutem non nisi parens potest. Qui tibi animus, miser, quæ mens, quæ vita soli cum solo, tristi, severo, horrido, fortasse etiam moroso, clamoso, plagoso, inhumano? Nónne necesse est, ut aviculas videmus à gregalibus caveâ disclusas, despondere, macescere, interire; ità te misellum æqualium coetibus interclusam, tamquam coelò liberò prohibitum, tanta in solitudi-

dine

dine ac tenebris brevè contabescere atque emori? Sed fac vivas; atque utinam felix diùque vivas: at non speret pater, te tantâ confectum curâ, tantôque mærore perditum, adflictum, exanimatum, lucis vitæq; pertæsum, excitaturum esse umquam animum atque erecturum, & illos, quos somniat, in litteris processus celeriter esse effecturum.

Sed nos jam ex hoc privati laris, tamquam carceris, horrore ac solitudine ad publicarum Scholarum lucem ac frequentiam conferamus. Nitent heic mihi omnia, rident, gestunt: nihil squalidum, nihil triste, nihil obsoletum. Placent mihi subselliorum illi ipsi gradus atque ordines, ut me ingredi quoddam theatrum existimem. Placent pendentes parietibus coronæ, tubæ, vexilla: tam multa illa litterariæ, tamquam bellicæ virtutis insignia; Pœnorum leones illi, Romanorumque illæ aquilæ, tantæque magnarum rerum ut in scena, ipsa imitatio placet. Confessus verò ille tam frequens, tam honestus, tam splendidus tot ingenuorum; mundities, cultus, vultus illi feroculi, magnum quiddam ac præclarum minitantes, cui tandem poterunt displicere? Quanta alacritas? quanta sedulitas? quanta æmulatio? Quæ spes? qui timor? quæ cura? Ingenii enim mox est, memoriæ, doctrinæ, diligentia faciendum tanta in celebritate periculum. Procedit ecce publicus doctor: gymnasii limen ingreditur. Omne murmur ac strepitus, si quis erat, illico conquiescit. Adfurgitur: fit honestissima persalutatio: confiditur: nihil cessatur. Jubentur prodire ex adversis partibus aliquot, tamquam pugilum, paria, & in mediam arenam ad certamen luctamque descendere, & memoriter insigniorem aliquam veterum, sive oratorum, sive poëtarum locum alternis vicibus recitare. Consistunt in medio gymnasio duæ utrimque adolescentulorum acies, magnorum exercituum instar atque animos gerentes. Datur pugnae signum: configitur: recitatur. Qui cursus verborum, DEUS immortalis! quæ linguæ celeri-

Q

celeri-

celeritas! quàm nulla hæsitatio! Ut iminent adversarii! ut instant! ut urgent! ut moram adferre aliquam student! ut offendicula injiciunt! ut dejicere ac deturbare stantes omni ope vique conantur! Nec, si non potuerunt, tamen animos demittunt: æquè se vicissim restituros, neque locò movendos ac pervertendos confidunt; &, si non vicerint, non esse tamen vincendos sperant. Instauratur de integro certamen: atrocior pugna committitur: hos successus ferocios, illos anceps proelii eventus ex omni parte cautiores facit. Fit clamor, impetus, incursus: petitiones propemodum gladiatoriae conjiciuntur: aliquæ declinantur, non omnes. Qui enim id in tanto animorum ardore ac pertinacia possit? Heic lapsus aliquis concidit. Clamorem victores tollunt, gestiunt, exfiliunt, gratulantur: supplicationem propè sibi decerni ac triumphum postulant. Silent contra victi, dolent, indignantur, inlacrymant. Excedunt tamquam faucii ex acie; integri recentésque subcédunt, qui hostium effrænatos impetus atque insolentiam frangant ac comprimant. Pugnatur rursus infestissimis animis: stat aut gloriosè vincere aut honestè cadere: hæret vir viro, pes pedi: manus manu conferitur: vi geritur res. Pluveræ adeò nubes, pedum supplensione & corporum agitatione, tolluntur. Quod ubi doctor animadvertit, rem plùs nimio calere, & propè ad interneccionem atque exitium adduci, furentes auctoritate sua nutúque cohibet, atque, ut Virgilianus ille Æolus,

(*) *Aeneid.*
1. v. 61.

Mollitque animos & temperat iras: ()*

conlaudatisque victoribus, præmiòque ornatis, & tamquam bonus imperator, suorum virtute rebusque gestis vehementer lætatus, receptui cani jubet; sed ità, ut faciat tamen victis certaminis in alio quodam genere potestatem. Non pugna desistitur, sed locus atque arma mutantur. Scribendo, interpretandòque decertant. Pugnatur eminus nihilo segniùs, quàm modò pugnatum est cominus. Idem ani-

mus,

mus eadem vis, eadem rerum fortunæque vicissitudines. Ità post multas in acerrima contentione consumtas horas, quum se propter ardorem animi tamdiu contendisse vix sentiant; in castra præclaræ cohortes dimittuntur; domum disceditur; curantur corpora; ad aciem, ad solem, ad pulverem haud ità multò post reditur: eaque toto anno perpetua sibi subcedens exercitatio in Scholis publicis contentiõque servatur.

Heic mihi quisquam audeat segnem illam privati doctoris atque intermortuam disciplinam objicere, aut verò etiam comemorare? Quisquamne privatas Scholas publicis anteponat, facilioresque in illis, quàm in his doctrinarum esse cursus contendat? Quid illis magis impeditum? quid autem his commodius atque explicatius? Heic frequentia, illic solitudo; heic alacritas; illic torpor; heic contentio, illic quies; heic æmulatio, illic securitas: denique in illis statuere hoc nemo possit, plurane incommoda docentium facultatem, an discipulorum industriam remorentur; contrà in his omnia sunt cum ad discipulorum utilitates, tum ad docentium rationes maximè adcommodata. Agitur heic semper aliquid, in litteris adsiduè vivitur, non torpent animi, non languescunt: laude, ignominia; spe, timore, præmiis, suppliciis excitantur. Quam potest quisquam hinc existere docendi moram, quam discendi diuturnitatem comminisci? Nonne omnia eò potius referri ac collineare intelligimus, ut quàm fieri potest celerrimè brevissimèque discatur?

At doctrinæ tradendæ turba obstat; nec, perinde ut uni privatus, ità multis potest se totum publicus doctor impendere.

Quid si non unus privato, sed plures, ut vulgò fit (nam quid in re quotidiana atque perspicua diutiùs inludi patiamur) quid si, inquam, non unus privato, sed plures sint adolescentuli adolescentulæque simul instituendæ? Nonne domestica hæc etiam turba doctrinæ tradendæ obstare existimabitur?

tur? Singulisne se totum poterit, idque in dissimillimis doctrinæ generibus, privatus doctor impendere; Cur ea publicis scholis à privatarum patronis objiciuntur incommoda, quibus privata ipsæ vacare non possunt? Quid unus iste uni adductus tam sæpe jaçtatur, si non uni plerumque, sed multis, iste nescio quis unus addicitur?

Sed esto; uni addicatur; quid tum? An minùs unus non uni in Scholis publicis sufficit? Non sufficere, possim fortasse in iis publicis Scholis concedere, ubi multa multis ab eodem doctore traduntur: quas ego Scholas five à defensione mea rejicio ac separo; five, quoniam id non est necesse, ab aliis commodis, quæ sunt illis cum nostris communia, emolumentisque defendo. At verò in reliquis publicis plerisque Scholis, in quibus singulæ separatim disciplinæ ejusdem ordinis adolescentibus explicantur, ubi eadem discipulorum est institutio, unaque docentis opera præceptioque consumitur, non magis doctrinæ tradendæ turba, quàm exaudiendæ doctoris voci, impedimento esse potest. Non, quod multis dicas, minùs singuli exaudient: neque minùs singuli discant, quod multos doceas. Tota singulis auditoribus unius vox una contingit: tota discentes singulos institutio una unius informat. Quæ grammaticus doctor grammaticis: quæ Rhetoricæ, Humanitatis, Poëticæve studiosis, aut rhetor, aut philologus, aut poëta præcipit multis; profectò non plùs valerent, si uni, non multis, præciperentur. Non igitur obstat in Scholis publicis turba præceptis. Num emendationi scriptorum? Id enim est alterum, quo præcipua earum doctrina continetur. Nam tertium illud, *interpretari*, vel commodè ad præcepta revocari potest, vel certè non habet præceptorum dissimilem rationem. Ut enim multis simul eadem præcipimus, sic eadem multis simul interpretamur. Quartum autem, quod nonnulli addunt, *Memoriam excolere*, à scholasticis exercitationibus sejungo. Domo enim adferuntur, quæ in Scholis memori-

ter

ter pronunciantur. Una igitur scriptorum emendatio relinquitur: de qua illud brevissimè dicam, non modò non impediri eam turbâ, sed adjuvari.

Cognoscit domi privatus doctor, quæ scripsit alumnus suus: in qua quidem re, quæ ad ejus, quem instituit, eruditionem præstat, sive præstare debet, ferè illa sunt, quæ sapiens poëta (*) diligenti alienorum versuum censori facienda præcipit:

(*) Horat.
in Arte poet.

*Vir bonus & prudens versus reprehendet inertes,
Culpabit duros, in comitis adlinet atrum
Transversò calamò signum, ambitiosa recidet
Ornamenta, parum claris lucem dare coget,
Arguet ambiguè dictum, mutanda notabit.*

Habetis à privato doctore scriptorum emendationem. Num quid reprehendo? Nihil fanè. Rectè enim omnia atque ordine facta video, nec uni ab uno meliùs consuli posse intelligo. Sed mihi dicite, amabo vos. Si plures, non unus, illud idem scriptum ad privatum hunc doctorem adtulissent, atque eadem, quæ unus ille, peccassent; minùsne ceteris una illa unius emendatione consuleretur? Certè non minùs. Æquè enim omnibus, qui eadem peccassent, eorundem peccatorum emendatio prodesset. Quid, si alia unus, alia plures illi peccassent? Nempe tum unius peccatorum reprehensio iis etiam, qui illa vitassent, valde conducere: sive quòd, quum casu illa, non ratione vitassent, æquè de illis admoneri eos necesse est, ac si nequàquam vitassent: sive quòd peccati etiam iudicio ac voluntate vitati reprehensio atque notatio vehementer ad ejus cum certiore scientiam, tum firmiorem memoriam diuturniorèmq; facit: sive denique, quod oburgatio illa aut etiam animadversio, quam in unius reprehendis peccatis, castigandaque segnitie adhibere doctores solent, reliquos à peccando non modò in eodem, sed etiam in similibus peccandi generibus continet. Hanc igitur mul-

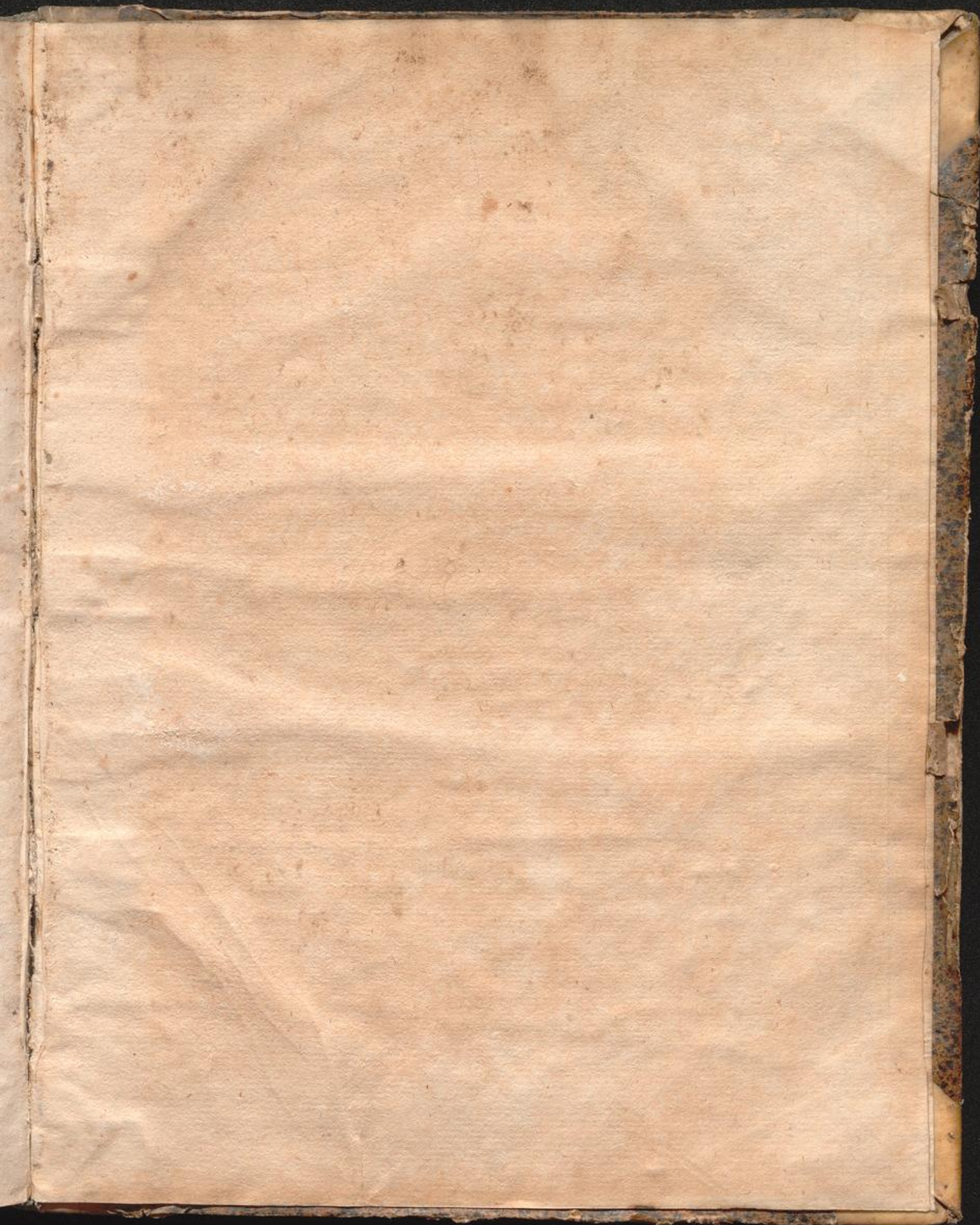
tiplicem utilitatem ex unius peccatorum reprehensione turba perciperet. Quid? unus ille, è cuius reprehensione tanta doctrina in reliquos, tamque insignis utilitas redundaret: num vicissim posset ex aliorum peccatis ac reprehensione proficere? Non posset: siquidem sola ipsius à doctore, illi uno addicto, peccata conrigerentur. Essetne hoc illi utile? Imò valde quidem adversum, & discendi celeritati maximè infestum. Possumusne aliquam rationem excogitare, qua hic quoque unus hac in doctrinæ parte adjuvetur, & ne tantis utilitatibus fructuque careat? Possumus, & facili quidem negotio possumus. Quis tandem? Reliquorum etiam, quos ad privatam hanc Scholam adcessisse, atque idem, emendandi causâ adtulisse scriptum fingimus, à privato doctore peccata proferantur, reprehendantur, castigentur. Eandem tum unus utilitatem ex multorum prolatis, reprehensis, castigatisque peccatis consequetur, quam consequi ex unius emendatione multos vidimus. Placet ità fieri? Quid ni placeat, si non alia ratione possumus hujus unius cumulatori eruditioni doctrinæque consulere? Quid hoc? Nonne, si ità fiat, tum ad emendationem scriptorum, maximè discuntibus profuturam, turba advocatur? An non animadvertitis; è domestica nos in publicas esse Scholas delapsos? nonne publicum è privato doctorem fecimus? nonne ab illo unum adolescentulum, quo comodiùs is atque utiliùs institueretur, abduximus, & inter æquales in Scholis publicis conlocavimus? Satisne videmur confiteri (si res una illa, cui maximè turba obstare videbatur, scriptorum nempe emendatio, discipulorum multitudine non impeditur, sed adjuvatur) reliquam publicarum Scholarum institutionem longè privatæ multumque præstare, & ad celeritatem discendi esse maximè adcomodatam? Nam quid dicemus? Comodiùs una in domo multiplicem disciplinam disparibus alumnis impertiri, quàm in Scholis publicis eandem cum paribus discipulorum ordinibus comunicari? Hoc quidem

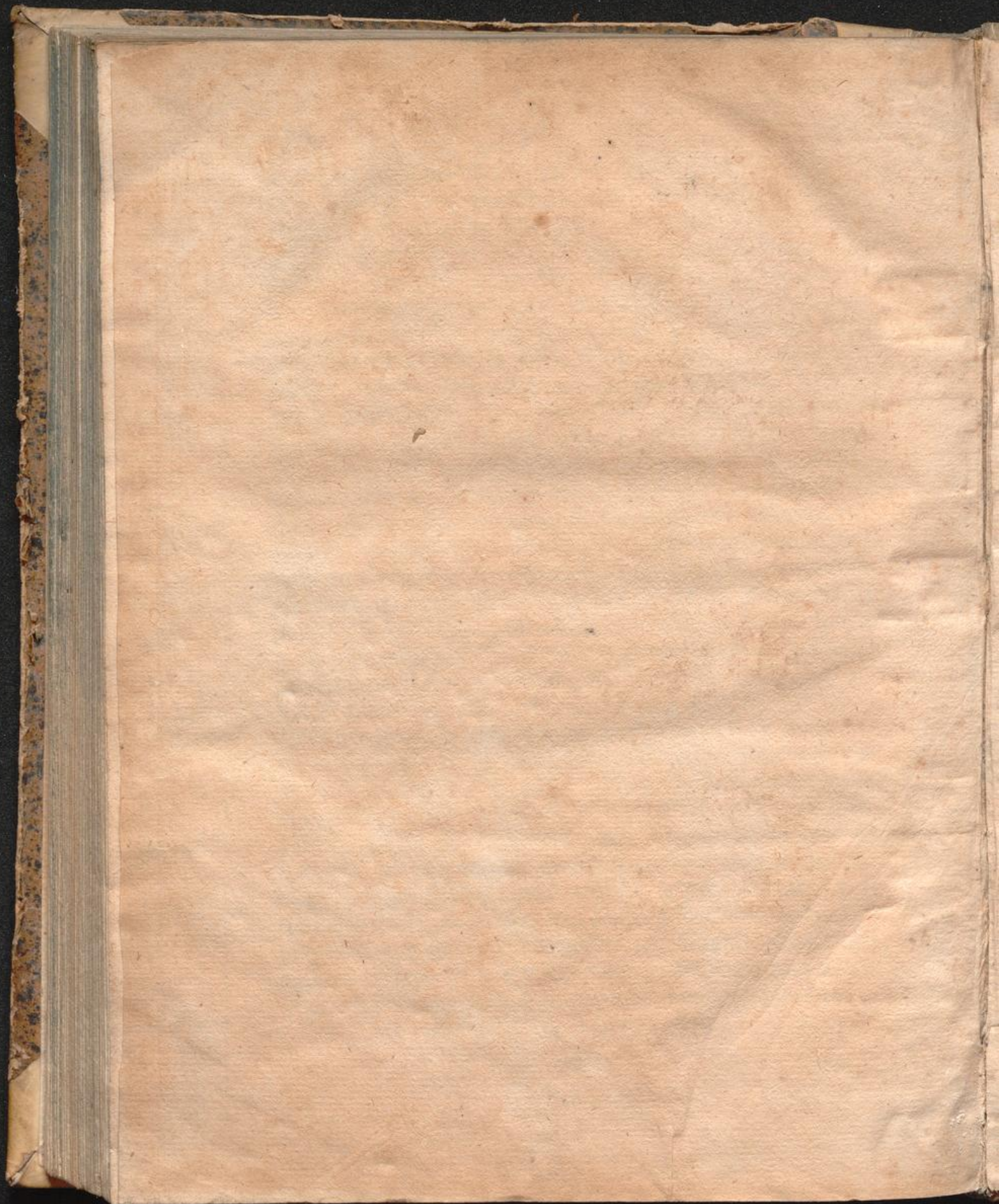
dem cum rationi, tum rei ipsius naturæ adversari perspicuum est. An promptiores ad unum modò docendum alacriorés-que privatos, quàm ad multos instituendos publicos doctores adcedere? At solitudine concidere animum docentibus, facultatémque minui; contrà excitari illum frequentiam, hanc autem augeri constat. Discentiúmne studia, privata institutione commoveri, publica retardari? At torpere solos, acui autem congregatis industriam, fierique eos ex æmulatione adfiduáque inter se contentione sollertiores vidimus. An denique præcipiendi, interpretandi, emendandique rationem uni magis ad commodari? quam nemo est, qui non æquè pluribus convenire sine cujusquam detrimento intelligat: quum præsertim ipsa scriptorum emendatio in turba utilior ac multitudine evadat. Quid igitur dubitamus, publicas Scholas in invidiam ab obrectatoribus imperitisque hominibus vocatas, & atrocissimi maleficii reas injuriâ factas, sententiâ nostrâ absolvere, & longè ab iis diuturnitatis in docendo abesse crimen, pronunciare? Dixi.

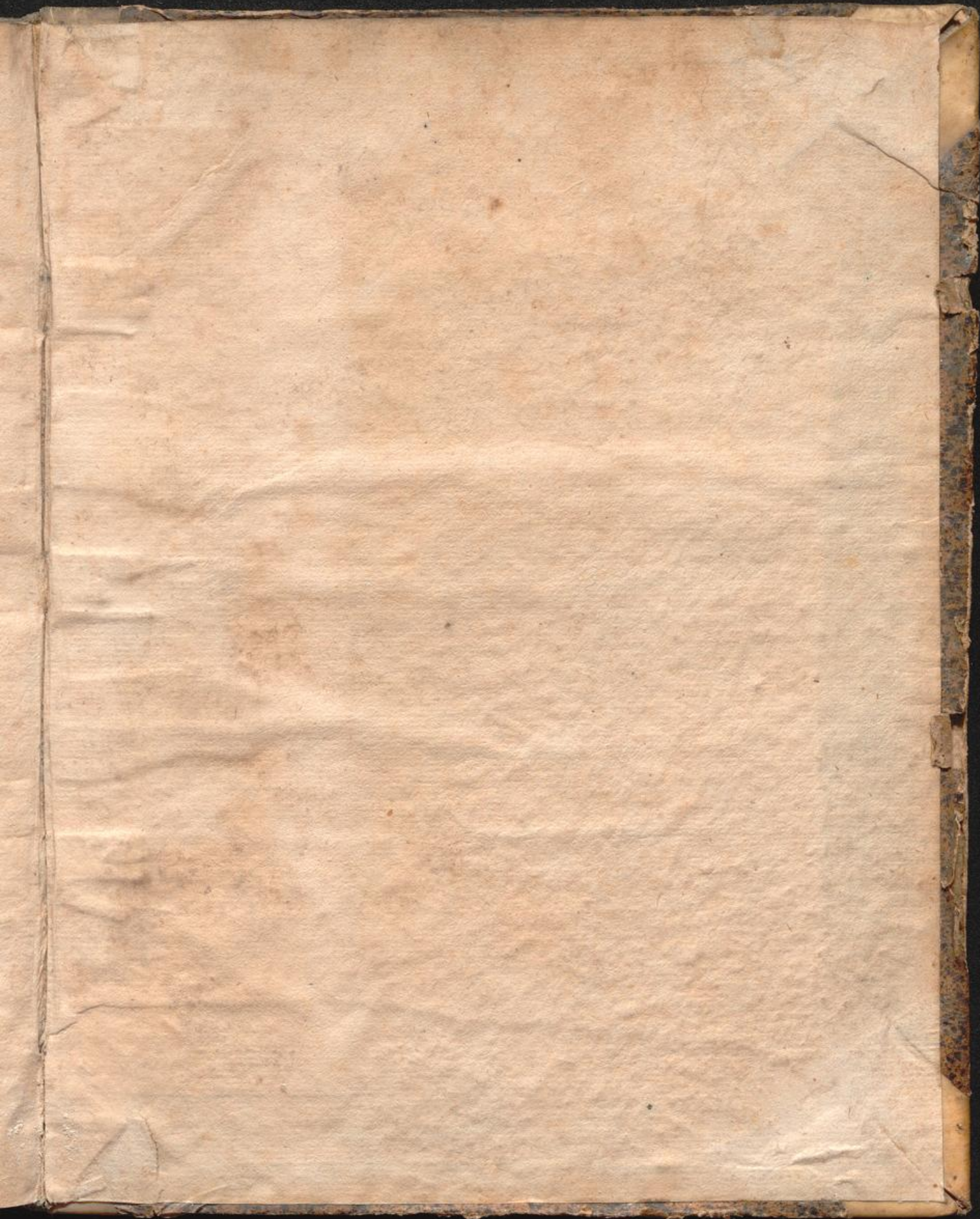
- (a) In vita Torquati Tassi ab Joanne Baptista Manso conscripta, & Florentiæ anno 1724. edita, cap. 12. *Era di que' tempi venuta novellamente in Napoli la Compagnia de' Padri del Gesù: la quale comechè poscia abbia con maraviglioso processo scorso tutto 'l Christianesimo, ed illustratolo con chiarissimi lumi di sapienza e di santità: allora tuttavia essendo picciola famigliuola, e di poco tempo prima ragunata, e non avendo molta fama, fù ricevuta da quella città, madre d' opere fante e magnifiche, nella vietta, che chiamano del Gigante: dove egli aprirono in prima una picciola Chiesetta, e le loro usare Scuole: nelle quali cominciarono con maraviglioso frutto à seminare e nelle prediche e nelle lezioni santa e profonda dottrina. Nelle costoro Scuole adunque Torquato, menando ancora il quart' anno degli anni suoi, fù dal padre mandato à compire gl' incominciati studi . . . Il che fece il fanciullo con tanto ardor d' animo, che non si lasciò mai cogliere dal nascen-
- „ te

„ te giorno nel letto: anzi assai sovente s' alzava di notte
„ tempo; ed aveva così gran fretta di esser menato al
„ maestro, che fù mestiero talora alla madre di mandar-
„ lovi innanzi di co' doppiieri accesi, per vedere la stra-
„ da. Quivi fece egli così felici avanzi, che in altri quat-
„ tro anni apparò presso che perfettamente la lingua La-
„ tina, ed in gran parte la Greca, e per sì fatto modo
„ le regole intorno all' arte del favellare e dello scrivere
„ acconciamente ed in prosa ed in verso, che compiuto
„ il settimo anno dell' età sua, compose e recitò publica-
„ mente orazioni e versi con nuova maraviglia di chi
„ l' udiya. ec.

Lago-
marini
&
Chiaber-
ge
Oratio-
nes.

Th

5787